

Йордан Йовков

Женско сърце

Серафим

Един чудноват човек, нито селянин, нито гражданин, дрипав, окъсан, идеше към Еньовото кафене и самси Еньо, седнал отпред кафенето на сянка, не можеше да го познае кой е. Посред лято в тая страшна жегга, тоя човек беше навлякъл дълго зимно палто, като попско расо, на главата му беше нахлузено смачкано бомбе, а краката му бяха обути с цървули. Но най-често очите на Еня се връщаха върху палтото на непознатия: едно време то ще е било синьо, ще е било от един плат, но сега нищо не личеше — оръфано, разнищено, навред надупчено, навред кърпено. И между безбройните разноцветни кърпки най-много се хвърляха в очи две-три много големи, взети сякаш от чувал или от най-проста аба и лепнати, както доде, с едър шев и избелели конци.

Човекът доде на две-три крачки и се спря. Той разбра, че Еньо не може да го познае, и малко обиден, с подигнати вежди, леко усмихнат, остави се да го гедга Еньо и зачака. Той беше мършав, дребен човек, изгубен в окърпеното палто като в пашкул. Лицето му беше сухо, черно с рядка черна брада, очите му, като у пияниците или у хора, които не са си доспали, бяха влажни и замъглени. Еньо продължаваше да го гледа втрещено, непознатия се усмихваше повече.

— А бре, Серафиме, ти ли си? — извика най-после Еньо. — Ух, да те убий здраве, да те убий! Не мога да те позная бре...

— Аз съм, бай Еньо, аз. Натурален като жив, тъй да се каже...

— Аз пък рекох, че е таласъм. Помислих, че плашилото от даскал Тодоровата бахча иде насам. Да те вземе мътната, да те вземе. Мисля си: какъв ще е тоз изпаднал германец!

Серафим се засмя тихо, беззвучно, като поклащаше глава, той подпря на пейката тоягата си, сне и чувалчето, което носеше на рамото си. Всяка година, а понякога през година и през две, той се явяваше по тия места на Гергьовден или по Димитровден, когато слугите менят господарите си. Той беше от града, но търсеше работа по селата. Можеше да работи само лека, маловажна работа: на някоя мелница се приставяше да храни свинете, да чисти обора на някой хан, или пък пасеше един-два добитъка.

— Де беше туй лято? — попита го Еньо. — Рано си напуснал, щъркелите още не са си отишли. Де беше?

— В Белица бях туй лято, на една керемидарница. Има един Панайот там, кермедчия, при него бях. Керемидите му пазех.

Той говореше ниско, като че се боеше да не го чуе някой, с разширени и учудени очи, а после изведнъж се засмиваше и между посинелите му устни светваха зъбите му.

— Сухо беше туй лято — продължи той, — добра стока изкараха хората. Ама и берекетя натъй по селата беше добър. А нашите българи, бай Еньо, кога имат пари, къщи правят. Като мина харман, че като надойдоха ония турлаци с талигите, иззеха що керемиди имаше...

— Хъм... Взеха ги?

— До една. Три големи колелета бяха. Свършиха се. И чорбаджията, Панайот: нямам, кай, нужда от пазач, бай Серафиме, слободен си. Даде ми хака и... отряза ми квитанцията, тъй да се каже...

Като каза това, Серафим се усмихна и тъй като беше съблякъм палтото си, стоеше сега, мъничек, слабичек. Щом остави палтото на пейката, той тозчас се попипа над кръста, по пазвата. Еньо разбра, че там нейде е скътал парите си.

— Че вземи да си купиш едно палто! — посъди го строго Еньо. — Все трябва да си изкарал някоя пара`. Да си купиш едно палто!

— Ща, ща, бай Еньо. Едно палто ще си купя. Ще си купя, защото туй веке за нищо го не бива. — Той погледна палтото и се усмихна — То е, тъй да се каже, добро за музея...

— Седни, седни да си починеш — каза Еньо, след туй стана и влезе в кафенето.

Колкото можеше да се види през вратата, вътре в кафенето беше дълбоко и хладно. То беше проста сграда, като плевник, нямаше таван, двете стрехи се срещаха нависоко и между върлините, наслагани начесто, се виждаше сеното под керемидите. Едно лястовиче гнездо беше залепено до средната дебела греда.

Серафим, гологлав, със сплъстена посивяла коса, седеше на пейката, режеше по малко с една костурка от хляба си и сладко-сладко дъвчеше сухите зальци. Лястовичката, която имаше гнездо в кафенето, трепна с крилето си току пред лицето му, влезе вътре, повъртя се, след туй пак тъй бързо се стрелна навън. Две-три врабчета подскачаха към Серафима и той се пазеше да не мръдне, за да могат да си вземат някоя трохичка. Една жена запърполя с полите си и влезе в кафенето, но Серафим не я погледна.

След малко жената заприказва високо и той даде ухо:

— ... Скъпо, всичко скъпо, кръстник Еньо! Какво да купим с две-три яйца, дето ги вземаме сутрин от кокошките? Едвам сварваме да си вземем по кривач сол и калъп сапун, та да се оперем. Туй кибрит, газ — забравили сме го. Че барем да сме по-добре, да сме здрави кръстник Еньо, а то...

— Какво прави Иван? Как е сега?

— Как ще е Иван — лежи. Отде дойде таз болест, кръстник Еньо, отде дойде. Сега по света Богородица ще стане седем месеца как не е похванал работа. Души го нещо в гърдите, подпира го ей тука е. Отслабна, да го духнеш, ще падне. Не е добре, кръстник Еньо, жълт, черен, като пръст. Думат ми: заведи го в болницата, тури го на колата и го заведи в болницата.

— За болницата трябва пари — каза Еньо.

— Трябват ами, как да не трябва! — Жената въздъхна, след туй продължи: — Че нали ни умря из онзи ден, кръстник Еньо, и биволицата. Изкарах ясутринта здрава и читава, нищо й нямаше, а вечерта като си доде, гътна се пред сам вратника и умря. Душата ми се обърна, плакали сме, като че умря чияк...

— Болест има по добитъка — каза Еньо. — И на мене ми умря една телица.

— Ни от месото зехме, ни кожата. Доде фелдшера и каза: „Не бива, кай, да ядете от нея, ще я заровите с кожата, с все“... Ох, то нашето тегло! Не знам, не знам...

Жената замълча, но като се послуша по-добре, Серафим разбра, че се шепне. Изведнъж Еньо извика:

— Нямам пари аз! Отде ще ти взема пари да ти дам? Нямам...

— Не думай тъй, кръстник Еньо, не ме връщай. Ти ще ми помогнеш, ти ще ми дадеш... Че при кого другого да ида, кръстник Еньо, при кого да си ударя главата, злочеста аз... Кръстник Еньо... моля ти се като на господата...

— Остави ме, ти казвам, нямам пари! — изкрещя Еньо.

Жената млъкна и заплака. Серафим я слушаше как хълца и как вие като пребита. Ядосан, Еньо се показа на вратата и погледна надалече, без да спира очи някъде. Серафим тихичко прибра хляба си и се изправи. Жената излезе от кафенето и си отиде. Тя тъй беше се забрала, че лицето й не се виждаше. Но по вървежа Серафим разбра, че е млада.

— Пари ли иска? — пошепна той на Еня.

— Пари иска. Отде да й ги взема, аз банка ли съм? Искала да води мъжа си на болницата. Добре, ама като нямам? Като нямам, какво да й дам? — сърдеше се още Еньо.

— Значи, сиромашия. Сиромашия до шия, а? Тъй да се каже...

Серафим малко работеше, бавно пипаше, но не обичаше да стои празен. Пред къщата на Еня, която беше наблизко, бяха стоварени кой знай кога камъни и както бяха насвалени, тъй си стояха разхвърляни. Серафим ги прибра на едно място и ги нареди. След туй ходи за вода. След туй — поля пред кафенето и премете.

Вечерта Серафим остана на гости на Еня, но отказа да спи в кафенето. Той застана точно по средата на мегдана пред кафенето и там взе да си приготвя легло.

— Че са барем тука под стряхата бе, българино! — рече му Еньо. — Дай си гърба на стената, легни на пейката, ако искаш.

— Не, тук ми е по-добре мене.

— Ще ти духа.

— Не ми духа. Да ми духа сега, че като умра, няма да ми духа, няма да ми вей...

Той гледаше Еня и се усмихваше с насълзените си очи. „Страх го е да не го обера“ — помисли си Еньо, като забеляза, че Серафим се попибва по пазвата. Той го остави да прави каквото си ще, затвори кафенето и си отиде в къщи.

На другия ден той се забави късно дойде да отвори. Той завари Серафим седнал на пейката и, както вчера, режеше си хляб с костурката и закусваше. Еньо се изправи пред него, изгледа го продължително, след туй каза:

— Ти какво си направил?

— Какво съм направил! Никому нищо не съм направил — кротко отвърна Серафим.

— Дал си пари на Павлина, оназ, дето снощи беше тука, дето искаше пари от мене. Аз сега бях у тях, тя ми каза. Как тъй даваш пари на човек, когото не познаваш? Че може да те излъже, може да не ти ги върне.

— Ба, ще ми ги върне тя. Нека заведе мъжа си на болницата, може да му помогнат докторите. А пък моите пари ще ги върне. На нас, помежду ни, условието знаеш ли как е? — Когато господ на нея — и тя на мене. Аз не бързам.

Еньо прехапа устните си и замълча.

— А палто? С какво ще си купиш палто? — каза той.

— Че нали имам палто? Я го, я! — Серафим взе палтото от пейката и го разгъна. — Хубаво си е то мойто палто, нищо не му е...

Той се усмихна и леко поклащаше глава, като че броеше кръпките или като че си спомняше нещо. Десет и повече години има, откакто се кани да си купи палто. Докато беше млад, каквото изкарваше, изпиваше го. Сега вече не пиеше, защото твърде не беше здрав, но често даваше някому парите си, както беше ги дал тая сутрин на Павлина. Оттогаз на палтото му взеха да се явяват тия големи кръпки от сива аба.

— Хубаво си е то, мойто палто — продължи той с някаква особена радост в гласа си. — Аз като го позакърпя пак, ще прекарам с него и таз зима. Пък ако ми е писано, с него може и пред бога. То там, на онзи свят, туй палто може да ми помогне. Може пък там да ми дадат ново палто, златно, тъй да се каже, скъпоценно...

Серафим говореше с Еня, но не го погледна. Той пусна палтото на колената си, позагледа се пред себе си и се усмихна.

Ревност

Като излезе от Енювото кафене и се запъти към дома си, сърдит, с разперени ръце и с издадени напред рамене, като че се готвеше да се бори с някого, Агата стигна до прелеза,

който беше между неговата къща и къщата на съседа му, един тесен проход, като малка уличка, през която се влизаше отзад в двора му. Тук той изведнъж чу весел, звънлив смях — смееше се Минка, жена му. Агата се спря, отби се настрана и се прилепи до стената. Той беше забелязал, че понякога Минка приказваше с Генда, Велковия син, съседа му, и беше решил да я издебне и хване. Наистина, това негово подозрение му се виждаше несправедливо и скоро го забравяше, но сега беше сърдит — бяха го надвили на карти, а освен туй и някой го закачи и отдалеч му подхвърли дума за Минка. Агата замълча, но сякаш ястреб закълва сърцето му и оттогаз нито му вървеше в играта, нито можа да се успокои.

Предпазливо, като се държеше близо до стената, той подаде глава напред и надникна: в двора, пред къщи, нямаше никой. Четири стари салкъма се изправяха пред къщата, два от едната страна и два от другата. Над черните дебели дънери се зеленееха млади и крехки, току-що развили се листа, под тях в малката, оградена с нисък плет градинка имаше тръвни с пчели, из напечената от слънцето земя бяха наболи месести стръкове от лалета и божур, още нецъфнали. Къщичката, ниска и продълговата, чисто варосана отпред, със сини первази около прозорците — спретната и хубава, „да я шибнеш, ще тръгне“ — такваз стана тя, откакто влезе в нея Минка. Агата със стиснато сърце помисли, че над това тихо, спокойно гнездо може като гръм да падне злото, да го помрачи, да го запустити. Но той не беше видял Минка и все я търсеше с очи. Пак се чу весел смях и Агата видя Минка отвъд градинката и салкъмите, в самия ъгъл на двора, между двата плета, със сухи черни тръни отгоре. Минка беше на слънце, ръкавите ѝ бяха запретнати и откриваха ръцете ѝ, бели и заоблени; снагата ѝ отзад изглеждаше понапълняла, но още си беше гъвкава и стройна, ръченикът ѝ беше възбърнат нагоре и откриваше шията ѝ, русите ѝ коси светеха на слънцето. Отвъд плета се виждаше мургаво младежко лице, яркочервени устни и над тях — черни като пиявици мустачки. Сърцето на Агата заби, той и без туй си дишаше тежко, защото казваха, че бил имал астма, но сега като че взе да са задушават. Минка предпазливо простря бялата си ръка над тръните и подаде нещо на момъка. Тоя се отдели от плета и си отиде. Като се връщаше Минка в къщи, Агата можа да види отблизо лицето ѝ — усмихнато, светнало и зарадвано. Такова е лицето на жените, когато още мислят за греха си и смятат, че никой не ги е видял.

Нещо удари сякаш Агата по главата, нещо се спусна отпред по челото му и за миг пред очите му притъмня. Той пристъпи настръхнал, страшен, готов да убие човека. Но съвсем отблизо го гледаха очите на Минка, зеленикави, ясни, лъчисти, гледаха го и весело, и невинно и тоя поглед смути Агата. Той се повърна и тъй като гневът му още не беше утихнал, забърза, без да знае де отива, запъти се към къщи, после се върна и тръгна пак към обора. По едно време спря и извика на Минка:

— Вземи да се облечеш! Пригответи се още сега, че ще впрегна каруцата и ще идем у майка ти. Хайде обличай се!

Все тъй весело и невинно, но с още по-голямо учудване в очите, Минка го гледаше, без да продума.

— Не чуваш ли ма? Що стоиш? — кресна ѝ Агата и пак забърза из двора.

Минка разбра, че Агата е ядосан. Тя не знаеше какво толкоз го е разсърдило, но от опит беше научила, че най-добре в такива случаи да си мълчи и да се подчинява. От друга страна,

добре е, че ще идат у майкини й, защото тя сама беше го искала. Без да каже нещо, но и без да се уплаши, тя влезе в къщи и взе да се стяга за път. Агата отиде да изкара конете от яхъра.

Агата беше един особен човек, това всички го знаеха. Нямахме повече от трийсет години, набит, снажен, широкоплещест, с голяма глава и дебела шия. Червеното му, малко късаво лице беше широко, сбръчено, сплъстената му гъста коса закриваше ниското му чело и падаше до над очите му. Ленив беше, тежък на приказки, безкрайно добродушен, когато не е разсърден, затуй на всички, на по-стари и на по-млади от него, казваше „ага“ (бати). Оттук му беше излязъл и прякорът — Агата. Но той беше необикновено як и силен: веднъж на кладенеца, като се разсърди, сграбчи едно даначе през краката, издигна го, като да беше агне, и го преметна оттатък олука. А инак беше търпелив и не само оставяше да го закачат, но и сам се мъчеше да размива селяните. Можеше да подигне стол със зъби, бореше се. Понякога напълваше устата си с газ и като я духаше навън на ситни капчици, както правят калпакчиите, запалваше я с клечка кибрит и из устата му захващаше да излиза пламък, като из устата на ламя. Това произвеждаше поразително впечатление, защото Агата го правеше вечер и лятно време.

Но тоя фокус той отдавна вече не беше го правил защото жена му се караше и го пѓдеше, че й миришел на газ. Тъй поне предполагаша селяните, защото Агата, мълчалив, какъвто си беше, не казваше нищо, а само се подсмиваше. За жена си той избягваше да говори. Беше единствен син, той за син, той за дъщеря, и когато баща му го убиха във войната, видя се наследник на голям и хубав имот. За такъв ерген, пък и бил малко глупав, както го одумваха, не беше мъчно да се намери млада и хубава жена. Майка му беше яка и сърчена жена и сама тя, със снахата и със слугата, излизаше наглава с всяка работа, като оставяше Агата да висне на Енювото кафене и да играе цял ден на карти. Но когато додеше тежка работа — жетва, вършитба, — или пък когато се разсърдеше от нещо, Агата сам се залавяше за работа и тогаз се виждаше, че не само е силен, но не е и тъй глупав, за какъвто го мислеха.

Баба Стояна, майката на Агата, беше излязла, затуй заключиха къщата и скриха ключа на мястото, което знаеха между си. Агата беше си облякъл само една нова аба, гледаше надолу и мълчеше. Каруцата беше напълнена със сено. Минка хвърли една черга и една две възглавници и пременена, с късо кюркче с кожи, с нанизи, със светнало хубавичко лице, зарадвана, качи се много бавно, много предпазливо и седна отзад. Агата също беше се качил, но слезе, отиде, та взе брадвата и дено въже и ги тури в каруцата. След туй той се качи и тънките възчерни коне, хубаво охранени богатски коне, грабнаха каруцата и препуснаха по гладкия лъснат път.

Още извън селото ги посрещна отвред пролетна зеленина. Зеленееха се поляните, зеленееха се и нивите, гъсти, къдрави, покрили напълно угарта си. Духаше хладничек вятър, но слънцето често поглеждаше иззад белите облаци и припичаше. Чучулиги пробягваха от двете страни на пътя. Други бяха се издигнали нависоко и пееха.

Бял щърк гази с червените си крака из нивите. Минка го гледа и се усмихва: щъркът й се вижда, като да е с нова черна аба и също тъй важен и сърдит, каквто е Агата. Агата показва само широкия си гръб, не се обръща и не поглежда Минка. Той гледа в една точка, сегиз-тогиз се поизкашля и напрегнато се е замислил. „Ще ида, ще я хвърля на майка й и ще кажа: «На, вземи си дъщерята, не ми трябва мене такваз жена!»“

Тъй си мисли Агата. От време на време той подвиква на конете и гласът му, дебел и дрезгав, се чува като ръмжене. Влязоха вече между нивите. Разлистени кичести круши се виждат навсякъде. Чува се кукувица. Минка гледа със светнали очи и едвам-едвам поклаща бялата си брадичка — брой колко пъти ще кукне кукувицата. Агата също тъй гледа към крушите замислен. На едно място той спря каруцата, слезе, огледа се, като да се увери, че наоколо няма никой, след туй взе брадвата и взе да я опитва с пръст дали е остра. Той не продумваше, само чумреше дебелиите си склучени вежди и пухтеше. Но скоро той направи някакъв неопределен знак с едната си ръка и с едното си рамо — като че искаше да каже: „По-нататък, има време!“. Остави брадвата и подкара пак конете.

Не след много той пак слезе, взе сега пък въжето и като отиде до една круша, взе да я оглежда. След туй преметна въжето на един клон, събра двата края и ги опъна, като да опитваше дали клонът ще издържи. И сега той не се обърна, и сега той на каза нищо на Минка. Не трябваше много ум да се разбере, че Агата не мисли да връзва люлка, а като че се готви да беси някого. Насреща из пътя се показва човек на кон. Агата бързо заприбира въжето. Той едвам успя да го мушне в сеното на каруцата и конят на човека затрополи наблизко. От тяхното село беше, Чивънгергевият син, Митю.

— Василе — каза Митю, както минаваше на коня си, без да се спира, — какво ходиш от круша на круша, да не търсиш място да се бесиш? — Той погледна Минка и се усмихна. После погледна пак крушите. — Те, крушите, се разлистиха — каза той, — я чувай кукувицата! И чисти са, нямат гъсеници таз година. Ще ядем ний круши и ще правим крушеница!

Агата погледна навъсено след него, след туй му извика:

— Я слушай бе, ага! Огън нямаш ли?

— Огън ли? Имам.

Митю спря коня и забърка в пояса си. Агата отиде при него. Минка, както си гледаше настрана, премести само погледа си и даде ухо да чуе какво си говорят.

— Прахан ми дай, ага. Прахан ми дай, аз си имам огниво.

— Добре, да ти дам прахан. Дай една цигара.

— Нямам цигара, ага. Аз за друго ми трябва огън. Ще запаля огън, голям огън, трябва ми...

— Да не пърлиш някой шопар?

— Може и шопар да пърля, ага. Не се знай...

когато каза тия думи, Агата беше близо до Минка. Селянинът не го чу и си замина. Не каза нищо и Минка. Но тя мълчеше и по-рано и откато бяха тръгнали, не беше се обадила. Но и сега очите й бързо-бързо се местеха, оглеждаха Агата, смееха се. Агата забеляза той дръзък, присмехулен поглед, намуси се и засумтя. Смехът на Минка беше на устата й, но още не смееше да се отпусне.

Като повървяха малко, Агата пак спря каруцата. Като че беше му омръзнало да слиза, позабави се и изпод око погледна Минка. Той срещна засмените ѝ светли очи, намуси се пак, заподсмърча, в ъглите на широките му устни едва-едва заигра усмивка. Това стана нечакано и за самия него, гневът му премина като вятър, като лятна мъгла, с него можеше вече да се приказва. Минка ще да е забелязала промяната у него — не е малък дявол — и ей сега ще се обади. Агата се обърна към конете, за да скрие лицето си, и зачака. Но Минка все мълчеше и не заговараше. Това учуди Агата и той предпазливо и мълком взе да я наблюдава.

Лицето ѝ сега беше тъй напрегнато и тъй съсредоточено, че най-напред той помисли, че и тя за нещо се е замислила. Но някъде, където каруцата захлопваше по някое неравно място, тя се залавяше с една или с две ръце за сандъка, понадигаше се и лицето ѝ се сбръчкваше от болка. Към Агата тя не поглеждаше вече, като че беше забравила за него. Агата стана още любопитен. Някое време той не се обърна, остана неподвижен, като мислеше какво да прави. В туй време той чу тих, плачлив звук и се обърна: Минка беше затворила очи и пребледняла, охкаше, виеше проточено като малко кученце, лицето ѝ все повече се бръчеше от болка. Изведнъж тя усети, че я гледат, и отвори очи.

— Къде ме караш, проклетнико? Луд ли си? — извика тя. — Не виждаш ли, че умирам?

Агата се уплаши и спря каруцата.

— Какво ти е? — попита той.

— Какво ми е — лошо ми е. А човека кара... гаче ли го гонят. И вади брадви и въжета, какви не дивотии върши, а на мене душата ми излиза... Ох, майко! Ох, майчице... Майчице... — заохка тя и заизива.

Агата окачи юздите и поиска да слезе.

— Какво правиш? — извика Минка. — Карай! Карай, че ще умра тук сред къра. Няма ли наблизо село? Хора няма ли? При хора ме заведи, Васьо, умирам...

Агата разбра най-после какво става и на лицето му се появи уплаха. Но в същото време закипя силата му, обзе го корава решителност, озърна се и разгледа мястото. Разбра де е, разбра, че трябваше само да се свърши завоят, и ще се озове в Матлъмово. Той шибна единия кон, шибна и другия и тъй като на това място пътят беше равен, каруцата се понесе леко, не тракаше и не подскачаше. Изведнъж завоят се свърши, показа се кладенец, раззеленена върба до него, а по-горе — нисичка татарска къща. Агата отби каруцата и тръгна нагоре към тая къща. Там живееше дядо Мавроди Йоргов, негов познат, едно време голям приятел на баща му.

— А! Минке! Василе! — извика от вратата баба Мавродийца, стара жена, но още изправена и яка. — Хайде де! Слизайте! — Тя се вгледа в Минка, не каза вече нищо, а с бързи крачки доде до нея. Тя пошепна нещо на Минка и Минка ѝ каза нещо. — Ха, слез, слез по-скоро — каза високо баба Мавродийца. — Имала си късмет, та господ те довел при мене. Не се плаши. Аз таквиз гости чакам. Аз от таквиз работи съм остаряла.

Като се държеше с две ръце, полека, крепена и от баба Мавродийца, Минка слезе. Агата не разпегна конете, а влезе и той. Но още на вратата го посрещна баба Мавродийца и го избута навън:

— Хайде, хайде, върви си! Нямаш работа ти тук, то не е за мъже тука. Иди се разтъпчи из селото. Походи, пък след час-два ела...

Агата разпегна каруцата, върза конете в яхъра. След туй мина пак пред къщата, поослуша се, но не посмя да влезе. И тъй като в къщи нямаше никой от мъжете, той бавно тръгна из селото, като вървеше напосоки, без да знае де отива.

Мина се около час време. Агата отдавна обикаляше около къщата на дяда Мавроди, но едвам сега се реши да наближи. Той гледаше право в прозорците, дишаше тежко поради астмата си, краката му се преплитаха. На прага го посрещна баба Мавродийца, засмяна.

— Де ходиш бре, Василе! — каза му тя. — Хайде, честито! Юнак имаш, момче имаш, да ти е живо!

Агата я погледна, позасмя се засрамено, очите му овлажняха. Той се завъртя, обърна се и не влезе в къщи, а се върна пак в двора, влезе в яхъра при конете, помилва едина, помилва другия, после сложи глава на яслата и заплака. И все по-леко и по-радостно му ставаше на душата.

След това, с дива и необуздана решителност, каквато неочаквано го обземаше, той подигна глава, изкара конете и ги впрегна. Изгуби се из пътя като вихрушка. После, не мина нито час време, и той се показа пак с потънали в пяна коне. В каруцата беше баба Стояна — майка му. Тя още не беше пристъпила на изтръпналите си нозе, когато Агата обърна каруцата и подгони пак конете пред себе си.

— Полека карай, ще умориш конете, Василе! — свари да извика баба Стояна, но Агата не я чу. Пък и баба Мавродийца, със запретнати ръце и засмяна, беше излязла вече срещу нея.

След час-два Агата се върна пак. Тоя път в каруцата беше още млада наглед жена — майката на Минка. Конете на Агата бяха капнали. Когато ги вкара в яхъра и ги върза, единият само помириса сеното, не хапна, а прегъна нозе и се опита да легне. Агато го накара да се изправи, попогледна го и излезе.

Къщата беше се развеселила — глъчката на трите жени се чуваше отдалеч. Агата се вмъкна тихо, като срамежлива гледаше към земята и сякаш снишаваше широките си плещи, та да не се забележи. Щом прекрачи прага, спря се и се изправи до вратата. Завита с черга до над гърдите, отслабнала, с кротко, пребледняло лице, Минка лежеше на одъра. Тя обърна само очите си към Агата и леко-леко се позасмя. На Агата пък се доиска да плаче, но се удържа и остана на мястото си.

Жените го забелязаха и го повикаха. Агата пристъпи, но не знаеше какво да прави, де да седне, какво да каже.

— Какво гледаш, какво ходиш като мечка, хей Василе — засмя се баба Мавродийца, после се наведе и кога се повдигна, в ръцете ѝ беше детето — мъничко детенце, повито и стегнато. — Виж си юнака! Виж си рожбата! — каза баба Мавродийца.

Агата погледна малкото личице. Очите бяха затворени, но мъничките устица зашаваха, като че бозаят. Агата пристъпи на един крак, пристъпи на другия, усмихна се гузно и много не се зарадва. Жал му беше преди всичко за Минка. И докато жените ходеха насам-нататък и шетаха, той стоеше настрана и чакаше да остане сам с Минка, та да ѝ каже нещо. Най-после баба Мавродийца, след като беше се блъсвала веднаж и дважд о него, разбра най-после какво иска и повика жените във в хаетя. Агата доде близо до Минка.

— Минке... таквоз — започна той — Аз лошо направих...

— Какво, Васьо?

— Дето правех онез работи из пътя... туй... с брадвата, с въжетото... аз те плаших.

— Мислиш, че не разбрах ли? Колко беше смешен!

— Аз зарад Гендо Великовия го направих. Видях те, като приказваше с него...

Минка отвори широко очи, изгледа го продължително, след туй се засмя.

— Ти му даде нещо — каза Агата.

Минка го гледаше все тъй усмихнато.

— С какви очи си гледал! — каза тя. — Не беше Гендо, а Колю беше, на кръстник Вълчана. Ух бре, не те е срам! Човека ние венчавал, а ти... Какво съм му дала? Дадох му една чашка кафе — заела го бях от кръстницата.

Агата слушаше с отворени уста. Влязоха жените и се заловиха пак за работата си. Агата стана, изправи се и усети как се разлива по снагата му страшната му сила. Сърцето му преливаше от радост, искаше му се да вика, да чупи нещо, да се сбори с някого. Какво да направи? Да вземе ли да дигне някой стол със зъби и да направи малко смях на жените? Или — да се нажабури с газ и кибрит, а? „Не, не бива — каза си той. — Минка не дава, ще ѝ мирише на газ.“ Щастлив, усмихнат, той седна до огъня в хаетя, припече се и взе с разтреперени ръце да си прави цигара.

Малко по-късно той пак влезе при Минка и, развеселен, успокоен, още от вратата попита, като показваше с очи към детето:

— Какво прави агата, спи ли?

Минка се усмихна, а баба Мавродийца му махна сърдито с ръка да излезе.

От три-четири деня Дафин се промъкваше към Белица и, също като някой вълк-единак, заобикаляше селата и вървеше направо през къра. Ядосваше се, като си спомняше как всички, които беше питал за пътя, щом го погледнеха, изведнаж разбираха що за човек е, като че на челото му беше писано, че е престъпник и че е лежал в затвора. Питаша го какво ще прави в Белица и каква работа има с Йоргаке — смееха му се, с други думи, право в очите, че един дрипльо, като него, може да има нещо общо с такъв богат човек, какъвто беше Йоргаке. Винаги в ума на Дафина беше да каже:

„За какво ми трябва Йоргаке ли? Имам да уреждам една стара сметка с този хайдук“, но да каже това не смееше, а като гледаше намръщено земята, прецеждаше през зъби: „Трябва ми и на мене нещо Йоргаке.“

Дафин беше седнал сега на края на една рядка окраставяла гора, гризеше един сух комат и поглеждаше към селото, което се виждаше пред него. Той пресмяташе с очи отде ще слезе и как ще го заобиколи, като се стъмни добре. На края на селото имаше една уединена къщичка. Там често излизаше и влизаше една жена по бели ръкави. Дафин преставаше да дъвче и се вглеждаше в жената, като искаше да познае млада ли е, хубава ли е. Но скоро той забравяше за нея и се замисляше пак за себе си.

Преди четиринайсет години той беше ратай при Йоргаке. Веднаж кметът на селото, за дребна работа, му удари плесница в кръчмата. Не беше голяма работа да ударят човек като него, но от тоя ден Йоргаке, господарят му, върл неприятел на кмета, не го остави намира: „Как тъй се оставяш да те бият? Ти мъж не си ли? Ти ръце нямаш ли? Да ставаш за смях на хората!“ Така му говореше всеки ден.

Две светли, две черни очи сякаш гледаха сега Дафина и тоя дяволит и весел поглед го вълнуваше също тъй, както преди четиринайсет години. Защото, когато Йоргаке го насъскваше срещу кмета, той често споменаваше за Къна, за дъщеря си, хвалеше я, говореше какво е приготвил и какво ще й даде. Искаше да каже „Опичай си ума, слушай ме и може и зет да те направя.“

Една вечер той срещна кмета. Тъмно беше, кално, пътеката, гдето бяха се срещнали, беше тясна. Дафин се заинати и не искаше да отстъпи, но кметът го бутна настрана. Тогава омразата, която беше се набрала в душата му преля, причерна му на очите и без да му мисли много, измъкна ножа си и го заби в гърдите на кмета.

Тринайсет години лежа в затвора за това убийство. Имаше много време да мисли, за да се разкае, да падне и да се утаи всичката мътилка на душата му. Той намрази не само злото, което беше направил, но и всяко зло, прости на всички, които бяха го обидили и огорчили, прости и на Йоргаке. Когато излезе от затвора, имаше само едно желание: да се радва на божия свят и да работи като мирен, честен човек.

Той беше възнисък, широкоплещест, с голяма глава и силно изпъкнали очи. „Какво се кокорчиш като жаба?“ — тъй му казваха. Смятаха го за глупав, товареха го прекомерно с работа, като животно, отяждаха от заплатата му, оскъряваха го. А като се научаваха, че е бивал в затвора, уреждаха набързо сметките си с него и го пращаха да си върви. Това се повтаряше

много често, той изгуби търпение, озлоби се. Струваше му се, че само един човек е виновен за всичките му нещастия: Йоргаке. И тъй като често оставаше гладен и ходеше в дрипи, той помисли, че най-голямото зло, което беше му направил, е не дето го накара да убие, не дето го измами за дъщеря си, а дето не му плати хака за една година. „Ще ида да си искам парите — мислеше си той. — Ако не ми ги даде, ще има да играе пак ножа. Нека вляза пак в затвора...“

Като изгриза колкото сухи кори бяха останали в торбата му, той хвърли отгоре си изтъркания си ямурлук и тозчас захърка. Спа няколко часа. Като се събуди и отвори очи, той видя звезди на небето, уплаши се, че се е успал, и скочи. Топъл, спарен въздух го лъхаше, тревата беше суха, свиреха щурци и от всичко туй Дафин разбра, че е още рано. След малко той стигна до селото и позна уединената къщичка, дето беше гледал жената. „Може да е сама, може да е хубава“ — помисли си той и без да си дава сметка какво ще върши, обзет от някакво смътно парливо желание, задебна към къщата.

Едно куче го пресрещна при вратника и го залая, Дафин извади от пояса си една кора хляб и му я хвърли. Кучето се умълча. В същата минута двете прозорчета на къщата светнаха и Дафин се спря и се спотаи зад колата. Помисли, че както често се случва, жената ще е станала нещо около децата, но тъй като лампата не угасваше, той се приближи до прозореца и погледна. Най-напред не видя нещо особено. Една жена ходеше насам-нататък из стаята, като че тичаше. Гореше огън, по-настрана, под комина, беше сложено газениче.

Дафин захвана да вижда ио-добре. И видя, че стаята беше бедна, опушена, гола — да замахнеш с трън, дето се казва, няма какво да закачиш. Край стената, на нисък одър, лежеше болен мъж, по риза, разгърден, с къса черна брада, сух и жълт като икона. За да се стопи тъй и да стане само кожа и кости, трябва от дълго да лежи, или пък зла болест отведнаж го е свалила. Една стара жена стоеше на колене до болния — чуваше се нейният дрезгав, почти мъжки глас.

Приготвяха, както се виждаше, тухла да парят болния. Изведнаж той заохка силно, завъртя се, двете жени се разтичаха около него. Опитваха едно, опитваха друго — нищо не помагаше. Като се мятеше на одъра, болният падна възнак, престана да охка, главата му се търколи като на мъртвец. Младата жена заплака с глас.

Съвсем неочаквано Дафин видя долу на земята, изпод парцаливи вети черги, русите чорлави глави на четири деца — две момченца и две момиченца. Като бардучета върху полицата на някой грънчар, те си приличаха едно на друго, приличаха си като зайци, но бяха едно от друго по-малки. Седешката те се обърнаха към болния и като видяха, че плаче майка им, заплакаха и те. Бабата се обърна и ги сгълча с дрезгавия си глас. Децата се умълчаха, но тъй като болният не отваряше очи, жената пак заплака. Заплакаха пак и децата.

Дафин се отдръпна от прозореца, отиде две-три крачки настрана и седна. Като слушаше още детския плач зад себе си, той погледна към небето, видя две-три звезди, след туй отпусна глава на ръката си. И усети, че очите му се наливат и една сълза потече по бузата му.

На сутринта, още по хлада и росата, той застана пред вратата на къщата. Жената излезе, видя го и Дафин разбра, че се уплаши, както се плашеха всички, които го виждаха.

— Какво искаш? — каза след малко, като го взе за просяк. — Нямаме хляб. Нищо не мога ти да.

Дафин се сниши, помъчи се да се усмихне, та брадясал и почернял, какъвто беше, да не изглежда тъй страшен.

— Стопанина ми е болен — продължи жената. — Цяла сюрня деца са на главата ми, та не знам какво ще правя. Беднотията ний си я знаем, ама барем да сме здрави, а то сега... Грях не грях, ще те върна да си идеш. Нямаме нищо...

— Аз мога да ви поработя — каза Дафин. — Аз съм ратай чилик, слугувал съм при хората, мене ми иде отръки всяка работа. — Той забеляза, че жената го заслуша внимателно, и за да я успокои още повече, заговори по-бързо: — Аз отивам тука, в Белица, при Йоргаке, онзи богатия Йоргаке. Седях при него ратай, та ми задържа хакът за една година. Сега отивам да си го искам. Ама аз не бързам, може да поседя и хем ще почина, хем ще ви поработя...

Жената се позагледа настрана, помисли и каза:

— Хубаво, като искаш. То ний каква работа имаме. Имам дваме вола, с тях Костадин, мъжът ми, ходеше на кирия. Остани пък, като искаш.

Излезе бабата и като разбра каква е работата, взе Дафина, заведе го из двора, за да му покаже едно-друго, и още на часа го настани на работа.

Скоро в селото се разбра, че у Костандиновите има ратай.

— Какво стана Костадин, още ли лежи? — говореха си селяните, като минаваха покрай Костадиновата къща. — Какъв е тоз човек, дето ходи из двора?

— Ратай му е на Костадина.

— Ратай ли? Че кога Костадин стана господар, кога си хвана ратай!

— Бе добре, че се намери тоз човек. Да има кой да работи.

А Дафин работеше, както трябва, ходеше в къра, връщаше се. Той не се откъса от работата и когато след два-три деня Костадин се помина и го погребяха Дафин си стоеше настрана, оставяше жените да си плачат, но сега още повече се почувствува, че в къщи има мъж, че има кой да работи. И Дафин като Костадина ходеше на кирия, но той беше як и когато не намереше кирия, залавяше се за всякаква работа: вадете камъни, носеше чували на воденицата, ринеше боклук, пазареше се да изкопае някой ров или да свърши друга такава тежка работа. А вечер се връщаше в къщи и слагаше в ръката на бабата парите, които беше спечелил.

И баба Донка, с дрезгавия си мъжки глас, казваше на децата:

— Целувайте ръка на чичо си Дафина. Хайде! Че той ви е баща сега.

И децата, като грънци еднакви, но все по-малки и по-малки, се нареждаха и му целуваха ръка.

А друг път, като останаха сами, вдовицата, Стефана, му каза:

— Човече, как ще ти се изплащам? Ако не беше ти, децата ми гладни щяха да умрат. Какво? Ще ходиш ли към Белица? И каква работа имаш с Иоргаке?

— От Иоргаке остана да вземам хак за една година, ама му го прощавам. Не, няма да ходя в Белица! — още по-твърдо каза Дафин. — Нийде няма да ходя. Тук ще си седя аз.

Стефана го погледна, поспря очите си на него и каза:

— Да се изпълнят шест месеца, че да се венчеем и да се приберем като хората. Къде отиваш? — каза тя, като видя, че Дафин стана.

— Ще ида да прибера воловете. Ще направим тъй, както казваш.

Той пристъпи няколко крачки и се спря: двете момченца се гонеха и щяха да се ударят в него. Дафин ги остави да минат, поизгледа ги и усмихнат тръгна към обора.

Помпадур

Друг път, още съмнало-несъмнало, дядо Иван Бунала, като всички стари хора, които нямат работа, бързаше да излезе и да иде на кафенето. Таз сутрин той позакъсна. Тежко стана, тежко се облече, пък и когато беше вече готов и излезе на двора, пак се помаиваше, ходеше между чимширите и босилека, посаден между плочите, почукваше с бастуня си, поглеждаше насам, поглеждаше нататък, замисляше се.

— Колената ме болят — каза той, като се повърна малко назад към пруста, дето баба Иваница беше седнала и влачеше къдели на дарака. — Мойте колена още ден-два напреж ми обаждат, че ще се промени времето.

Той поразгледа небето, което въпреки предсказването му беше навсякъде ясно, и добави:

— Как няма да ме болят колената? Трийсет години да стоиш отгор коня — малко ли е туй? Човек кога е на кон, другаде не изстива, защото е загърнат, облечен, ама колената му изстиват, вятърът ги прокарва. Ето на: щракат ме, щракат... Пък и инак не ми е добре, горчи ми в устата, таквоз ми е едно... никакво.

— Настинал си, какво ще ти е — каза баба Иваница.

А когато Бунала се отмести по-настрана, тя спря да работи, обърна се към него и го изгледа над очилата си. Не приличаше да е болен: червен, яко, по-пълен, отколкото по-рано. Откакто взе да попийва по-рядко, подобря му, поукроти се. „Нищо не му е — заключи на ума си баба Иваница. — Да мога да го накарам да остави и тоя тютюн, дето го кара сутрин да се дере и да кашли — още по-добре ще бъде.“

— Не ти е добре, че стоиш празен, че си без работа — каза тя. — Излез да се поразходиш. Де ходиш ти? Оттук до кафенето и от кафенето дотука. Иди по-надалеч, иди у Пенини. Дъщеря ти е, иди да я видиш. На кръщането не беше, иди барем сега. Детето ще порасне и ще земе да ти вика „дядо“, а ти още не си го виждал.

— Може да отида пък — каза Бунала. — Ще ида, днес ще гледам да ида.

— Драган, Мариина, не те ли намира снощи? Дохожда да те търси.

— Защо ме е търсил Драган?

— Дошъл един... депутатин ли го рече, какъв. Щял да казва слово в Желязовия салон, да си отидел и ти. Че иди пък. Влез и ти между хората, иди послушай, па се върни да разправиш нещо и на нас. Ти само с онзе се събираш, със смахнатия Станча.

Нещо се надигна в гърдите на Бунала, но се въздържа.

— Затуй ме е търсил Драган а? — каза той. — Аз ще мина да видя и него. Пък може да ида и на собранието им.

Бунала тръгна вече към портата. Като излезе на улицата, видя дълга върволица селски коля и се сети, че днес беше пазар. Той се спря и внимателно се вгледа не в хората, а в конете. Бунала живееше на края на града, мястото, дето ставаше пазарят, беше наблизко. Доця му се да види какви коне са изкарани днес за продаване. Имаше време — щеше да походи из пазаря и пак да иде у дъщеря си.

Бунала обичаше хубавите коне. С тая си слабост той, дето се казва, живя и остаря. Най-напред той започна печалбите си като кърджия на едни богати търговци-ракаджии, горноореховчени. Работата му беше да обикаля от село на село, случваше му се да пътува нощем, да минава през гори и пущинаци, често с много пари отгоре си. За такава една работа се иска човек да бъде сръчен, да има оръжие и преди всичко — хубав кон. А него време Бунала яздеше коне като лъвове. По-късно, като се позамогна, той си отвори кръчма в едно село, купи ниви в друго, в трето — отвори още една кръчма, за по-малкия си син. Сега той обикаляше тия три села, все на кон. Пак яздеше хубави коне, но беше понатежал, пък и много взе да пие, затуй приучваше конете си на своя си табихет: препънеше ли се конят и паднеше на коленете си, не ставаше, докато Бунала не слезеше от него. Ако пък сам Бунала изгубеше равновесие и се строполеше от седлото, конят се спираше като закован и Бунала можеше да откачи крака си, ако е останал в зенгията. Ако пък паднеше на земята и, както често се случваше, заспеше там, конят стоеше при него като куче и не мърдаше. Когато Бунала се отбиеше в някоя кръчма, той не връзваше коня си — той го довеждаше само до някой плет или до някой дувар и пущаше юздите му. Конят вече си оставаше там.

От една година насам Бунала остави работата на синовете си, а той дойде в града да гледа старините си. Конете вече не държеше, но за коне мислеше винаги. Цял час той ходи сега из пазаря, гледа ту тез, ту онез коне, без да забележи, че и него самия го следят любопитни очи. Селяните, пък и селянките се пообръщаха и се заглеждаха в тоя старец, който, ако се намесеше в пазарлъка и кажеше нещо за някой кон, личеше си, че разбира, пък освен туй имаше и такъв юнашки вид — приличаше на някой стар хайдутин, с големи ястъклии мустаци,

или пък е бил военен, който наскоро е хвърлил униформата. Бунала се носеше стегнато: с късо палто-спенцер, като мундир, под жилетката му се подаваше бял пояс, а краката му бяха стегнати до колената с високи калцуни, като чизми.

Като разгледа всичко из пазара, като не остави и конете на каруците, завити с чулове, Бунала се върна към града. „И днес няма коне като хората“ — мислеше си той, като прекарваше през ума си по-добрите коне, които беше видял, но мисълта му не можа да се задържи нито върху един. Спомни си, че някой беше му разказвал, че Пикман — оня, който има чифлик в Иланлък — имал три хубави коня и ги впрягал по руски — в тройка. Двата, които били отстрани, логоите, се мятали в галоп, като единият държал главата си обърната надясно, а другият наляво. Средният препускал в силен тръс и държал главата си нагоре. Той бил най-хубавият — силен, едър, бял като пряспа. И едно чудно име имал. Пикман често идел с тях в града. „Как не се случва да ги видя“ — мислеше си Бунала.

Той стигна до хана, който неотдавна беше купил, а сега го даваше под наем, и не можа да устои на изкушението да не се отбие в него. Най-последно имот му беше, ще го види, пък и щеше да си почине.

— Ходих до пазаря — каза той на Съби, на кръчмарина, като се отпусна тежко на пейката. — Рекох да видя какви коне има. Няма хубави коне. Дакарали все едни мърши, да ги хвърлиш на кучетата, и те няма да ги ядат. Хубав кон няма.

— Няма, а? — каза Съби, като изтри ръцете си в престилката си, излезе навън и пак се върна. Той чакаше да се развали пазарят и да му дойдат мъщери. — Няма хубави коне, а, дядо Иване?

— Няма, няма. Де ще видиш сега таквиз коне, каквито имаше едно време в чифлика си Станчо Кеселков в Кюпелери: червени, ама не са и червени — като ги огрее слънцето, косъмът им лъщи като злато, като сърма. Вдовицата в Кара Носуф и тя имаше хубаво хергеле, и Пенку от Харманкуюсу. Той пък изкарваше едни тайчета по на три години, а високи, колкото боя ти. И все едни тънки, все сиви, отдолу бели, а по гърба черни, на пръстени, на пръстени. Де таквиз коне сега!

Влезе дядо Станчо. На години той беше колкото Бунала, но дребничък, с потури и къса абичка с кожи. С Бунала те бяха големи приятели, караха се в неделята най-малко по два пъти и пак се помиряваха. И сега дядо Станчо още не беше се отсърдил и като видя Бунала, рече да отmine и да седне на друга маса.

— Къде, Станчо, къде — каза дядо Иван. — Их и ти, сърдиш се като... Голяма работа! Ела, ела тук при мене, ще те почерпя едно кафе.

Дядо Станчо помисли малко, па се върна и седна при Бунала.

— Какво да те правя — каза той. — Хайде, ще седна. Ама кафе аз не пия, кафе да пият жените.

— Не, кафе ще те черпя. Дадох дума на бабата да не пия вече. Пък дето има една песен: доста сме яли, яли и пили. Стига толкоз.

Отведнаж Съби, който пак беше излязъл, влезе и каза:

— Дядо Иване! Казваш, че нямало хубави коне, а? Я излез! Излез да видиш хубав кон!

И тримата излязоха вън. Отгоре из улицата идеше бял кон. Гол беше, водеше го един човек. Колкото бяха високи дуварите отстрани, толкоз почти висок беше и той, с дигната глава, бял като лебед.

— Тоз кон е на Пикмана — разправяше Съби, — онзи, дето има чифлик в Иланлък. Помпадур се казва.

— Кой? — попита дядо Станчо.

— Коня. Тъй му е името. Помпадур.

— Тоз ли е? — каза зарадван Бунала. — А, той бил!

И когато човекът с коня дойде насперед тях, той простря ръка развълнуван, изтръпнал и каза ниско, с молба и драгост в гласа си:

— Чакай бе, момче, чакай да го погледаме!

Младият човек, слуга навярно, се спря и се усмихна. Конят беше голям, едър, с права широка шия, с широки гърди, отзад закръглен като бъчва. И все пак тялото му беше тъй съразмерно, че изглеждаше прибран, удивително строен и хубав. Гривата му беше къса и само от едната страна, но опашката му стигаше чак до земята. Очите му — как умно гледаше! — бяха черни, влажни, под тях се гърчеха тънки жили. Други жили, по-дебели, имаше по корема си.

Бунала го огледа отвред. После дойде при него, поглади го по челото и го потупа по шията. Конят мръдна леко и изпръхтя, като че въздъхна.

— Брава, конче! Брава, юначе! — говореше му галено Бунала. — Как се казва? Помпадур, тъй ли? Помпадур. — Бунала мина пред коня и плюна. — Да го заплюя, да не урочаса. Помпадур, а? Брава, брава! Хайде, води го!

Съби и дядо Станчо се прибраха, но Бунала остана да гледа след коня, докато се закрие. Тогава и той влезе в хана.

— Събе! — извика той. — Дай да се почерпим! Дай ни едно шишенце ракия. Видя ли, Станчо? Туй се казва кон! Брава. Помпадур! Ашколсун, Помпадур!

Надодоха селяни от пазаря, заеха всички маси. Най-напред ядоха, после тръгнаха оканиците с червено вино. Широка кръчма на хана се изпълни с глъчка. На едно място засвири гайда. Бунала разказваше сега за всички хубави коне, които беше яздил през живота си. Дядо Станчо и той искаше да каже нещо, но не можеше. — Бунала не го оставяше. Той трябваше само да слуша.

По едно време Бунала, развеселен, засмян се обърна назад.

— Гайдарко! — извика той. — Я ела тук!

Гайдарджията дойде при него.

— Ти знаеш ли Станината песен? Не я ли знаеш? Аз ще ти я кажа. Свири ти, аз ще ти пея.

И Бунала запя:

Драго ми й, мамо, драго ми й

Сутрина рано да стана...

Гайдарджията клатеше глава, свиреше след Бунала и гледаше да започни песента.

— Не е тъй, чакай, не е тъй! — викаше Бунала и над самото му ухо запя: „сут-ри-на ра-но да стаа-на“...

Гайдарджията най-после докара песента, Бунала бутна калпака си назад, въздъхна от все гърди и се провикна:

— Ех, години, години!...

Той пак заразправя нещо на дяда Станча. После се обърна и доволен, че гайдарджията свиреше хубаво песента, запя наедно с него.

Да видя Стана що прави,

преде ли Стана, тъче ли,

готви ли тънки дарове...

— Ех, години, години!

Глъчката ставаше все по-голяма. Гайдарджията повтори и потрети песента, след туй отиде да свири другаде. Оканиците с червено вино непрекъснато вървяха по масите. Бунала пак приказваше на дяда Станча. Те бяха си дали главите една до друга. Но ето че Бунала издигна гласа си, после се тегли назад, дядо Станчо също се подига. Наоколо глъчката позатихна, всички дават ухо към старците, които се бяха скарали.

— Ти ли? — вика Бунала. — Ти само магарета си яздил. Ти нищо не разбираш!

— Ти не разбираш! — отвърща дядо Станчо, но още неиздумал, Бунала му зашлеви една плесница.

Наоколо утихна още повече. Дядо Станчо стана, прибягна ситно-ситно към вратата и когато беше вече на прага, с единия крак навън, обърна се и кресна на Бунала:

— Хайдук! Ти умори Риза ефенди от Меше махале. Взе на човека имота! Умори го! Ти!

Бунала стисна бастуна си и се надигна, но зет му Панайот, който от по-рано беше дошъл, го задържа. Пък и дядо Станчо вече го нямаше на вратата. Наоколо по масите гръмна весел юнашки смях. После глъчката се засили и надигна отново. Гайдата пак засвири.

Късно вечерта Бунала тръгна за у дома си. Водеше го Панайот. Старецът беше ядосан на дядо Станча, но из пътя забрави и се развесели. Той си остана все тъй весел и когато влезе в къщи и разбра, че баба Иваница е сърдита.

— Та ти казвам, Панайоте — говореше той на зетя си. — Хубав кон. Помпадур се казва. Чудо кон. Какво ма? — обърна се той към баба Иваница. — Какво мърмориш?

— Нали нямаше да пиеш? Нали щеше да ходиш у Пенени? — каза троснато баба Иваница. — Детето й порасна, а ти още не си го видял.

— Да порасне... Нека порасне. Ще го зема и него за ръка и ще го заведа да види и то Помпадур. Да види какво нещо е кон.

— Пуси коне! Оживели са ти на сърцето тез коне!

— Я мълчи! И ти като Станча само мелиш. Аз на Станча му ударих хубав шамар.

— И туй ли направи? — извика баба Иваница. — Нека те даде сега под съд. Нека те затворят.

— Да ме затворят. Като не знай да си държи устата.

Отчаяна, баба Иваница погледна зетя си.

— Вчера Драган, Мариина, дохожда. Максус дохожда да го вика, собрание имало. И той не отишъл там, ами...

— Какво ма, какво собрание? — завика Бунала. — Аз тях ли ще слушам? Какво знаят те, какво ще ми кажат? Да додат те, че да видят Помпадура. Да видят що е кон. Добитък е, ама като го погледнеш во чите, ще разбереш колко е умен. Е-хе! Помпадур да имаше език, че той да им разправи какво знае, та да видят! То не е кон. То... като върви из улицата, сякаш не кон, а цар минава...

— Стига! Стига! — скара се баба Иваница.

— Ами, стига. Чунким не мога утре да продам хана и да взема да го купя тоя кон. И ще го направя. Ще видиш, че ще го направя!

Баба Иваница се прекръсти:

— Тоз човек е полудял! Наистина е полудял!

И да не се ядосва повече, тя излезе от стаята.

Бунала седна в къта, сложи бастуна до себе си и взе да се смее с глас.

Вълкът

Щом Нейчо се показа от вратата навън, вятърът го забрули по лицето, като да беше го дебнал, задави го, напълни му очите със сняг. Той се сви още с първите си крачки и заподскача, като гледаше да стъпя там, гдето снегът беше извян и се показваше суха замръзнала земя. Като минаваше по малкото дървено мостче над вадата, върбите от двете му страни зашумяха и замръзналите им клони зачукаха звънливо, като че бяха стъклени. „Какъв студ!“ — каза си Нейчо и още повече се сви. И да беше по-добре облечен, а то — с тоя изтъркан и оръфан ямурлук, препасан през кръста с вет, също такъв оръфан пояс. Под мишницата си той беше стиснал къса тояга. Мислеше си да вземе брадвата, но брадвата се носи мъчно, трябваше да я държи провисната на ръката си, не може и да се подпира с нея. Пък и какво ще каже, ако го попитат защо я е взел, няма ли да му се смеят, че е понесъл брадва да се брани от вълците? Кого са изяли вълци досега?

Той се обърна и погледна назад. Облачно беше, но зад облаците имаше месец, пък и от снега беше видело. Селото едвам личеше, наполовина затрупано от преспи. Ни един прозорец не светеше, не лаяха кучета. Можеше да има час-два, докато съмне, а и петли не пееха. Всичко се сгушило на топло и мълчи. Нейчо забърза пак из пътя. Трябваше да мине по баиря, защото там е извяно и по-лесно се върви.

Ако не той, а друг би се решил да тръгне в такова време за града, би го сметнал за луд. Какво да прави? Друго лесно нямаше. От три-четири деня той не беше се връщал в къщи. Нямаше добитък, нямаше нищо. Работеше на Сираковата мелница, когато му дадяха работа — разтоварваше плява, с която палеха казана на мелницата, пренасяше чували, гледаше конете. Плащаха му по някой и друг лев, които той вземаше отнапред и винаги оставаше длъжен. Като се върна снощи в къщи, намери детето си болно. „Е, дете е — беше си помислил, — ще почакам ден-два и ще оздравее.“ През деня минал фелдшерът и оставил рецепта. А пари? На сутринта мислеше да потърси отнякъде и да даде рецептата на някого, който отива в града. А можеше и на детето да подобрее дотогаз. През нощта го събуди плач — плачеше Антица.

— Нейчо, детето ни отива, Нейчо. Я стани да видиш какъв огън има, изгоря горкичкото. Нейчо, какво да правим сега. Нейчо...

Какво можеха да правят? Нейчо стана, гледа детето, сърцето му се къса. Ходи из къщи, мисли. Антица се навела над детето и плаче, и нему очите овлажняват. Без да мисли повече, той изскочи в хаетя и започна набързо да се стяга за път. Когато облече оръфания си ямурлук и си тури ръкавиците с продупчени пръсти, готов вече да тръгне, той не се реши да влезе в одаята — мъчно му беше да погледне детето, — а от хаетя извика:

— Антице! Аз тръгвам, отивам в града.

— Върви, Нейчо, върви. И да не се бавиш, Нейчо, по-скоро си ела!

Тя каза още нещо, но го каза с плач и Нейчо не го разбра. И ето го сега, по среднощ, в тая виелица, отива в града. Отива, а за най-важното не беше помислил. Рецептата на фелдшера беше взел, а пари? Пари нямаше. Пари той никога не е имал. Да беше поискал от някого, но от кого? Кой има и кой ще му даде? На такъв сиромаш човек, като него, свит, мълчалив, кой ще му зачете думата, пък и той и не умее да си поиска, както трябва. Можеше да измоли нещо от мелницата, но мелницата оттук е на десет километра, а градът на петнайсет. По-добре е да иде в града. Може да се примолни на ханджията, на дяда Атанаса. Той е добър човек, може да му даде. Може и да каже в аптеката, че е крайно беден, може... ще види там какво ще прави, стига да стигне в града.

Беше излязъл на височината и пред него се откри бяла равнина, вгъната малко към средата. Наоколо — мъгла, студ, пустия. Сега разбра, че е в къра, че е сам, че е страшно. Да се върне ли? Може ли? Къде ще се връща! Той забърза напред, оглежда се наляво, оглежда се надясно. Някъде се заклати сух бурен, някъде се затъмнее гола черна земя, Нейчо изтръпва. Вятърът се усилва, бие го в гърба, развява ямурлука му, развява снега наоколо и го посипва като пясък. Някъде Нейчо ще се поспре, ще се послуша, ще чуе как бие сърцето му и пак ще забърза напред.

Изведнъж, при едно ново засилване на вятъра, той чу далеч някъде да вие въл, проточено, издебело, зловещо, и секна из един път, като че глътнат от бурята. Миг-два нищо нямаше. Но ето че по-настрана и като че по-близо се обадиха други, но не виеха, а джавкаха и квичаха като кучета. Вятърът отвя и тия свирепи и кръвожадни гласове. Нейчо в страха си най-напред се повърна и взе да бяга назад, после се спря, дойде на себе си и с удвоени крачки забърза напред. Сърцето му заудря в гърдите като чук. Забрави за студа, не чувствуваше умора. Вървеше бързо и се оглеждаше на всички страни, поглеждаше и назад. Донякъде го успокояваше мисълта, че вълците виеха зад него и че добре е, че върви в противната посока. На едно място, като се обърна, видя, че нещо черно, топчесто се мярна в мъглявината. Нейчо изтръпна. Но той не видя вече нищо и си помисли, че вятърът ще да е подгонил някой от тия валчести тръне, които есенно време прекосват полето.

Той навали в една долчинка и когато беше долу, в най-ниското, нещо го накара да се обърне: горе на брега стоеше вълк! Голям като теле, спрял се и го гледа. Ушите му щръкнали, опашката до земята. Козината му се мъти от вятъра, посипана със сняг. Нейчо — като насън вече — направи няколко крачки, вълкът тръгна след него; Нейчо се спря, спря се и вълкът. Обхванат не от смелост, а от страх, от отчаяние, Нейчо извика, както се вика на куче, и усети как по цялото му тяло го избиха тръпки, като че го прободоха игли. Гласът му излезе слаб. Вълкът нито трепна. Стоеше и го гледаше.

Нейчо остави пътя и удари направо. Не смееше да бяга, защото можеше да накара вълка да се хвърли отгоре му, но бързаше колкото имаше сили. Беше чувал, е мнозина са се спасявали от вълци, като за разпасвали поясите си и са ги пуцали да се влачат. Обърна се и тъй като вълкът още не беше излязъл от дола, той посегна да разпаше пояса си, но усети, че навоят на единия му крак е разслабен. Той се наведе, за да стегне вървите си, които бяха се развили, и първото движение на ръката му около крака срещна на земята нещо меко, набъбнало. Той го взе и го погледна отблизо: вета мешинена пунгия, ръцете му напипваха пари. Той я стисна в ръката си, но не завърза вървите на навоите си — те се влачеха след него из снега, като дълга

черна змия. Една светкавична мисъл мина през ума му: не бяха ли го спасили тия върви, както се влачеха след него?

Той забърза напред, обърна се и мислеше, че вълкът е вече зад него, а го нямаше. Като вярваше, че все ще се покаже, за да спечели време, докато го няма, той удари на бяг. После се обърна пак: вълка и тоя път го нямаше. Още на един-два пъти той премина тичешката доста голямо разстояние. Изведнъж пред него заскърца кола. Огледа се и разбра, че е излязъл на шосето. Една каруца вървеше пред него, виждаше се и човекът на нея. Тогава Нейчо се спря. Разсъмваше се. Той отвори кесията и погледна: имаше доста пари; не ги брои, но разбра, че не са малко. Като отвори средното, малко отделение на пунгията, където се надяваше да има някой наполеон, той намери там един човешки зъб. Затвори пунгията и я скри в пояса си. Като че не се зарадва много и усети, че умората се свлеча по тялото му и едно широко спокойствие го обхваща. Той завърза вървите на навоите си и като се изправи, изтри с длан едното и другото си око, защото и из двете беше потекла по една сълза. След туй взе тоягата си и без да бърза, тръгна по шосето.

В града не се отби никъде и отида право на аптеката. Когато седна до разпалената печка и от замръзналите му цървули потекоха вадички вода, той едвам тогава усети колко е уморен и му се додряма. Аптекарят, като приготвяше лекарствата, често поглеждаше тоя селянин, беден, както се виждаше, малко кривоглед, с отпаднала пръстено лице, очертано от малка черна брада, с орфан ямурлук, запасан отгоре с червен пояс.

— Как дойде в таквоя време? — попита го той. — Не ти ли беше студено?

— Като върви човек, стопля се — каза Нейчо и като помисли малко и се поусмихна, добави: — Видях един вълк.

И той разправи как вълкът беше вървял подире му и как навярно бяха го спасили вървите му, които случайно бяха се развързали. Един-два пъти отвори уста да разкаже и за парите, които беше намерил, но кое-как се въздържа.

Същата история, с много по-големи подробности той разказа и в хана, като се хранеше, на дяда Атанаса. Ханджията, добродушен старец с голям червен нос, надупчен от някаква болест, го слушаше внимателно и с голямо участие.

— Детето ти е имало късмет, че си се отървал — каза му той. — Хайде сега, нахрани се, па тръгвай, че, виж на, времето се развали. В таквоя време вълците и деня излизат.

Нейчо погледна през прозореца: вън валеше нов сняг, въртеше се нагоре-надолу, като че във въздуха бяха се разхвърчали бели мухи. Както хубаво беше разположен сега, Нейчо не усети никакъв страх. Нему страшно му се искаше пак да разкаже за пунгията с парите. Но поразпален от виното, в ума му светна нещо, той се поусмихна и си каза: „Вълкат не ме изеде, ама ако кажа, че съм намерил пари, тез хора ще ми ги вземат.“ Замълча си и повече не каза нищо.

Той се разплати и си тръгна. Докато вървя из града, никъде не се спря, никъде не погледа. Само пред джамлъка на един манифактурен дюкян постоя и погледа. Наредени бяха там свирчици, кончета, каручки. Имаше една хубава кукла с червена рокличка и сини очи. Нея

гледаше Нейчо, като стоеше отвън на снега, и се усмихваше. Не мислеше да я купи, но му беше драго да я гледа и си мислеше, че и детето му също би се радвало, ако я видеше.

Случи се из пътя тъй, че на едно-две места Нейчо можа да се прехвърли от една каруца на друга и, току-речи, без да върви, можа да стигне до мястото, гдето от шосето се отделяше пътят за тяхното село. Като остана сам, той се спря и се замисли: по баира ли да мине, или по дола? Все валеше сняг, наоколо беше пусто, тихо. И докато уж беше спокоен, отведнаж пак го обзе страх. Да мине по баира — вълкът може да е там. Ако тръгне из дола, мястото е глухо, затулено, да му се случи нещо, никой няма да го види, да вика, никой не ще го чуе. Той реши да върви през баира.

Миг селд миг, крачка след крачка, страхът му растеше. Спомни си, че на Сираковата мелница един селянин беше разправял, че също като него една сутрина срещнал вълк, а след обяд като се върнал, намерил го, че лежи на същото място, сложил глава на предните си крака, като куче. Човекът бил с кон, позаобиколил, вълкът не помръднал. Гледал го само и въртял очите си след него, тъй че се виждало и червеното изпод клепачите му. „Да седи тъй, ще мина и аз — мислеше си Нейчо, — ами ако стане?“. Над полето се спущаше мъгла, всеки бурен, всяко черно петно се струваше на Нейча, че се движи, че е вълк. Спря се и не се решаваше да направи ни кръчка напред. Поозърна се насам-натам и като подгонен от нещо, върна се и пое сега пък пътя към дола.

По шосето задрънка каруца и зарадван, Нейчо се обърна: каруцата спря пак там, гдето пътя се разделя. Слезе един човек и тръгна насам, а каруцата продължи пътя си по шосето. Един човек идеше сред снега към Нейча — висок, едър, с бял нов кожух, с нови навои. Крачеше широко, подпираше се някак изотдалеч с тоягата си, като владика. Като дойде по-близо и видя големите му мустаци и червеното му лице, Нейчо позна, че е Костадин, от тяхното село. Той беше заможен човек, ходеше и на лов.

— Нейчо, какво правиш тука? — викна му той с гърлестия си глас. — Какво стърчиш като лалугер?

— Не знам отде да мина, по дола ли, или по баира — рече Нейчо и усети, че гласът му беше се позасякъл.

— И ти в касабата ли беше? Ела, ще минем из дола. Какво ще правиш там на баира, на баира да мръзнат вълците.

— Аз отзарна видях един вълк — рече Нейчо.

Костадин го изгледа отвисоко със засмени очи: при него Нейчо беше съвсем нисък, дребничек.

— Вълк ли видя? Ти? Ама тоз вълк трябва да те е глътнал и пак да те е изплюл. Леле мале! — провикна се Костадин. — Де и мене да ме срещна някой вълк. С уста ще го улова, ще го изям!

И двамата, загърнати от снега като с гъста бяла мрежа, тръгнаха по дола и скоро се закриха. От време на време се дочуваше само дебелият глас на Костадина.

* * *

Дойде пролет, стопи се снегът. Нейчо излезе в къра и с едва сдържано любопитство, което отколе не му даваше мира, потърси мястото, гдето вълкът беше го накарал да се отбие от пътя и гдето беше намерил кесията с парите. Като гледаше где беше седял вълкът, где той, забеляза, че между едни сухи тръни, из топлата пръст, наедно с младата трева, беше поникнала и една младочка на круша. Той се зачуди и тай като винаги беше си мислил, че в цялата тази работа е имало пръст божи, върна се в село, донесе мотика, лопата, гвоздеи, тел и четири яки колове. С тях той ограда крушовата фиданка, за да се запази от хора и от добитък.

Може би не толкоз оградата, колкото самата история на Нейча с вълка, как беше намерил кесията с парите и как беше оздравяло детето му — тая остория която знаеха вече всички, — тя най-добре запази, години подред крушката. Сега тя е голямо дърво, едничкото дърво в това голо поле. „Нейчовата круша“ — тъй й казват. Есенно време, когато листата й опадат, между гъстите й клони, нагърчени от вятъра, все ще има едно-две гнезда. А когато дойде зима и падне дебел равен сняг, по всички посоки около нея се виждат вълчи стъпки.

Летен дъжд

Изля зе дъжд като из ведро. И като всеки летен дъжд, премина скоро. Проясни се, полето светна на слънце, облаците, по-тъмни и по-черни, потъваха на изток. Нататък гърмеше. Отвред се чуваше да шурти вода, из баирите надолу се стичаха порои, а в селския дол, където по-рано се точеше тънка като конец вадичка, сега бучеше цяла река — мътна, широка, страшна. Селяни, наметнати с ямурлуци или закачулени с някой чувал, боси, тичаха да прибират добитъка, отприщваха насъбраната вода, трупаха се край дола да гледат водата. Под дърветата земята беше покрита с опадал цвят, с листа и клонки, съборени от бурята.

Филип стоеше на вратата на кръчмата и гледаше навън. Отдолу се зададе каруца, натоварена с една голяма бъчва, празна, както се виждаше. Конете, и двата сиви, със завързани на възел опашки, бяха измокрени от дъжда и изглеждаха по-тънки и по-стройни. Отпред стоеше човек с големи черни мустаци и когато дойде по-близо, Филип позна, че беше Кольо, черният Кольо, както му казваха. Той беше отколешен кираджия и него човек можеше да го види по пътищата и в най-лошо време. И Кольо беше хубаво окъпан от дъжда, мустаците му висяха надолу, черното му лице лъщеше. Като дойде до кръчмата, той спря, откачи по един каиш на конете, сне им юздите и им даде стиска сено. След туй хвърли поглед към водата в дола, която прииждаше все повече, и влезе в кръчмата.

— Кольо, къде по туй време? — посрещна го Филип.

— В града, къде.

— Че как ще минеш моста? Моста при воденицата е залян. Ще се удавиш.

— Дай ми един ром — рече Кольо.

Той сне калпака си, отърси го от дъжда и го тури пак на главата си. Изглеждаше ядосан от нещо, навъсен.

— Ще се удавя ли? — каза той, като изпи рома си. — Голяма работа. Един сиромас като мене щял да умре, светът няма да се свърши. Ти, Филипе, не си ли чувал оназ приказка, за циганина. Като дошла зимата, като завял студеният вятър, циганинът се обърнал към него и рекъл — на вятъра рекъл: „Хей! — рекъл. — На един циганин душата ще вземеш, че богат ли ще станеш?“ Че и мойта. Както ми причерняло на очите...

Филип се досети, че от година-две Кольо беше останал вдовеч с много деца на главата си. Навярно оттам идеше мъката му.

— Кольо, ти не можа ли да си намериш някоя булка? — каза Филип. — Барем сега, след войната, вдовици има много.

— Дай ми още един ром... Има, казваш. Има, ама я тръгни да търсиш, че ще видиш. Една не ме харесвала, защото съм бил черен и съм имал големи мустаци. Друга не ще, че съм имал много деца. Една пък, Станкия се казва, и тя е от наше село, гола като фурка, ама е фудул, минала из онзи ден покрай нас. Аз съм бил в хъра при конете и като ме чула как съм викал, рекла: „Той лош чилияк, рекла. Аз го чух как се караше на конете, страх ме.“

— Викал си на конете, та си бил лош, а?

— Ха де. Че то е добитък, ако не му извикаш, и ще те ритне, и ще те ухапе. Пък какво да правя, когато господ ми дал такъв глас, аз и когато кротко приказвам — на, като сега, да речем, — да ме чуй някой, ще рече, че се карам. Жени ли са те, зарежи ги... Дай ми още едно!

Кольо помълча и каза:

— Добре, че старата още се крепи. Дето има една приказка, ако нямаш старо, купи си. Кое как, гледа тя децата, а то без нея кой знай какво щях да правя...

Той постоя още, изпуши една цигара, хвърли още две-три чашки ром и стана. Филип пак се опита да го спре.

— Почакай, докато се оттече водата. Не мож мина.

— Виждаш ли ги тез змейове — каза Кольо и посочи конете си, — накъдето ги бутна, там отиват. Не ме е страх мене от нищо.

Поразгорещен, той беше бутнал калпака си назад и не лъжеше, като казваше, че не се бои от нищо. Качи се, пооправи дългие си мустаци и шибна конете.

Поради приходлата вода половината село се откъса отвъд и затуй таз вечер във Филиповата кръчма имаше много малко хора. Когато си отидоха и те и като видя, че друг някой

няма да дойде, Филип запрелиства тефтерите си и се приготви да затваря. Тъкмо в тая минута отвън, леко без да издрънка, защото беше кално, спря каруца.

— Я виж кой е! — каза Филип на момчето.

Момчето надникна от вратата.

— Една жена слиза — каза то.

Филип дигна глава: на вратата се показа млада жена с червена забрадка, а току зад нея се показаха големите мустаци и черното лице на Коля.

— Добър вечер, Филип — извика той още отвън.

— Не можа да минеш, нали? — каза Филип и гледаше ту него, ту жената.

— Бе аз тука до воденицата минах, ами друга по-голяма вода срещнах. Аз ще ти разправа. А сега, знаеш ли що, Филип, виж, жената е мокра. У вас може да има огън. Да иде да се посгрее.

Жената се позасрами и се огледа: и късата ѝ синя дрешка, и роклята ѝ — всичко беше мокро. Все тъй срамежливо, тя подигна очи и погледна Филип. Беше слабичка и много бледна, лицето ѝ беше измъчено, но очи имаше хубави: големи кафяви очи, влажни и светли, над тях — тънки вежди. Да имаше най-много трийсет и няколко години.

— Има огън в къщи — рече Филип. — Стояне, заведи гостенката у дома. Че донеси сетне нещо за ядене. Да види там буля ти да ти даде нещо.

Когато момчето и жената излязоха през малката вратичка, която водеше към къщата на Филипа, двамата мъже, като останаха сами, се погледнаха един друг в очите.

— Коя е тя? — каза Филип.

— Ще ти кажа... А бе то... цяла комендия. Дай ми един ром! Като тръгнах оттука, аз минах водата при воденицата и не усетих. Че като дойдох при Касаплийския дол, там да видиш какво е. Трябва там дъждът да е бил повече, като дошла една вода като море, сякаш че е Дунава. Ами сега, какво да правя? Спрях каруцата и мисля. Пъ и мръква се, тъмно. Един облак се цепнал и мъничко свети. Виждам водата насам, към мене, а по-нататък да ѝ е края, не се види... Хайде наздраве!

— Е, сетне?

— Чудя се какво да правя. По едно време, гледам, отстрани на мене, покрай водата, иде човек. Жена. Хай да се не види макар... Гледам: върви край водата, поспре се, засили се, като че иска да се хвърли, пак се дръпне. И скимучи като прасенце. Плаче. Таз работа, рекох, не е чиста. Дай ми още един ром!...

— Ами как... Тя не те ли видя?

— Не беше ме видяла дотогаз. А като ме видя, обърна се и взе да бяга. Стой! — викнах. А тя пак бяга. Че като й изревах с моя глад още едно такво „стой“ — остана там, дето си беше. Нейсе, да не се простирам много надълго. Взех я и я прибрах в каруцата.

— Е каква е? Не я ли пита?

— От нашата черга бе, Филипе. Сиротиня. Работела в града, в болницата. Сестра била, тъй ми каза. Много ме, кай, третираха, много се мъчех. Пък и прао е: болни хора да гледаш лесно ли е? дотука ми дойде, кай. И един ден взема си очите и избягва.

— Избягва?

— Същия ден, в дъжда. Само че минала Касаплийския дол и тогаз я сварил дъжда.

— Ами там, при водата, какво е търсела?

Кольо махна с ръка.

— Какво може да търси един отчаян човек, Филипе...

— Искала е да се дави?

— Ами. Нейсе, раздумах я аз из пътя. Приказвах й много. Глупост, кай, щях да направя. Вече няма да помисля. И си поплака. Пък туй, жените, като си поплачат, олеква им. Налей ми един ром.

— Какво мислиш да правиш сега? — каза Филип. — Де ще я водиш?

— У дома, къде. Да си почине ден-два, а сетне — тя ми каза къде живее — ще я заведа у дома й.

Филип се понаведе към Коля и му прошепна нещо.

— А-а-а! Филипе! — извика Кольо. — докачам се. Аз такъв чияк не съм!

Вратичката откъм дъното на кръчмата се отвори и жената влезе. След нея вървеше момчето и носеше хляб и една-две чинии с гозба.

— Е, Параскевице — рече Кольо, — посгря ли се?

Жената се усмихна. Тя беше се поободрила, на бледните й страни беше се появила малко червенинка, влажните й очи светеха повече.

— Ела да хапнем сега. Филип е добър чияк, на, рекъл е и да ни нагосит. Седни, седни, Параскевице. Ти, Филипе, няма ли да седнеш да хапнеш с нас?

— Хранете се, хранете вий — рече Филип.

— Дай ни тогаз пол ока винце. Хайде, Параскевице, кани се...

Те седнаха един до други. Кольо не се и засмиваше, беше влажен, благоприличен, но и много внимателен и услужлив. Туряше хляб пред Параскевица, наливаше й вино, канеше я.

— Вземи, вземи, Параскевице. Храни се. Ти си уморена. Да се нахраним, че ще вървим.

— Ами водата? Как ще я минем?

— Какво ще търсим през водата. Нас на друга страна ни е пътя. Ний по баира ще минем.

— Страх ме е — каза Параскевица.

— И таз хубава. Ами аз нали съм с тебе? Кой смей да ми излезе насреща? Я да ми се покаже само — каза Колю и похвана ножа на пояса си. Параскевица се усмихна.

Нахраниха се и докато жената се качваше на колата, Колю развърза дългата си кесия от син плат и се разплати. Филип пак му прошепна нещо.

— Остави тез приказки, Филипе — разсърди се Колю. — За какъв ме връзваш ти. Аз такъв чилиак не съм!

Филип излезе да ги изпрати. Бъчвата заемаше повечето място в каруцата, затуй Параскевица и Колю бяха седнали отпред. Колю пое юздите и завъртя камшика. За миг светлината, която излизаше из вратата на кръчмата, падна връз тях, след туй каруцата мина на тъмно, заплеска из калта и се изгуби. Отстрани се тъмнееше водата, все още широка. Към средата, дето беше бързеят, се чуваха да се плакнат вълни, а на края водата беше тиха и гладка — оглеждаше се там небето и няколко звезди. В селото беше тъмно. Филип се прибра и затвори кръчмата.

* * *

Месец-два по-късно неочаквано един ден Колю черният влезе в кръчмата на Филипа. Още на пръв поглед личеше, че се е променил — по-весел, по-чист, по-спретнат. Източил беше мустаците си нагоре, усмихваше се.

— Колю, ти де се изгуби? — попита го Филип. — Какво стана оназ жена? Де е сега тя?

— У дома е, де ще е.

Филип го изгледа учуден. Колю се засмя.

— Какво ме гледаш? — рече той. — Онзи дъжд, големия, помниш ли го? Сполай на тоя дъжд! Виж какви храни станаха таз година. Пък и аз, сиромаша, видях добро от него.

— Какво, ти... Да не си се оженил за оназ жена?

— Хай-хай. Беше тя. Какво ме гледаш? Нея вечер, аз нали ти казах, заведох я у дома. Да постои, мислех, ден-два да си почине. Добре, ама жената свикна с нас, пък и децата се прилепиха о нея, като да им беше съща майка. Хайде, рекъх, нали ще те вода у вас? Аз, кай, не отадям никъде. Мене, кай, ми е добре тука.

— После?

— Удрям един камшик на конете — и чак в Лясковец. Тя оттам е. издирих и рода, извадих й всички книжа. И тя, сиротинята, била вдовица като мене. Па си дойдох, венчахме се и туйто. Сполай, ще река още веднъж, на онзи дъжд. Хубав дъжд, летен дъжд. Имали късмет децата ми да видят майка, пък и аз да се прибера като хората. Дай ми един коняк!

Филип се засмя.

— Ти по-напред ром пиеше, сега коняк.

— По-тънка изкия, Филипе. Да не ми се замъгля много главата. Че и мене сега ме чака жива душа в къщи.

Кобо се усмихна и оправи с ръка дългите си мустаци. Той не се бави много и повече от една чашка не пи. Качи се на колаа си и когато седна и взе юздите, очите му срещнаха очите на Филипа и пак се засмя. След туй завъртя камшика и силниту му коне грабнаха каруцата.

Женско сърце

За сина си Илия, откакто забягна от село, пет-шест години дядо Георги беше слушал само лоши работи, но най-после чу и нещо добро: Илия го видели в града, минал бил наскоро отсам границата, излизал на пазаря, купувал и препродавал коне. И не бил предишния Илия — наконтен, пременен, седял на една маса с големци, пари имал. Дядо Георги не знаеше да вярва ли, или не, но ето че Илия си дойде: дълголик какъвто си беше, избръснат, чист. Салтамарката му не беше от аба, а от хубаво кафяво сукно, чизмите му бяха набръчкани на глезените като хармоника. И доде си той не с чужда каруца, а със своя собствена. И каква каруца, какви коне!

Сиромашкия обор на дядо Гергя не беше виждал таквиз коне. Конете сякаш сами знаеха цената си и когато дядо Георги стоеше малко настрана и им се любуваше, те го гледаха някак пренебрежително, с отпуснати наполовина клепачи и сладко хрупаха сеното. Дядо Георги гледа зъбите им — млади коне, пет, шестгодишни. Тънки, горещи, теси приличаха като близнаци — и двата бяха еднакви на ръст, светлокафяви, а гривите и опашките им още по-светли, почти бели. Конете с такъв косъм са нещо рядко и наистина са много красиви.

За да се похвали, дядо Георги беше минал през цяло село, като на много места се беше отбивал. Най-после рече да се поспре и при Тодора.

— Помози бог, Тодоре! Помози бог, Аничке — извика весело той и застана отвъд плета. Тодор и Аничка си правеха нов обор, също тъй както по-рано пак сами бяха си правили и къщата. По-право, разпореждаше се за всичко Аничка, а Тодор и помагаше, защото тая Аничка я биваше за всичко.

— Ха да ви е чисто! — каза дядо Георги, като видя, че за ден-два сградата бая беше отскочила над земята.

— Сполай ти, дядо Герге. Честита радост и на тебе. Доде си момчето, а?

— Доде си. Доде си Илия.

— Пораснал, мъж станал. А конете, конете — много хубанви коне! Аз ги видях.

Говореше само Тодор, защото Аничка, ако и да се въртеше все наблизко и чуваше какво се приказва, мълчеше и само очите и като че се смееха.

— Видя ли какви коне? Видя ли какви коне? — повтори няколко пъти дядо Герги. — Конете цена нямат. Ний вчера отидохме с Илия до Аптаат да види вуйка си. На връщане, като додохме до могилата и зехме да наваламе надолу, че като рекоха сега онез ми ти коне ще бягаме, не можем да ги узаптим. Илия ми дума: „Дръж, кай, тате, дръж и ти дизгините да теглим двама, че отидоха!“ Едвам ги удържахме. Силен добитък.

— Хубави са кончетата, да са живи! — каза Тодор. — сега на Илия една булка трябва.

— Ще бъде, Тодоре, ще бъде.

Очите на Аничка светнаха и сякаш още повече се засмяха. Тя носеше кирпичи, като ги държеше опрени на коленете си, бъркаше кал, вадеше вода. И ходеше леко, напето, сподигната отпред пола, боса. За да не я гори слънцето, беше се забрарила с бяла жетварска кърпа, тъй че само гладкото и чело, извитите ѝ вежди и черните ѝ очи се виждаха. Тя цяла беше изцапана с кал, но пак беше хубава. Дядо Георги знаеше, че едно време Илия беше имал закачка с Аничка, но то беше отдавна, то се забрави.

— Чуваш ли? — каза дядо Георги и усмихнат, посочи към Геновата кръчма насреща. Там свиреше гайда. — Моя юнак е, Илия е. Нека да се повесели. Нека им даде да разберат на чорбаджиите, че и той е мъж, и той знае да печели.

Дядо Георги поглежда Тодора, който се подсмива, среща още веднъж черните очи на Аничка и си тръгва. Като се върна в къщи, той най-напред се отби в обора, за да види конете. След туй седна пред къщи. Към обяд си доде Илия, весел, зачервен.

— Бях при Тодора — казва дядо Герги, — те, с Аничка, все сами си работят. Нов дом си правят.

— И аз бях при тях отзарана. — Илия гледа настрана и удря с една пръчица по нагърчените си чизми. — Аничка не ме поглежда. Да рече: „Ела, Илия, влез в къщи да те почерпя едно кафе.“ Нищо, ни дума. Мълчи.

— Работа имат хората бе, синко, не виждаш ли? Дядо Георги иска да каже още нещо, но замълчава. Едно време Илия беше ратай у Аничкини. Той беше се любил с нея, дори беше се похвалил, че ще я вземе. А изведнъж, без да се надява някой, Аничка се ожени за Тодора.

— Като че не сме яли един хляб с Аничка и не сме мятали снопите с нея — подзе Илия. — А сега ще ми се курдисва. Добре де! Нека тъй да е.

След пет-шест деня Илия замина за града, а като се върна, конете ги нямаше — доде си с чужда кауца.

— Де са конете? Какво направи конете? — попита дядо Георги.

Илия потупа джоба си и се смее.

— Ей ги де са конете, продадох ги.

— Бе, синко, какво направи? Таквиз коне! Де ще ги намериш?

— По-хубави ще купя. Тези нищо не са.

Илия пак завървя на Геновата кръчма. Понякога той се отбиваше при Аничка и Тодора, гледаши ги как работят. Приказваше само с Тодора, защото ако кажеше нещо на Аничка, тя мълчеше, преструваше се, че не го е чула. А пък си беше спокойна, гледаше го със светлите си усмихнати очи и не искаше да знае, че има чужд човек.

— Една-две години бях към Тузлата — разправяше Илия. — бях при един чокоин, векилин му бях на чифлика. Ама чифлик — две села, като туй. Много ме обичаше. „Ти, кай, няма да си ходиш, не те пускам.“ Имаше дъщеря — Мариора се казваше. Искане да ме прави зет. „Тъй ли? — рекох. — Няма го майстора!“ и да ме няма.

— Тогаз ли мина отсам?

— Не, сетне. Сега аз бях в Ески Джумая, на панаиря. Свити хора са туй нашите българи, аретлик, не са като власите. Власите го карат на живот. И защо не? Туй ще остане на чияка. И аз обичам... аз като вляза нейде, на панаиря, и кажа на лаутарите: „Свирете! И — дай вино, дай туй, дай онуй“ — те ме гледат и се чудят. Че какво защо са ми пари... Калдъръм ли ще правя?

Илия се смееше и поглеждае Аничка. Тя се вдълбочаваше в работа, но понякога крадешката хвърляше бърз поглед към него. Черните и очи присмехулно светят. „Много се хвалиш — като че иска да каже тя. — И кой ли ти вярва!“

Веднъж Тодор отиде някъде, а Илия остана сам с Аничка. Той извади от кесията си две лъскави, съвсем нови петолевки и даде по една на двете деца на Аничка. Щом видя парите у децата, Аничка ги хвана, разтвори им пръстите насила, взе парите и ги даде на Илия.

— На ти парите — сопнато рече тя. — Те си имат баща. Има кой да им дава.

И тъй като й беше вече дотегнало, тя му каза направо:

— И стига си стърчал пред къщата ми. Иди си!

Илия влезе в Геновата кръчма. Там той взе да дохожда всеки ден, запи се. Изрядко се опитваше да заговори с Аничка, но щом го видеше, тя си влизаше в къщи. Илия заговаряше с Тодора, но Аничка повикваше и него и затваряше вратата. Илия оставаше сам, ставаше му срамно и отиваше в кръчмата. Парите от конете се свършиха и един ден той каза на дядо Гергя:

— Ще купя този път много коне. Ще ги продам и ще спечеля... Тогаз ще направя един гуляй, че да ме помнят. Тез хора тук нищо не са виждали. — Той помълча и погледна настрана. „А на Аничка ще купя един шал“ — помисли си той, но не посмя да каже на баща си.

Той замина и след няколко дена се върн с двама души. И докато той ходеше из село, те спяха някъде из двора. Не му харесваха на дяда Гергя тия хора: черни, с черни вежди и черни дебели мустаци, те приличаха на влашки цигани. Илия каза, че му били приятели, джамбази. С тях той замина нанякъде.

Наскоро една сутрин, още по тъмно, някой извика у дядови Гергеви. Дядо Герги излезе: беше Илия.

— Изнес ни малко хляб — каза той, без даслиза от коня. — Бързаме да сварим пазаря.

С него бяха и двамата мургави джамбази, и те на коне. Дядо Герги забеляза, че нито конят на Илия, нито техните коне имаха седла — бяха ги възседнали на голо. Освен туй десетина други коня бяха навързани един след друг на върволица, като всеки по-заден кон беше вързан с юлара си за опашката на предния. Наистина, тъй връзваха конете си и джамбазите, но дядо Герги беше чувал, че по-често правели тъй влашките цигани конекрадци.

Щом взе да се развиделява, зачу се голяма глъчка: хора на коне, с пушки. Пет-шест души имаше на една каруца. Тия хора бързаха, понавеждаха се, колкото да не изпуснат пресните дири, оставени на земята от конски копита, и пепускаха напред. Апрез нощта беше паднал слаб дъжд и върху изравнената пепел ясно личаха дирите на конете, които Илия и другарите му бяха прекарали. Дядо Георги разбра каква е работата и се затвори в къщи.

Още на обяд се чу, че трима конекрадци с много коне били заловени Аптаашката гора. Потерята връхлетяла върху им, когато си били легнали да си почиват, затуй не сварили да се качат на конете си и хукнали да бягат пеш. Един от тях паднал и умрял от умора — пукнало се сърцето му. Другите двама ги заловили живи към границата. Единът бил Илия.

До вечерта от града минаха стражари, околийският началник, докторът. Дядо Герги мисли, мисли, па на другия ден отиде и той в общината да види какво става. Като стигна там, той видя, че отвъд до оградата, върху няколко дъски, сковани като одър до дуvara, беше проснат мъртъв човек, гол. Докторът разсичаше трупа на умрелия конекрадец. Дядо Герги не посмя да пристъпи и се спря.

Облечен с бяла риза, с окървавени гумени ръкавици, докторът държаше нещо и говореше на няколко души, които гледаха от прозоеца на общинага.

— Вижте му сърцето колко е голямо. Той затуй не издържал, защото бил с болно сърце. Другите са били здрави и са бягали повече.

На дяда Гергя му стана грозно, страшно и наместо да влезе в общината и да говори на кмета, както беше намислил, върна се назад в село.

Нов, по-силен дъжд валя през нощта, а на сутринта задуха първият студен есенен вятър. Двама стражари на коне караха Илия и останалия жив конекрадец. Те минаха през село и се спряха до кръчмата, срещу Тодоровата къща. Илия беше посърнал, с омачкани дрехи,

небръснат. В тоя студ той беше само по сукнената си абичка. Той се усмихваше, но тая усмивка не беше от добро.

Насъбраха се хора, дойде и дядо Герги. Той се доближи до Илия, загледа го със сухи, пламнали очи и го заплю. След туй избухна:

— Не те е срам! Да крадеш, да ме срамиш. По-добре да не бях те раждал, в земята да бях те заровил. Ти ръце нямаш ли бе, синко? Да работиш, да си изкарваш хляба честно. Коне ще крадеш! С циганите! Не ми си син ти, ще те прокълна! Такъв син не ща аз!...

Като не можеше да говори вече, той пак го заплю и разтреперан, прежълтял, обърна се и си тръгна към къщи. Някой извика подире му:

— Момчетата са гладни, я им донеси малко хляб!

— Нямам хляб аз — отвърна дядо Герги, без да се обръща. — Камъни да ядат!

Тогава от отсрещната бяла къщичка излезе Аничка. Тя доде насам, каза нещо на стражарите, след туй извади изпод престилката си прясна пита хляб. Тя я разчупи и половината даде на Илия, половината на другаря му. Даде им и по една буца сирене. После разгъна един овехтял, изтъркан ямурлук, който носеше връз ръката си, и го подаде на Илия.

— На, Илия, да се наметнеш, че може да изстинеш — каза тя.

Стражарите бяха се качили на конете си, арестантите тръгнаха из калта пред тях.

— Сбогом, Илия — извика Аничка. — Господ здраве да ти дава!

Тя остана на мястото си и, подпряла леко глава на ръката си, замислена, доста време гледа след него. След туй, без да погледне наляво или надясно, макар да имаше още хора, тя се прибра в къщи.

Несполука

Татар Христо и Васил Консула приближиха до Филиповата кръчма и за да не ги чуе някой какво приказват, понамалиха крачките си и се поспряха.

— Остави туй сега — говореше разпалено Консула. — Ти ми кажи мене, ще додеш ли? Кажи: ще дода или няма да дода. Какво е туй мън-мън-мън...

Татар Христо се обиди:

— Бе, Василе, бе ти... Бе я ми кажи, кой от тез, дето ходят да търсят имане, е прокопсал? Кой? Или искаш да станем за смях на хората?

— Не щеш, а, тъй ли, не щеш. Добре. Аз ще кажа на друг. Да не си рекъл отпосле, че не съм те викал.

С мушнати ръце в джобовете си, Консула се обърна и тръгна към кръчмата. Татар Христо го хвана за ръкава.

— Чакай де, чакай. Ела сам, ела тука. Как го каза ти, как се казват онез клечки?

— Алруна.

— Авруна?

— Не е авруна. Алруна.

— Е де, тъй да е. Клечки.

— Не е клечки. Алруна.

— Авруна.

— Их и ти! — разсърди се Консула. — Дебела глава! Една дума не може да каже. Не може да си завърти езика. Няма да осъмна тука с тебе, кажи, ще додеш ли?

— Глей го какъв е. Хубаво де, хубаво. Ще дойда.

И двамата влязоха в кръчмата. Консула, каквото шило беше, се зашуря насам-нататък, тук седне, там седне, едного закачи, на другото подхвърли дума. Татар Христо беше по-тежък човек. Той седна настрана, поръча си едно шишенце ракия и се замисли. Искаше да прекара през ума си и да претегли онуй, което Консула беше му казал. Да отиде ли с него, както му се врене или не? Няколко пъти вече, как Консула му казва, че в един чужд двор в Чамурлий бил знаел заровено имане, та да отидели да го извадят. Прости клечки, казва, дялани от леска, като ония клечки, дето промушват с тях чувалите, но като ги отпуснеш към земята — когато Консула разправяше това, протягаше двата си пръста като вила, — като ги отпуснеш към земята, те се навеждат натам, накъдето има пари. Не били прости клечки, ходжа им бил чел, магия им било правено. И как ги каза Консула? Авруна? Не, не авруна. Как беше? Татар Христо и сега не можа да оправи таз дума и го хвана яд, че затуй преди малко Консула беше го нарекъл дебела глава.

Татар Христо си поръча още едно шишенце. Консула взел тия клечки — продължи да си мисли той — от Спас Сребряка, училищния слуга. Дал му за тях осем крини жито. Ако Спас е имал таквиз клечки и можел да намира имане с тях, защо слугува в училището и защо ходи с кърпи гаци? Празна работа тя — реши в ума си Татар Христо. Кой знай пък? Може консула да има късмет. В земята че има пари — има, стига да знаеш само де са. Най-последно да отида пък с Консула. Едно отиване до Чамурлий не е голяма работа.

Той потърси с очи Консула, който беше седнал сега при Костадин ловеца. Татар Христо го погледна, Консула погледна него, очите им се срещнаха. Както приказваше с Костадина, Консула направи двата си пръста като вила и ги наведе към земята. Татар Христо го разбра, понаведе клепачите си и се позасмя. Консула повтори този знак два-три пъти. Костадин го забеляза и каза:

— Бай Василе, какво показваш? Какви уши правиш? Да не си видял нейде някой заяк?

— Видях. Ама тоз заяк не мож го улови. Нали, сватанак? — обърна се той към Татар Христа.

Татар Христо пак понаведе клепачите си и си поръча още едно шишенце. След малко той се изправи позачервен, възбуден и каза:

— Костадине! Ти тоз заяк, дето казва Васил, не мож го улови. Тоз заяк ний двама с Василя ще го уловим, двама ще го ядем. Ставай, Василе! Ставай да си ходим.

Пийнал малко, с позамъглена глава, Татар Христо не само беше добил кураж, но искаше вече и да заповядва.

— Иди се нахрани — каза той на Консула, като се разделяха. — И аз ще хапна малко хляб, па ела да ме повикаш, че да вървим. Таз работа трябва да я свършим.

Консула си отиде у дома, нахрани се, след туй стана и взе да тарашува нещо из къщи. Ядосана от по-рано, жена му мълчеше и само го следеше с очи. И когато той, гърбом към нея, мушна нещо в пояса си, тя не се стърпя и му викна:

— Ти пак вземаш нещо! Криеш от мене! Кой гребал от житото в хамбара, я ми кажи? Житото в хамбара с една педа се е смъкнало. Кой е вземал от него?

— Кой ще е вземал? — рече Консула. — Житото се улегнало, затуй се смъкнало.

— Тъй ли? Че аз не видях, че е посипано и отвън. Ти си вземал, ти го продаваш. Продавай го! Нека стоят утре децата ти гладни.

— Я мълчи — сопна ѝ се Консула. — Аз пълня хамбара, аз го изпразвам. Утре пак ще го напълня. Пък като река — Консула се позасмя дяловито, — и с лири мога да го напълня, какво мислиш...

Той излезе навън, поспря се, чу как жена му гълчи още и кълне вътре, след туй тихо, крадешката, мина зад къщи. Той взе един търнокоп и един дълъг железен шиш и пак тъй предпазливо и на пръсти излезе от двора и отиде да повика Татар Христа.

След малко двамата излязоха от село и тръгнаха не из пътя, а направо през къра към Чамурлий. Срещу тях, тънък като сърп, грееше месецът, връз лицето им лъхаше топъл вятър. Вдясно и вляво в тъмнината се чуваха да дрънкат звънци на овци и затуй Татар Христо и Консула криволяха, за да не ги познае някой. Тъй като Консула щеше да работи с клечките, той още отсега даде на Татар Христа да носи железния шиш. Татар Христо беше го нарамил и върхът му се чернееше в небето като сулица. По един търнокоп носеха и двамата.

Чамурлий беше само на два-три километра и те скоро стигнаха, не влязоха в селото, а се отбиха в керамидарницата, в която сега не се работеше. Между тяхното село и Чамурлий имаше вечна война зарад мера, зарад пашата на добитъка, селяните от двете села се мразеха и гледаха един на друг като на неприятели. Трябваше затуй да бъдат много предпазливи. Седнаха зад голямото колело с керамиди да си починат и да дадат време, както каза Консула, на чамурлийци да се приберат от кръчмите и да заспят.

Колкото и да беше пил Татар Христо, из пътя изветря, доде на себе си, дори се поразколеба. Смири се, стана мълчалив, на слабата светлина на месеца очите му лъщяха насълзени и замислени. Консула, както винаги, беше весел.

— Парите нече са надълбоко — рече по едно време той. — Щом са били в темеля на съборена къща, не ще са надълбоко. Като насочим клечките, ще разберем де са. То е алруна, то показва. Осем крини жито съм дал аз за него. И не е авруна, както ти казваш, а алруна.

Татар Христо мълчеше.

— Само трябва да знаеш — продължи Консула, — че когато се копае имане, трябва да се мълчи. Приказваш ли — парите отива по-надълбоко. И да знаеш, че всяко имане си има таласъма — може да се яви като куче, като маймуна, като буга. Ти да не се боиш, дръж за ушите. Докато кажеш: „Во име отца и сина и светаго духа“ — страшното ще се изгуби, а в ръцете ти ще останат ушите на делвата.

Консула дръпна от цигарата си и лицето му, сухо, надупчено от шарка и усмихнато, се освети за миг.

— Ами ако е някоя голяма делва, пълна с пари, от онез, дето турят петмез в тях, как ще я пренесем? То, златото, знаеш ли, тежи...

— Ще я превървим на една върлина и ще я носим двама — обади се Татар Христо.

— Ами ако е някой казан?

— Хайде и ти, Василе...

— Да речем де. Един казан, пълен с лири. Как ще го пренесем? Ще напълним джобовете си, поясите си, ръкавите на абите си, пазвите си. Ще си отидем веднаж, сетне пак ще дойдем. Няма да оставим парите на тез чамурлийци. Ами ако ни срещне някой?

— Ех и ти, Василе...

— Да речем де... Ако ни извика: „Ей, какво носите?“ Ний какво ще кажем? Ще речем: „Бе, набрахме си малко гъби“ или „Малко трънкосливки си набрахме“. Не, по-хубаво да кажем: „Кремъни носим за диканите.“ Кремъните, знаеш, дрънчат също като пари.

— Василе, ти дете ставаш. Чакай да намерим парите, че тогаз.

— Да речем де... Пък най-сетне, сватанак, трябва с време и за туй да се помисли.

Консула стана и се огледа. На самия край на селото, по-настрана от другите, се виждаше една къща, а зад нея се тъмнееше голяма градина. Каменната ограда, която я опасваше, слабо се белееше в тъмнината. Тая градина беше на Марин Вълчев, в нея, нейде по средата, имаше орех, а под него — темели на стара къща. В тия темели са парите. Като разгледа мястото отвред, Консула намери, че ще бъде най-добре да влязат в градината откъм горния ѝ край, защото е по-далеч от къщата и по няма да ги усетят.

— Хайде сега да вирвим — каза Консула. — И умната, ча ако ни хванат тез чамурлийци, съдират ни от бой!

Отдалеч, отдалеч, като хайдути, те поизбиколиха през поляната, върнаха се след туй към оградата и се прехвърлиха без труд през нея. Но щом се намериха в чужд двор, сепнаха се, обзе ги безпокойство и се спряха да се посъвземат. Уж беше градина, като всяка градина, а мястото им се виждаше особено, невиджано друг път, в земята като че бяха заровени капани, а из всеки тъмен ъгъл като че дебнеше човек. Месецът беше изтънял още повече, обърнал и двата си рога нагоре. Не се чуваше нищо.

Тръгнаха напред. Минаха фитарии с лук, с черен боб. Консула държеше очите си на ореха, който се тъмнееше като кълбо в средата на градината. Изведнъж навлязоха сред висок бурен и вече не виждаха де стъпят. Под краката на Татар Христо изтрещя сух клон. Тозчас откъм двора лавна куче, след него второ, трето.

— Клекни! Клекни! — зашепна Консула.

Но кучетата ги усетиха, заградиха ги и ги залаяха по-стръвно. Дигна се страшна врява.

Един глас се обади откъм къщата:

— Какво има там? Енчо, я иди да видиш какво има в градината. Бясно куче ли е влязло, какво. Иди да видиш.

Друг глас отвърна:

— Чакай да си взема пушката. Де да знаеш какво е.

Веднага Консула се изправи, дотърча до оградата и се прехвърли през нея. Последва го и Татар Христо, но като рече да прескочи дувара, събори един-два камъка. В същото време зад тях, като гръмотевица, екна гърмеж на пушка, след туй още един. По-лек и по-пъргав, Консула бягаше, колкото сила имаше. Татар Христо не искаше да падне сам в ръцете на чамурлийци и макар да беше по-тежък, хукна и той след Консула и за да му е по-леко, влечеше шиша по земята. Кучетата ги гониха до едно място и ги оставиха. Но Консула все бягаше. Той беше забравил за шиша икато чуваше, че нещо дрънка след него, в страха си помисли, че чамурлийци ги гонят с коне. Татар Христо пък, като гледаше, че пред него Консула бяга, мислеше, че трябва да вижда нещо опасно, и макар да беше каталясал, бягаше и той. Минаха един завой, после втори. Консула все бягаше, бягаше след него и Татар Христо, шишът дрънчеше.

В отчаянието си Консула рече да направи последно усилие да се спаси, остави пътя и удари направо въз баира. На едно място се препъна и падна. Като се обърна и мислеше, че вече го хващат, разбра, че никой не ги гони. На няколко крачки от него падна, като че прострелян от куршум, и Татар Христо. Някое време и двамата не можаха да продумат, уморени, задъхани. Пръв се съвзе Консула.

— А бе защо не каза, че си ти — започна той и се закашля. — Обади се, продумай... Ох... ох... Олеле, мале... Като дрънка шиша, аз рекох... Ох... олеле, мале... Нямаше да бягаме толкоз, продумай...

Татар Христо мълчеше. Гърдите му падаха и се подигаха, на слабата светлина на месеца лицето му лъщеше, заляно с пот. И тъй като Консула все му гълчеше, той избухна:

— Махни се, куче! Скъса ми се душата да бягам, а ти...

Той нема сила да каже нещо повече. Гърдите му пак се заподигаха и падаха.

Консула се изправи и взе да бърка из джобовете си, из пояса си, навред — търсеше нещо.

— Няма клечките — рече той. — Ами сега? Я виж да не си ги взел ти. Виж да не си ги турил в пояса си.

Татар Христо стана и тръгна да си ходи.

— Де отиваш? — завика Консула. — Виж да не си ги турил в пояса си. Де отиваш... тук стой. Клекните ми дай, чуваш ли?

Татар Христо се обърна.

— Да се махаш! Ще те мушна с шиша и ще ти изкарам душата!

Консула беше доста далеч и каза:

— Шишът е мой. Какво!

— На ти шиша! — извика Татар Христо и шишът издрънча в краката на Консула. — И да не си ми казал още веднъж за имане, че главата ти пречуквам, хубаво да знаеш!

Той се обърна да си ходи, но се сети, че има още зъб на Консула, и му извика:

— Дебела глава съм бил, а? Ти си дебела глава, хаймана с хаймана!

Той си тръгна, донейде още се мержелееше в тъмнината, след туй се изгуби. Консула стана със зинали уста, готов да каже нещо, но както бъркаше из дрехите си, намери неочаквано клечките и се зарадва. Той взе търнокопа си, взе и шиша и като се боеше да не се срещне пак с Татар Христа, заобиколи отдалеч и влезе от друга страна у дома си.

Платено

Тодор Опрев, един от богатите селяни, за когото казваха, че бил имал „сухи“ пари, прибираще надвечер добитъка си и от час на час по се ядосваше: конете, кравите и телетата, измокрени от студения есенен дъжд, отънели като хрътки и премръзнали, или стояха на едно място, или ако тръгнаха, отиваха като замаяни не там, дето трябваше; овцете като че не виждаха вратата на саята, а се притискаха о стените и плетищата; кокошките и пилетата бяха все под краката на човека, кучетата се щураха из пруста и оставяха връз мазилката кални

отпечатьци от пръстите си, прасета квичаха от глад, като че ги колежа. Такава неразбория и такава бърканица Тодор не беше виждал в двора си. И дето да стъпиш, все ще се подхлъзнеш, каквото и да похванеш — мокро, нечисто. Тодор тичаше нагоре-надолу, сърдеше се, караше се на слугата, умори се и капна, като да беше работил цял ден.

Но за да бъде Тодор тъй припрян, имаше и друга причина: когато излезе да прибира добитъка, той видя, че из пътя, отвъд каменната ограда на двора му, мина един човек, който много му домяза на Доде Лянката — един крадец, един разбойник, който на всичко отгоре беше убил човек затуй беше затворен. Тодор не беше уверен дали е Лянката — човекът беше с ямурлук, с качулка на главата. Освен туй ако е Лянката, какво търсеше тук, как е излязъл от затвора? „Пътник ще е някой — казваше си Тодор, — отива си човекът по работа.“ Друг път пък, като подигнеш очи нагоре и видеше каква мрачина пада, каква тъмна и черна нощ иде, той усещаше как страхът пропъзлява в душата му и си казваше: „Лянката ще е, друг не е.“ Такава беше орисията му, да се бои от всичко и от всички. Имаше пари, а трябваше да се преструва, че е сиромаш, и, разбира се, никой не му вярваше. От Доде си беше теглил най-много. Ще се напие и уж на сега ще му каже: „Бай Тодоре, какво ги правиш онез, мухлясалите? Народът няма да яде, а ти си правиш кеф да броиш лири и наполеони. Слушай ей! Ще ти дойда някоя нощ. Като нажежа пиростията и я турна на главата ти, ще ажеш де са парите не, ами и хоро ще играеш.“ Ето какъв беше тоя Доде. А пък се биеше по гърдите и наричаше себе си народен чияк. Добре, че го затвориха а то иначе не можеше да се живя.

Като нареди и настани добитъка, Тодор се прибра в къщи. Той беше мокър, измръзнал и още от вратата го огря и го полъхна с приятната си топлина големият огън на огнището. Освен Тодорица и децата, в сянката и в светлината на огъня имаше още една жена, права с хурка на пояса, с широки стиснати устни. Тя беше Гина вдовицата, роднина на Тодора.

— Гино, как си дошла в таз тъмница? — каза Тодор, като тръскаше калпака си. — Не те ли е страх, че ще те изядат вълците?

Гина не го погледна, а обърната към огъня, продължаваше да си преде.

— Нека да ме изядат, та да се отърва. Като умра, с мене няма да се свърши света.

— Бре че време, че мокреж — каза Тодор. Той се спря, позамисли се и прибави: — Един чияк мина одеде покрай нази, много ми домяза на Лянката. Да не си е дошъл Лянката?

Гина спря да преде, опря вретеното на хълбока си и се обърна към Тодора.

— Лянката ли? Какво ще прави Лянката тука? Кой ще го пусне от тюрмата? Ще си дойде той, кога си дойде моя мъж от онзи свят. Я да оставим ний Лянката и да гладаме нази си — каза тя и започна пак да преде. — Аз тебе чаках, драгинко Тодоре, при тебе съм дошла. Че няма де другаде да си ударя злочестата глава...

— Какво има?

— Какво ще има. Нали през денеси умря единия кон, оттогаз ръцете ни са като под камък. Янко тъй се и помайва. Та съм дошла при тебе, имаш-нямаш, да ни дадеш да купим един кон, че не може. На, след тоз дъжд ще трябва да се оре, ще трябва да се сее. Да засеем

нивите, да даде бог да станат, че като доде харман, ще се изплатим, с божа помощ — и на тебе, и на всички ще се изплатим.

— Тъй, а? Затуй ли си дошла? — каза Тодор, след като я изслуша докрай. — Затуй ли си дошла, а?

— Затуй, драгинко Тодоре...

— Нямам пари аз, отде да ги зема... Нищо не мога ти да...

— Щеш, драгинко, щеш. Ще ми дадеш, че сме свои.

Блясъкът на огъня заигра в сините стъклени очи на Тодора. Изглеждаше, че не се сърди, че дори се усмихва, а току избухна:

— Вий какви хора сте бе? Вий какво искате от мене? — завика той. — Отде-накуде мислите, че имам пари, отде ще ги зема, тарапана ли имам? Нямам, нямам! Аз да имам, най-напреж за себе си ще помисля, я ме виж! — той показа оръфаните си и разнищени ръкави. — Пари... Я ме остави, не ме карай да лудея. Остави ме, върви си!...

Той вика, гневи се, като започваше отново и повтаряше онова, което беше вече казал. Гина се пообади, но после стисна устни и замълча, като предеше сърдито. Без да каже нещо, тя се обърна, поприказва на прага сТодорица и си отиде.

„Хубаво е човек да бъде строг и да повика, когато потряба — мислеше си Тодор. — тъй по лесно се отърваваш от таквиз, дето дохождат да просят като цигани.“ Но като остана сам и се поразмисли, Тодор разбра, че не е направил добре. Не само трябваше да помогне на Гина, защото му е своя, защото тъй го иска човештината, но трябваше да и помогне, защото има да й дава. Трябваше да и даде нейните пари — туйто. Тя не знае, че има да й дължи (ако знаеше, насреща й не се стояваше), но той знае това. Преди година, когато Пано, мъжът й, беше още жив, те се намериха веднаж с него на пазаря в града. Пано беше продал две даначета и имаше пари. Без нужда, сякаш само от завист, че кесията на Пана е пълна, Тодор му поиска пари назаем. Той често тъй искаше пари искаше при, само за да покаже, че уж няма. Пано му наброи на ръката четири хиляди лева. Даде му ги насаме, между четири очи. А на връщане каруцата го затисна и той умря. Тодор помисли, помисли да върне ли парите, или не и тъй като никои не знаеше, спотаи се и не ги върна. Колкото и да си блъскаше главата, гина не можа да разбере де бяха отишли парите от даначетата.

„Нищо не е да извадиш и да ги дадеш — мислеше си Тодор, като се мъчеше да залъже съвестта си. — Добре, ама всички ще отворят уста и ще рекат: има. Нека сега стоят тъй, че сетне ще видим“ — каза си той и на тая мисъл се успокои.

Вечеряха, Тодорица и децата си легнаха, легна си и Тодор. Но като изкара един сън, той се събуди и вече не можа да заспи. Мина в хаея, постъкна огъня и седна близо до него. Спомни си пак за Пано, за Лянката. По едно време чу как вятърът зави навън и по стъклото на прозореца зашиба дъжд. Тодор помисли, че в тая тъмна нощ може да се отвори някой вратник и да излезе добитъкът или вълк да прескочи в саята и да издуши овцете. Тая грижа тъй го завладя, че стана и макар да имаше за правило да не излиза нощно време, отвори вратата.

Полъхна го хлад и дъждовни капки. Най-напред нищо не виждаше, после понавикна на тъмнината и ето че току пред него зашава нещо, мярна се сянката на човек, доде в светлината, която излизаше от вратата. Тодор позна кой беше и от страх изгуби дума и ума: пред него стоеше Лянката!

— Добър вечер, бай Тодоре — започна Лянката шепнешката. — Какво правиш, как си? Хи, че дъжд измокри ме до костите. Я какъв огън! — каза той, като надникна от вратата. — Е, бай Тодоре, щеш не щеш, ще ти бъда гостенин. Да вляза да се постопя? Какво ще речеш?

Той лезе сам, без да чака даго поканят. Тодор съобрази, че едничкото средство отсега нататък да се спаси от тоя страшен човек е да бъде любезен с него.

— Влез, Доде, влез. Влез се огрей — заговори той, като тръгна след Лянката. — Ти си пътник човек, седни, огрей се. Аз бях легнал, пък се събудих. Чувам вятъра, чакай, рекох, да стана да пообиколя добитъка. Огрей се, огрей се ти...

Лянката седна в къта и простря ръце срещу огъня. Той беше дребен, сух, със скулесто лице, с големи увиснали мустаци, наполовина черни, наполовина бели. Очите му бяха малки, черни, живи, горната му устна, цепната по средата и дръпната нагоре, откриваше предните му зъби, от които липсваше един и там зееше черна дупка. Както гледаше и както се подсмиваше, ще речеш, че по-добър човек от него няма. Тодор забеляза, че Лянката е бръснат, а главата му е ниско остригана, като на войник.

— А! Сладко нещо е огъня, бай Тодоре — каза Лянката, като все печеше ръцете си. — Хубаво е, нали?

— Хубаво е, как да не е хубаво. Аз понякогаж, да ти кажа ли, стана, набухам го хубаво, па седна при него. Огъня — то само да го гледаш. Топло, свети.

— И лампа не ти трябва. Я виж как свети.

— Може и парите си да преброиш. Ти броиш ли ги онез, мухлясалите? Ох, мамо, да ги имам, и аз ще си ги броя.

Тая неочаквана закачка изненада Тодора. Той потръпна, но се усмихна и каза:

— Шега си биеш, Доде. Какви пари?

— Ще видим — каза Лянката, стана, отиде бързо до вратата, която водеше в одаята, дето спяха домашните на Тодора, спря се и се поослуша.

— Кой е тука? — каза той.

— Децата спят там.

Лянката притвори добре вратата и я запримчи отвън със закачалката. Той огледа набързо стаята, след туй се обърна към Тодора. Малките му очички светнаха, лицето му стана страшно. С вперен поглед в Тодора той подскочи като котка и докато Тодор се оборави, видя над главата си голям остър нож.

— Парите! — изсъска Лянката... — Изядох те!

Тодор го гледаше с опулени очи, изплашен.

— Е, Доде... и ти, Доде... Доде...

— Казвай де са парите!

— Бе какви пари? Нямам пари аз!

Тия думи Тодор каза с някаква отчаяна решителност, готов както се виждаше, да упорства докрай. Лянката спусна ножа и го прибра в пояса си.

— Добре. Виждам, че ще трябва да ти туря владишка шапка. Де е пиростията! — Лянката погледна в комина, откачи една голяма трикрака пиростия и я хвърли в огъня. — Нека се нажежи, па като я нахуля на шията ти, ще кажеш парите не, ами хоро ще играеш...

Някой напъна вратата на одаята отвътре. Чу се гласът на Тодорица:

— С кого приказваш, Тодоре?

Лянката се обърна и погледна Тодора. Като че сега беше най-страшен...

— С един чияк приказвам.

— С един приятел — пришепна Лянката.

— С един приятел...

— Що си запримчил?

— То не е твоя работа сега! — разсърди се Тодор и за да угоди на Лянката, още по-снопнато прибави: — Стой си там ти и си спи. Аз знам какво правя, аз си знам работата.

Тодорица вече не се обади. Поусмихнат, Лянката гледаше огъня. После заговори, кротко, човешки, като че нищо не е било, питаше Тодора за туй, за онуй. Тодор също се поотпусна и се разприказва, дори помисли че опасността е минала. Изведнъж Лянката замълча и се усмихна — от тая усмивка Тодор се боеше, — погледна пиростията, която беше се зачервила, погледна след туй към одаята и се послуша. И както по-рано, скочи и Тодор пак видя ножа над главата си.

— Парите! До утре ли ще ме разиграваш? Парите!

Той бодна с ножа Тодора по едното рамо, бодна го и по другото. Тодор се повлече из стаята, прегърна краката на Доде и заплака:

— Доде, моля ти се... Доде...

Вратата на одаята пак се задърпа.

— Какво става там, човече, отвори! — завика Тодорица, която беше разбрала, че става нещо лошо.

— Отвори, Тодоре, ще викам! Ще викам!

Лянката погледна за миг към вратата и решен да не обръща внимание на Тодорица, насочи пак ножа си към Тодора.

— Парите! Казвай де са парите!

Но ето че сред писъците на Тодорица, сред охканията и молбите на Тодора, чу се, че някой вика вѳн на двора. След малко силно се похлопа.

Лянката бързо се затече до огнището и дръпна главните, някои от които пламтяха, и ги мушна в пепелта. Огнѳят загасна, в стаята стана тѳмно.

— Върви отварѳй! — пришепна Лянката на Тодора.

Като пиян, Тодор се изправи, заклати се и трѳгна към вратата. Току зад гърба му вървеше Лянката. Когато Тодор отвори вратата и излезе вѳн, Лянката се плѳзна настрана и се изгуби в тѳмнината. Навѳн пицѳха вече стражарски свирки. Защото ония, които хлопаха вѳн, бѳха двама стражари от града. Като разбраха, че са врѳхлетели врѳху избѳгалия затворник, когото тѳрсеха, те разтѳршуваха кѳщата, дигнаха цяло село на крак, но от Лянката нѳмаше ни помен.

На сутринта, ни жив, ни мъртѳв от страх, още неизтѳрпнал от болезките на раните си (ни една от раните му не беше тежка — Лянката само беше го пободвал с ножа си), Тодор стоеше пред огнѳя у дома си. Дохождаха съседи, мѳже, жени, разпитваха кое как е било, приказваха. Тодор като че не чуваше, похващаше се тук, похващаше се там, гдето имаше рана, охкаше и мѳлчеше. По обичая си, той се показваше по-нещастен, отколкото беше. „Всяко зло за добро — мислеше си той. — Ще кажа, че ме е обрал Лянката, и ще ме оставят на рахат. Никой вече нѳма да ми иска пари“. Около него приказваха, гѳлчаха, той си мѳлчеше. Но като дойде Гина вдовицата и заприказва, той даде ухо и се послуша.

— Не ме хвана сѳн нощес — разправяше Гина. — Сънувах стопанина си, злочестия, сѳнувах Пана, че седи на прага, държи един прѳстен, превърта го между прѳстите си и дума: „Не е моя прѳстен тоз, моя прѳстен беше други.“ Па се събудих.

Гина се обърна и забеляза, че Тодор я слуша, и продължи:

— Кога ми се случи да сѳнувам Пана, вече сѳн не ме хваща. Станах, запалих кандилото, прекръстѳих се пред иконата. Не мога да разбера кое време е. Излязох на двора, току претопуркаха коне, гледам — двама жандари. Кой там? Аз, рекох. Да додем, казват, да се поизсушим, че сме мокри. Какво ще правят при мене? Гледам, драгинко Тодоре, у вас свети. А пѳк да сѳм чула нещѳ, я вик, я плач — нищѳ не чух. У мене, рекох, нѳма място, ама виждате ли там, детѳ свети? Там е кѳщата на Тодор Опрев. У него има място и за вас, и за конете ви. Там идете...

— Тѳй ли им каза? — попита Тодор. Той изглеждаше сѳвсем учуден. — Тѳй ли им каза?

— Тѳй им казах.

— Ама ти ли ги прати у нас?

— Ех, драгинко Тодоре, че нали туй ти разправям.

— И Пана си сънувала, а?

Все тъй замислен, вгълбен в себе си, Тодор стана, като си повтаряше: „Ти си ги пратила... ти си пратила джандарите... господ те научил, ти си ги пратила.“ Той отиде в одаята, позабави се и след малко се върна, като държеше сноп банкноти. Не амо ръцете му, цял трепереше като от треска.

— На, вземи тез пари — каза той и подаде парите на Гина. — Нали вчера ми искаше да си купите кон, вземи ги. Мене ме обра онзи хайдук, Лянката, всичко ми взе. Ама ти ги вземи тез пари... свърши си работа. Вземи ги...

Гина държеше парите, смаяна. А Тодор седна пак на мястото си, дето седеше по-рано, улови се с дясната ръка за лявото рамо — там най-много го болеше — позамисли се и нисичко, като на себе си, каза:

— Беше. Свършено. Платено!

— Какво свършено, какво платено — каза Гина, като все държеше парите в ръцете си. — нищо не разбирам. Тез пари не мога да ги взема, драгинко Тодоре. Снощи ти исках, ама сега не ща...

— Вземи ги! — отчаяно, с болка в гласа си и извика Тодор. — Да не съм луд да ти давам мои пари. Тез пари са твои — когато Пано продаде даначетата, даде ми ги назаем. Сега ти ги връщам.

Лицето на Гина пламна.

— Виж де били парите от даначетата — каза си нисичко тя. — А защо мълча досега? — завика високо тя. — Да ме мъчиш мене, една вдовица...

— Остави ме! Върви си! — разсърди се Тодор. — Събирал съм ги лев по лев, та да ти ги върна, затуй ги забавих. Ще се кара пък. Мене ме обраха, аз нямам, отсега натъй аз камъни ли ще ям, то моя работа. А ти вземи тез пари и си върви. Върви си!...

Той се хвана пак за рамото, позаклати се и както по-рано, си каза:

— Беше. Свърши се. Платено!

Стари хора

Защо в таквoз хубаво време — мислеше си дядо Васил, седнал на вратата на кръчмата си, — когато човек, слава богу, е добре и е здрав, и му е леко, отведнаж, без да има защо, ще се свие сърцето му и ще му стане мъчно? Нагоре из баира една над друга се радуха къщите на

селото. В градините още нямаше зеленина, но земята беше изпръхнала и топла, овошките цъфнали — бели от горе до долу. Приятна топлина се разливаше из въздуха. Една пчела забръмча пред вратата, но се повърна, светна на слънце и се изгуби. Лястовички хвърчаха ниско над вадата и изведнъж като стрели литваха нагоре. По края на селото, из овчарските кошари, блееха агнета.

Погледът на дядо Василя се връща по-наблизо и се спира в двора на Митя Арнаутина, току срещу кръчмата. Там между другите овошки имаше и един нар. И той беше цъфнал. Чудно дърво е нарът — каза си дядо Васил. Дърво като всяко дърво, а цъфти като цвете. Като че са навързали по него червени панделки, също такива копринени червени панделки, каквито той продаваше на селските момичета. Или сякаш някой е взел френче и го е набол тук-таме сред листата. Червени цветове, светнали на слънцето като кръв, като рана. Дядо Васил усеща, че сърцето му пак се свива. Още малко и той ще разбере защо му става мъчно, но той на иска да разваля спокойствието си, не иска да чопли стари рани. Погледът му отново се отместя към къщите насреща, минава на цъфналите овошки, слиза към зелените върби по дола и най-после се спира отново в двора на Митя Арнаутина. Грeят на слънце червените като кръв цветове на нара. Оная черна, лоша мисъл пак се присламчва в ума на дядо Василя, той иска да я отпъди, тя пак иде — също като натрапничава муха, която колкото повече я пъдиш, толкоз повече иска да кацне на носа ти.

Дядо Васил разкършва ръце, прозява се високо. Исква да се залиса, исква да мисли за друго. Снема калпака си и го слага на коленете си — въз челото му падат посивели сплъстени коси, към темето му се вижда голяма колкото яйце буца. Той туря калпака си, става, отива до тезгяха, като че има работа, връща се и пак сяда до вратата. Повече не гледа към селото насреща, а се заглежда в земята.

Единственият човек, който беше прекрачил прага на кръчмата му тази сутрин, беше Давид Кьосето. Но дядо Васил го имаше за лукав човек и присмехулник, не го обичаше и след като беше турил кафето отпреде му, забрави сякаш за него. А Давид не снемаше хитрите си засмени очи от дядо Василя, гледаше го какво прави, виждаше, че е неспокоен, и си мислеше: „Дали не го е заяла пак крастата му? Дали не е дошел часът му?“.

Давид искаше да каже дали не беше дошло времето на дядо Василя да се напие. Защото тоя инак добър и кротък човек веднъж или дважд в месеца се напиваше по един особен начин. Не викаше, не лудуваше, не казваше лоша дума никому. Но в последната степен на пиянството си той изгубваше способността да говори, не разбираше какво му приказват, не познаваше хората. Една щастлива усмивка се явяваше на лицето му отведнаж, както се случеше — гологлав, по ръкави, излизаше от кръчмата, без да иска да знае какво ще стане с нея, и тръгваше да ходи из полето. Най-често той отиваше към чифлика на Манолаки, чифлика край границата, както му казваха. Отиваше дотам, връщаше се и пак отиваше. Вървеше не из пътя, а пряко през поляните, по слънцето, усмихнат, записан в себе си, и нещо непрекъснато бръмчеше около него като бръмбар — дядо Васил си пееше нещо.

От много години насам той живееше сам с жена си, баба Въла. Един син му бяха убили във войната, една дъщеря му се беше поминала като млада булка. Остана му един син, за когото казваше, че бил началник на банка в един далечен град. И кой знай защо тоя му син не идваше да го споходи. В къщи баба Въла показваше на гостите фотографиите, които синът

изпращаше — най-напред като годеник с годеницата си, после като младоженец с млада булка, пребулена с бяло було и с голяма китка цвете в ръце. Фотографиите от година на година се увеличаваха, явиха се на тях едно, две и три деца, а синът все не си дохождаше. Тогаз баба Въла, която досега беше приказвала само за живия си син, за да задуши скръбта си за умрелите, намразваше като смъртен враг снаха си, тази безсърдечна чужда жена, която беше отнела сина ѝ, както смъртта беше отнела другите ѝ деца. По цели дни тя вече не излизаше от къщи, ставаше като болна, не ядеше, не спеше. И нямаше вече сълзи да плаче, само седеше, поклащаше глава и гледаше в една точка, като че виждаше нещо. Виждаше сина си Радуша, когото убиха в чужда земя, и Яна, която като че от други свят гледаше към нея и ѝ се усмихваше, хубава и румена, каквато беше като млада булка.

Ето какво, бързо като светкавица, беше минало през ума на дядо Василя, когато гледаше червените като кръв цветове на нара. Защото, колкото и да се мъчи, той не можа да отпъди тази мисъл. Отсега нататък той взе да мисли за баба Въла, която беше излязла от къщи и още не беше се върнала. Отиваше често до задната врата на кръчмата, отваряше я и поглеждаше към къщи. Докато държеше вратата отворена, чуваше се да квичи на двора една свиня. Дядо Васил сядаше пак на столчето си до вратата, но по всичко изглеждаше, че е много неспокоен.

— Какво има, дядо Василе? Какво се ядосваш? — попита го Давид.

— Бабата я няма. Свинята квичи, няма кой да я нахрани. Жените като идат нейде, забравят се. Не мислят да се връщат.

Давид си плати и като все оглеждаше стареца с лукавите си очи, излезе и си отиде. Дядо Васил остана сам. Неговата кръчма малко работеше. Селяните се трупаха повече при Филипа, там се приказваше за политика, там се редяха селските работи, там свиреха гайди, там понякога се биеха. При дядо Василя дохождаха само някои по-стари селяни. Той беше стар и тежко прислужваше. Смееха му се, че ако направи едно кафе, все ще изпусне в него някой въглен, а виното му, докато го продадеше, се вкисваше. Той продаваше и манифактура, и актарски стоки, но и тази му търговия не вървеше дип добре.

По едно време дядо Васил не чуваше вече свинята да квичи, в къщи нещо се обори. Той разбра, че баба Въла си е дошла, завъртя ключа на кръчмата, както често правеше, и си отиде. Като влезе в собата, към него се обърна със сбръчкано лице и замислени очи баба Въла. В ръката си държеше вощеница — току-що беше запалила кандилото.

— Да забравя, че днес било празник — рече тя. — И с всичкия си ум отидохме да копаем.

— Какво да копайте?

— Камичката, до бостаните. Нали рекохме да сеем боб там. Бях казала на Петровица и на Гунчовата Неда да дойдат да ми помогнат. Една леха място е.

— Е?

— Дошли тази сутрин. Да идем, казват, бабо Вълло, да прекопаем нивата. Да идем. Хич не ми дойде на ум, че било празник. И знаеш ли какво стана?

Баба Вълла угаси вощеницата. Изглеждаше смутена и уплашена.

— Какво стана? — попита дядо Васил.

— Отидохме на нивата и взехме да копаем. Тогаз чак се сетих, че е празник. Да си вървим, рекох, грехота е. пък Петровица, тя нали много знае: няма нищо, кай, бабо Вълло, кой ти гледа сега празник. И взе да разправя, че не знам в кое село, в нивите, излязъл един стар човек. Повикал едно момче и му казал да му донесе хляб. Момчето донесло хляб и старецът, като го разчупил, вътре в хляба се показало кръв. Старецът рекъл: тази година ще има голрям берекет, ама ще има и война. И се изгубил.

— Бабини деветини — каза дядо Васил.

— Их ти пък! Ти все не вярваш. Чакай да видиш какво стана!

— Какво стана?

— Аз пък казах: да си вървим, грехота е. А Петровица — не, стой. Аз съм останала без ръце, ама копаем. Извенаж като се обърнахме — един стар човек с голяма бяла брада, такъв един... като че е слязъл от някоя икона. Гледа ни, гледа, поклати глава и рече:

— Не е хубаво, дето работите в празник. Не е хубаво...

— Е... Ами вий?

— Неда и Петровица грабнаха мотиките — и към село. И аз подире им, откъсаха ми се краката. Като додохме до село и се обърнахме — човека го няма.

— Бабини деветини — повтори дядо Васил.

Баба Вълла не каза нищо. Тя беше седнала на одъра, скръстила беше ръце и гледаше пред себе си. След малко с глух, отпаднал глас тя каза:

— Одеве, като си мислех, доде ми на ум, че една година на същата тази нива бях завела Радуш. На шест годинки беше, убоде се на един трън, та го боля кракът цяло лято.

Кандилото пред иконата зацвъртя. Баба Вълла помълча малко и каза:

— Нощес пък съм сънувала Янка. Иде си от училище, мъничка, зачервена, и плаче. Мамо — вика, — счупих си плочата...

Дядо Васил погледна през прозореца, па се разсърди:

— Ех, бабо... Ех... И Радуш, и Яна, когато ги прибира господ, бяха големи, а ти все като деца ги споменуваш. Остави сега. Което е станало, не се връща. Я стани. Стани приготи нещо за ядене, че обед приближава. Хайде!

Той излезе, без да се обърне и без да я погледне. Дойде в кръчмата, седна пак до вратата, но не стоя много и се върна пак в къщи. Намери баба Въла по-объркана и по-уплашена.

— Знаеш ли, че онзи човек дохожда? — каза тя. — Поиска ми нещо и аз му дадо новата ти антерия, вълнената...

Дядо Васил я гледаше и мълчеше. Виждаше я как трепери, как очите ѝ, овлажнели, горят. Искаше да ѝ каже, че се лъже, че само едно време господ е слизал на земята и е ходил между хората, а не сега. Сега господ няма. Тоя човек, дето е дохождал и дето са го спрели на нивата, е бил някой просяк. Или някой шарлатанин. Някой влашки циганин ще е бил — помисли си той, като си спомни, че цигани катунари бяха минали през село. Всичко това дядо Васил си го помисли, но не каза нищо. И като видя, че баба Въла е разбъркала сандъка и е наизвадила неща, които тя вадеше само за да плаче над тях, той пак ѝ се скара.

— Хайде стига. Прибери сандъка. Ти като почнеш, няма свършване. Хайде! Нали ти казах? Направи нещо за ядене, обяд дойде.

И да покаже, че е сърдит, той си излезе. Като минаваше покрай прозореца, той чу нещо и се спря: баба Въла плачеше. Плачеше високо, като че пееше.

Дядо Васил дойде до вратата на кръчмата и пак се послуша. Не се чуваше нищо. Но той като че видя пред себе си лицето и очите на баба Въла, нещо се подигна в гърдите му, той стисна очи и цял се разтърси, като че се разтрепера. Миг-два само — толкоз беше неговият плач. Когато отвори очи — те бяха насълзени и клепачите му зачервени. Влезе в кръчмата, дойде на тезгяха, нали си една ракия, след туй — още една. И седна пак на столчето си до вратата. Градините с цъфналите овошки бяха пак пред него, но той не ги гледаше. И не се питаше вече на какво приличат червените цветове на нара. Всичко, което беше вън от него, го виждаше. Ставаше често, наливаше си ракия и пиеше.

Малко по малко той се оживи, развесели се. Лицето му се проясни, светна, но очите му си оставаха насълзени. Едно време той обичаше да ходи на черква, знаеше черковния ред, черковните песни. И сега, като стоеше зад тезгяха или ходеше из кръчмата, той пееше:

— Ангел вопияше багодатней... Чистая дево, радуйся... И паки реку радуйся... Твой син воскрес, тридневен от гроба...

Мислеше си нещо, но без ред, без връзка. Спомняше си за Радуша, за Яна, за живия си син. Но най-често като че виждаше пред себе си баба Въла, виждаше измъченото ѝ приbledняло лице на светица, на мъченица. Тогаз той издигаше гласа си и пееше:

— Чистая дево, радуйся!... И пак и реку радуйся! Твой син воскрес, тридневен от гроба...

Неговото пиянство минаваше през едни и същи степени. След веселието у него настъпи някакво вцепеняване, някаква забрава. Лицето му доби блажено и щастливо изражение, очите му, все тъй влажни и насълзени, не виждаха никого, не познаваха никого. И пак си пееше, но

само той си мислеше, че пее — мънкаше нещо, без думи, неразбрано — като че около него бръмчеше бръмбар...

По обяд, по най-силното слънце, той излезе от кръчмата. Гологлав, с голямата буца на темето си, с бяла, небръсната скоро брада, с черни вежди като на ерменец. Ризата на кръста му беше изхвъркнала и се надула, както винаги, беше по ръкави. Излезе и пое пътя към къра. Баба Въла го видя на вратата на кръчмата, когато беше вече далеч. Тя не го повика — нямаше и да се върне, — а седна зад тезгяха наместо него, скръсти ръце и се замисли.

А дядо Васил излизаше вече от село. Там той срещна Давид Кьосето, но не го погледна и не го позна. Вървеше си усмихнат, блажен и като че някаква тетива бръмчеше около него — пееше си пак „Ангел вопияше“...

Вълкадин говори с бога

Когато искаше да си спомни как додоха и как се заредиха злочестините в къщата му, Вълкадин си мислеше и за оная вечер през август, когато, след като отвяха, сред хармана светна като злато голям куп жито, а на изток през плувналия прах се показва, червен, месецът. Голяма задяха беше и след залез слънце. Той работеше сам, със снахите си и с децата, защото синовете му бяха още на война. Докато пренесат житото в хамбара, докато разтоварят колята със снопите и приберат туй-онуй, месецът подскочи, побеля, и когато седнаха да вечерят, видело беше като ден. Тогава той каза:

— Потрайте още малко, докато свършим хармана. А като си додат мъжете ви, ще ви разделя. Ще ви дам всичко, за себе си не ща нищо. Стига ми, доде съм жив, да ви спохождам от време на време.

Насреща му седеше Милена, най-младата му снаха. Хубава жена, млада, яка, очите ѝ, както винаги, се смеят, кръгло то ѝ лице огряно от месечината. Той я погледна и се позасмя.

— А на Милена — рече — ще дам отделно нещо. Какво е, няма да кажа сега, ама като му доде времето, ще ѝ го дам.

Работили бяха добре, той се поразпусна и накара Милена да му изпее „Милен Милени думаше“. Той обичаше тая песен, защото също както в нея, снаха му се казваше Милена, а син му, нейният мъж — Милен. Като я слушаше, драго му беше да гледа снаха си и жал му беше за Милен, който наедно с двамата си братя беше на война и не се знаеше дали и той, и те ще се върнат живи.

Какво стана после? Синовете му си додоха живи и здрави, но той ги не позна: имаше смут в душите им, гледаха изкриво, сприхави бяха и зли като подгонени вълци. Доде тежко време, всичко се повърна назад, като изтървана из баир надолу каруца. Най-напред войските, които бяха заминали към Кюстенджа и Тулча, започнаха да се връщат набързо — точеха се

деня и нощта, в дъжд, в кал, в студ, гладни, изнемощели. По селата се отбиваха войници и тропаха от врата на врата за коматче хляб като просяци. Колко набързо бяха си отишли и каква мъка са влачили, можеше да се види от туй, че когато напролет се стопи снегът, пътищата, отдето бяха минали, се белееха от костите на измрелия добитък. Върнаха се пак румънците и туриха границата, където си беше по-рано, току пред къщите. Селото остана отсам, а половината му мера — отвъд.

Той удържа думата си и раздели синовете си. Но каква полза? Не било съдено да видят добро, нито те, нито той. Средният, Атанас, още като се върна, заболя и уж нищо му няма, уж само понастинал, а легна и вече не стана. Най-старият му син, Никола — юнак мъж, личен, на когото не можеше да се нарадва, когато си дохождаше в отпуск, фелдфебел, с медали, покрили целите му гърди, — той пък тръгна по партии, стана кмет. Строг човек беше, държеше за право, за закон, но кой ти слуша, кой мисли да върви из прав път? И една вечер, както стоеше с приятели в кръчмата, стреляха през прозореца и го убиха. Отиде си и той. Остана още една вдовица и още една черна забрадка се замярка от село към гробищата.

Остана най-малкият му син, Милен. Нему се паднаха нивите отвъд, в Румъния, и той живееше там — в чуждо село и в чуждо царство. Беше на една крачка далеч, но нито той можеше да дойде, нито старецът можеше да отиде при него, когато поиска. Навик стана на Вълкадина да стане сутрин, да подкара пред себе си кравата, за да я пасе — колкото да се намира на работа, — да излезе над селото и да се изкачи на баира. Там имаше един голям бряст и докато кравата пасеше наоколо, той седеше под бряста, облегнат на дънера му, и гледаше отвъд през границата. Двата му покойни сина оставиха възрастни синове, те работеха, за тях той не мислеше. Грижите му сега бяха за Милена. И като гледаше отвъд границата, случваше се Милен и Милена да излязат на нива. Той ги познаваше по лицата, по вървежа, ако бяха по-близо, по добитъка — ако бяха по-далеч, и ги гледаше с часове. Ако с тях пък се случеше и някое от децата им, една старческа милозлива усмивка стоеше на лицето му през всичкото време, докато ги гледаше. Между него и тях беше границата и по нея от време на време минаваха чужди войници със сини шинели и рогати шапки.

Един ден селото настърхна от лоша вест: отсреща, в селото, гдето живееше Милен, дошли жандарми, били, изтерзавали, след туй вързали мъжете и ги откарали навътре. С голяма мъка Вълкадин мина границата и намери Милена. Когато го извадиха от затвора, колкото да го види, сърцето на стария плувна в кръв: тоз ли е Милен? Тоз ли е син му? С потъмняло лице, с хлътнали очи, със запечена кръв по челото и по страните. Погледна го, потопи очи в земята и — ни дума.

— Каж ми, Милене, кажи ми, сине, ако не си направил нищо, ако си прав, друга царщина е тук, но ще ходя, ще харча, хапката от устата си ще дам, ще те отърва.

— Не — кай, — тежко. Нищо не съм направил. Смазаха ме, взеха ми здравето. Да мога само да мина отвъд и там да умра.

Когато си мислеше всичко туй — а то беше всеки ден, — Вълкадин стоеше, както по-рано, под бряста, и гледаше през границата. Милена го нямаше вече — няма ли да се мерне нейде из къра един бял и един черен кон и до тях — няма ли да види Милена — и децата й. Но

в къра нивите бяха изкласили и хора нямаше. Само едни зелени жита и в тях нацъфтял много, много мак, ален като кръв.

Вълкадин стана, прибра кравата, за да я напъди към село. Вървеше, без да подигне очи, без да погледне наляво или надясно. Когато си дойде вкъщи, той чу, че в собата старата му снаха, Къдра, говори с някого. Отбягваше да се среща с хора, но сега като че го бутна някой и влезе. Насреща си видя Милена. Жените станаха, Милена му целуна ръка и заплака. Заплака и Къдра. Дълго време сълзите на Милена течаха по лицето ѝ. Поуспокояваше се, речеше да каже нещо, гърдите ѝ пак започваха да се тресат и пак дигаше престилката си да бърше сълзите си. Без да каже нещо, Вълкадин излезе. Когато Милена сне престилката от очите си, него го нямаше.

— Къде отиде тейко? — рече тя. — Че аз за него съм дошла. Толкоз имам да му думам.

Излязоха вън, потърсиха го. Вълкадин го нямаше.

— Не се сърди, Миленке, не му вържи кусур — говореше Къдра. — Свекъра е станал такъв един... мълчи. Какво не му приказваме, как не го раздумваме — не отваря устата си, не казва нищо, мълчи. И не е от вчера, а вече месеци как е тъй.

Върнаха се вкъщи, постояха още, приказваха и за добро, и за зло. На няколко пъти, когато думата се повърна за него, Къдра разправи, че свекър им, откакто са се поминали мъжете, най-много след смъртта на Милена, тъй се е изменил, че никой не може да го познае. Не слиза в село, не се среща с никого. И не приказва. Не приказва нито със свои, нито с чужди. Цяло село туй знае: Вълкадин не е приказвал, Вълкадин не искал да приказва. И тъй си е: мълчи. Мълчи и мисли. Какво мисли — един господ знае.

Като стана да си ходи, Милена каза:

— Да можех, щях да го почакам, докато се върне. А не мога, че хората, дето съм дошла с тях, бързат. Ти, како Къдро, му кажи. Кажи му, както ти казах: милея го Милена, господ вижда, ама какво да правя? Не от добро и аз съм рекла да ида под второ венчило. Намери се тоз човек, добър бил, казват, едно дете имал само. Не мога сама. Да има мъж вкъщи, да запази имота за децата. За тях го правя. Пък и мене, вдовица да не ме одумват хората. Милея го Милена, ама какво да правя? Моля му се на тейко да ми даде прошка, тъй му кажи.

Не до портата, а чак до каруцата изпрати Къдра етърва си и стоя там, докато тя се качи и замина през границата.

Вълкадин се прибра вкъщи, като се стъмни. Когато Къдра му разправи защо беше дохождала Милена, какво е казала, той я изслуша, но не рече нищо. Нахрани се, прибра се и, както винаги, леган си рано. Но не мина час-два, той се събуди и отвори очи, като да не беше спал. И мислите му — не от вчера, не от онзи ден — също като нишка от чакрък, която нито се е скъсвала, нито се е спирала, се занизаха пак в ума му:

Кои са тез, дето съдят на хората и редят световните работи, кой им дава таз сила, има ли господ? Не са ли родени и те от майка и няма ли да умрат, като всички хора? Как може да се тегли граница ей тъй е, детосе случи — да оставиш гробищата в една държава, а в друга —

близките на умрелите? Да тръгнеш да идеш при брата си, сина си да тръгнеш да видиш — и да те срещне някакъв си чужд войник, дошъл кой знае отде, да насочи срещу ти пушка, нож и да каже: „Назад!“ У дома си да си, и да те пъдят. Как може да става туй, господи, как?

Кой хвърля брат против брата и син против баща? Защо доброто го няма, а злото се шири? Да те подгони мечка, ще срещнеш вълк, да избягаш от оса — змия ще те ухапе. Няма милост, няма блага дума, няма почит. Защо, господи? Защо?

Когато купуват или продават нещо, на хората очите са в кантаря. А защо, когато съдят човека, когато животът му е на косъм, гледат през пръсти? Нема ли човек да разбере, че Милен не е направил нищо, че е прав, че е чист? Защо убиват невинния и защо притискат сиромаха? Защо, господи? Защо?

Земята ражда толкоз, колкото е раждала и по-рано. Защо има гладни, защо има голи и боси? А там, отвъд границата, що е! Чуждото се взема като свое, вкъщи в къта е седнал пришълец и пъди навън стопанина, праща го като добитък в яхъра. Старците са навели глави, мъжете стискат зъби и мълчат. Защо в таквоз усилно време криеш себе си, господи? Защо?

Минават тъй часове. Развиделява се, прозорецът става червен — слънце изгрява. Вълкадин става, подкарва пред себе си кравата и излиза вън от село. Горестна баира той сяда под бряста, гледа отсам, гледа отвъд границата и мислите му се нижат безспир, безкрай.

Десетина дни по-късно Милена пак дойде: Като я посрещна Къдра, каквато мъдра и замислена беше, разбра, че няма да чуе нещо добро.

— Каза ли на тейка? Какво рече?

— Ух, Миленке. Да продумаше барем, че ако не каже добро, зло да каже. А човекът си заключил устата и мълчи. Казах му, казах му аз всичко. Ей на — даде ми туй...

Тя развърза един възел, светнаха златни пари: три по-едри махмудии и двајсетина рубета.

— Дай ги, кай, на Милена. Давам ѝ прошка. Нека прави каквото господ я е научил.

— Друго не каза ли?

— Толкоз каза. И туй са всичките ми думи, що съм чула от него от година насам.

Милена не взе парите. Остави възела на земята.

— Че аз пари не съм искала от него — рече тя. — Аз искам да ми каже добра дума, да ме напъти. Защо ми дава тоз наниз?

— Знам ли, Миленке. Мисля си и аз и ми дойде на ум, че той беше се врекъл да ти даде нещо — помниш ли, кога вършахме, кога мъжете бяха още на война? Той каза тогаз, че ще ти даде нещо. Може туй да е.

Изведнаж Милена си спомни оная вечер и си я спомни тъй ясно, като че я виждаше пак: месечина беше, свекър ѝ я накара да изпее „Милен Милени думаше“. Тя се просълзи. „Той обеща да ми даде нещо — помисли си тя, — това ще да е.“

— А аз пари не ща! — извика тя с болка. — Искам да ми каже една добра дума, да ме разтуши. Аз ще го чакам. И днес, и утре ще стой тук и ще го видя.

Тя наистина реши да го чака, но като постоя и поприказва с Къдра, хвана я мъка.

— Не мога, ще ида да го намеря. Де ходи той?

— Де ще ходи. Горѐ над селото нали има бряст? Все там, под този бряст стои.

Милена постъкми забрадката си и тръгна. Докато минаваше през село, никого не видя, никой не я срещна. Пое нагоре из баира. Какъв благ, какъв мъдър човек беше едно време свекър ѝ — мислеше си тя. — Колко шегѝ е правил, колко са се смели. Ох, то неговата и нейната мъка са като морето големи — що да се прави, станалото станало, умрелият от гроба няма да се върне. Защо бяга от нея, защо не ѝ продума?

Тя беше горе на баира и погледна: под бряста стои свекър ѝ. И какво прави? Отпуснал глава на коленете си, мисли. Или ще обърне очи нагоре — клонете на бряста ли гледа, или към небето поглежда?

Милена е близо до него, но той не я забелязва. Но ето видя я, пообърна се наляво, пообърна се надясно, като че гледаше де да се скрие, и стана.

— Тейко! Тейко! — извика Милена.

Вълкадин забърза, след него и тя. Понастигна го, той чуваше стъпките ѝ, но пак не се обърна.

— Тейко, чакай... Що бягаш от мене? Тейко, моля ти се, тейко...

Той все вървеше, като да беше глух. Обхваната от мъка, Милена заплака с глас. Тогава той се обърна — висок, с брада, черна по краищата, бяла в средата, с тежък, дръпнат навътре поглед, замислен. И пак не каза нищо.

— Човече, продумай ми! — рече Милена с плач. — Що бягаш от мене?

Вълкадин все тъй я гледаше.

Кажѝ ми думица... Продумай, тейко!

Тя тръгна към него. Вълкадин дигна ръка и я спря:

— Иди си. Остави ме. Какво искаш да приказвам? Няма какво да приказвам. Аз приказвам с бога...

Той се обърна и тръгна. Милена си остана тъй, слисана, объркана. Изведнъж тя като че разбра туй, което искаше да ѝ каже, и не тръгна вече след него. Погледа, погледа подире му, след туй се върна. По лицето ѝ затекоха сълзи.

Ройдю

Един анадолски лаз (същият, който беше продавал из село бакър) ходеше таз сутрин като замаян по мегдана пред Геновата кръчма. Ще седне до някой дувар, отпуснал глава, после ще стане и пак ще заходи. Някъде се спре, загледа се в земята, като че се мъчи да си спомни нещо или да разбере нещо, и отведнаж като извика: „Ах! Ах!“ — заклати се като пиан, загълчи нещо на своя език — нито песен, нито плач, и както стои до дувара, започва да удря главата си в камъните.

Два-три пъти вече дядо Минко ставаше, дохождаше до вратата на кръчмата и поглеждаше към него.

— Тоз човек не се преструва, ей! — каза той, — Какво ще се преструва, не виждаш ли какъв се бяхти... И колко пари изгубил, кайш Велико? Трийсет лири ли? Че то много пари. Те трябва да са били всичките му пари.

Дядо Минко се върна и седна на мястото си.

— Аз да съм един кмет — каза той, — ще уловя за ухото най-напред онзи, дето е бил с него. Той, тоя лаз, вчера бил пиан тука. С кого е пил? А, Гено? С кого беше?

Гено прелистяше тефтерите си зад тезгяха и не отговори. Не каза нищо и Стоян Касъра, макар че дядо Минко погледна и него. Касъра беше предпазлив човек, не обичаше да се меси ни в добро, ни в лошо, затуй и казваше, че недочува с едното си ухо — кога с лявото, кога с дясното, както се случи. До него седеше Велико, сиромах и добряк. Той се позасмя и каза:

— Кой ще е бил с него — Ройдю. Той пил с него. Водил го и у дома си. Сетне пак дошле тука.

— Тъй ли? С Ройдя, кайш, а? Ами че тогиз... Гледай... хъм... гледай...

Дядо Минко не посмя да се доизкаже и замълча. Велико, и той не каза нищо повече, а Касъра — той беше глух. Пък и кой можеше да каже открито туй, което си мислеше? Най-напред, Ройдю не беше човек, с когото можеш да се задяваш. Не беше и от последните в селото — заможен е, бивал е училищен настоятел, избрали го бяха веднаж и за помощник-кмет. И отде да знаеш той ли го е направил, или не? Никогаж не можеш каза от по-рано, че Ройдю ще направи тъй или онъй: ако чакаш добро, ще ти направи зло; зло ако си чакал, добро ще видиш. „Ройдюва работа! Туй само Ройдю може да го направи“ — тъй казваха за него. Такъв човек беше.

Ето какво си мислеше дядо Минко. Същото може би си мислеше и Велико, и Касъра, макар че беше глух. И тъй като и тримата мълчаха, в кръчмата стана толкоз тихо, че ясно се чу как водата в гюма възвира изтънко, звънливо, като че запя. Все там, около огнището, се обади и щурец. Тъкмо в ая минута влезе сам Ройдю.

Той имаше обичай да дохожда до кръчмата тъй, както беше се откъсал от работа. И сега беше бос, гологлав, прашен, посипан с плява — по вършитба беше. Силен човек: възнисък, набит, с много широки плещи, с голяма глава, плешива отпред. Имаше широко лице и зелени очи, с тежък, студен поглед.

— Какво се гърчи онзи там като змия? — каза той, като се спря до вратата и погледна навън. Говореше спокойно, дори се усмихваше, но не можеше да не се забележи, че нещо кипи у него. — Изгубил си бил парите. Тридесет и две лири изгубил. Кой му крив. Като пий и като не знай що прави, не парите му, ами и дрехите от гърба ще му вземат.

— Бе пиян човек! — каза дядо Минко.

— Гено! — обърна се Ройдю към кръчмаря. — Кой казвал, че съм бил вчера с него? Че колко постоях аз с него, не видя ли? И само аз ли бях?

— Аз не съм казвал, че само ти си бил с него — каза Гено, без да дигне очи от тефтерите си. — Аз нищо не съм казвал.

— Бе кой знай де си е изгубил парите — обади се пак дядо Минко. — Отзарна го гледах — върви из улиците и се надолу гледа, търси. Ами, ще ги намери. И да ги е намерил някой, дава ли ти ги човека?

Ройдю запали цигара, духна кибрита и хвърли бърз поглед към тримата, като че искаше да разбере какво мислят. Зелените му очи светеха като наточена коса.

— Че като съм бил с него, аз ли му взех парите? Кой казва туй? — натъртено каза той и пак изгледа и тримата. — Я да дойде да каже на мене! Аз за чужди пари не съм гладен.

Селяните мълчаха. Щурецът пак се обади около огнището. Ройдю отиде до тезгяха и развърза кесията си.

— Налей ми една ракия, Гено. Дай ми и една кутия цигари. Да вървя, че хармана не чака — каза той вече без яд, с благ глас и излезе.

— Ако бедят Ройдя за туй нещо — каза дядо Минко, — аз не вярвам. Може ли? Аз не вярвам.

Очите на Велика се смееха. Стоян Касъра стана и без да каже нещо — той не беше продумал досега, — с все такива изцъклени и натъжени очи, каквито има всеки човек, който недочува добре, излезе и си отиде. Дядо Минко и Велико заприказваха за друго.

Лазът се изгуби от мегдана пред кръчмата. До вечерта той не се видя из селото. На другия ден и Ройдю беше отишел в града, имал работа, както казаха. И докато в село още само си шушукаха, без да смеят да кажат нещо високо, чу се, че Ройдю го арестували в града. Надвечер същия ден един файтон се спря пред кръчмата на Гена. Слезе Ройдю, а след него — старшият Маръндаков. Повикаха кметския наместник Михаля и наедно тръгнаха към Ройдюви. Ройдю не беше като арестуван — старшият приказваше и се смееше с него, като с приятел. При все туй Маръндаков претаршува цялата къща на Ройдя, бърка из сандъци, гледа под черги, под

възглавници. Търсиха и из двора, из хармана, навсякъде. Когато излизаха из дама и вече щяха да си ходят, една кокошка хвъркна и се разкудкудяка току над главата на старшия.

— Ух, да те вземе... — разсърди се Маръндаков — уплаши ме.

Кокошката беше изхвъркнала из една прокъсана тръвна, закачена на дувара. Там ѝ беше положът. След като хвъркна, нещо черно се показа между сламата.

Маръндаков отиде и го взе — портюфел. Отвори го — вътре светна купчина злоа.

— А бе, бай Ройдю — позасмя се старшият. — Вий с таквиз яйца ли садите вашите кокошки?

Долната челюст на Михаля, на кметския наместник, заигра от вълнение. А Ройдю се усмихваше, извадил беше кутията си и вземаше цигара.

— Шега е, г-н старши — рече той. — Виж ти — той тури пръст на голямото си голо чело, — чак сега да ми доде на ума. Забравил бях, право ти казвам, забравил бях. Аз рекох да се пошегувам с него — лаза де — и му скрих парите тука. И той беше пиан, и аз бях пиан. Негови са парите, дай му ги...

Старшият се смя, смя се и Михал. Но след като се навечеряха наедно на Геновата кръчма, старшият пак заведе Ройдю в града, със същия файтон.

Както мнозина от селяните бяха предвидили още когато гледаха след файтона, Ройдю след два-три дена уреди криво-ляво работата си и се върна в село. Чакаха го сега да излезе и да видят върху кого най-напред ще се излее гневът му и силата му. Същото беше си мислила със стиснати устни, докато беше го чакала, и Ройдювица, защото беше чула да приказват, че „Ройдювата клочка мътела златни яйца“. „Нека си дойде Ройдю — мислеше си Ройдювица, — той ще дойде дохак на всички“. Все пак станалото беше станало — срамът беше голям. Когато клочката излезеше на двора, Ройдювица я погваше с камъни. С почернял гребен, разрошена и тук-таме оскубана, тя не приличаше на кокошка, а на вампирясала вещица. „Миналата година пропя като петел — мислеше си Ройдювица. — Да бях я заклала я! И да земе да се разклучи чак сега по харман.“. Кокошката я гледаше отдалеч и обръщаше към нея ту едното си, ту другото си око.

Ройдювица забрави за всичко, когато видя Ройдю да влиза в къщи. Като че не беше той, а друг, чужд човек. Як човек го знаеше, от малко не вземаше, какво да е не можеше да го повали, а сега беше посьрнал, погледът му се изкривил, очите му горят като от треска. И мълчи, нищо не казва. Един-два пъти само я попита:

— Дохожда ли някой от батюви? Я буля, я децата. Ако са ти искали нещо, да им си дала. Да не си ги върнала празни.

Тя не разбираше защо той говори тъй. Болен беше, това се виждаше. През нощта Ройдю не заспа. Въртеше се ту на една, ту на друга страна и пак ѝ каза:

— Ако утре доде буля и иска нещо, да ѝ дадеш. Да не я върнеш без нищо, чуваш ли?

Тъй — ден, два, три. Ройдю все не спи нощя, все се мята. Денем ще излезе на двора, бос, гологлав, както си му беше навик, ще земе да се разхожда назад-напред, гледа в земята, мълчи. Ройдювица и децата кое-как гледат работата на хармана, Ройдю не пита за нищо, не иска нищо. Ройдювица търпя, търпя, па се разплака:

— Човече, какво правиш ти? Малки деца имаш, на кого мислиш да ме оставиш? Какво ти е? Ако е за онез пусти пари, ще харчим, ще даваме мило за драго, ще се отървем. Ако си болен, има доктори, иди прегледай се, ще ти дадат нещо.

Ройдю ще смръщи вежди и ще се обърне на друга страна. Или ще я изхока. Все пак тя се зачуди, когато той ѝ каза, че ще иде в града да се покаже на доктор. Но и сега, когато се беше качил вече в каруцата, той ѝ каза:

— Иди да видиш батювите деца. Виж буля какво прави. Ако им трябва нещо, дай им.

Той си дойде от града такъв, какъвто беше заминал. Само като го погледна Ройдювица, и сърцето ѝ се сви.

— Какво ти каза доктора? Какво ти е?

— Какво ще ми е... Какво ще ми каже доктора — каза Ройдю и в същата минута като че мислеше за друго. — Тя, мойта болест, не е за доктор. — И като погледна жена си с хлътналите си, запалени очи, той пак я попита: — Дохожда ли буля? Как са децата, трябва ли им нещо?

Ройдювица се разплака. Какво да му каже? Как да го пита? Как да разбере какво му е? Той не ѝ казваше нищо. Щом си дойде, толкоз му беше приказката — да попита за братовица си. Луд ли е, та приказва само за буля си и за децата ѝ? Той свои деца няма ли? Ето го, дойде и си легна. И нито сам говори, нито дава да му кажат нещо. Мълчи. Лежи и мълчи.

През деня покрай хармана мина дядо Минко.

— Как си, Ройдювице, какво правите? — заговори той отвъд плета. — Таз година вие май позакъсняхте с хармана. Що прави Ройдю? Не се вижда, болен ли е, здрав ли е?

— Нищо не му е, дядо Минко. Осадил се нещо, кръста го боли.

— Е, ще мине. То като е само толкоз, ще мине. Ти му кажи много здраве. Много здраве кажи от дядо Минка.

Дядо Минко си замина. Ройдювица взе да гребе с ябата, но след малко се изправи и погледна на него. Не ѝ беше мъчно като по-рано, цяла гореше от омраза. „Те всичко знаят, всичко са научили и приказват — помисли си тя. — Защо Ройдю не стане и не излезе из селото пак тъй, както е ходил? Върви като султан, не се бои от никого, от него всички се боят. Да излезе и да ги научи.“ И също като змия я клъцнаха пак по сърцето думите, които беше чула: „Ройдювата клочка златни яйца мъти.“

Вечерта Ройдю пак не беше добре, пак не затвори очи. Церовете, които беше донесъл — шишенца, прахове, — тъй си стояха, непипнати. Съсипана от работа, Ройдювица стоеше до него, сгънала ръце, прегърбена, вцепенена от мъка и от лоши мисли. Не смееше да му

приказва — Ройдю не даваше, — само стоеше до него и мълчеше. Мълчеше и той. Вън на двора по едно време се разгракаха гъските, пропяха петли. Ройдювица трепна.

— Човече, защо не продумаш — заговори тя с плач и с мъка в гласа си. — Какво ти е, кажи, продумай ми. Ройдю, моля ти се, Ройдю!

Ройдю се изправи.

— Слушай, Димке — заговори той и Ройдювица усети, че неочаквано той става кротък и добър. — Слушай какво ще ти кажа. Аз досега не съм казал никому, ама на тебе ще го кажа. Не ми е за онзи, за лаза, от него аз ще се отърва. Мъчно ми е, че изиграх на времето батя, че оставих децата му да гладуват.

Ройдювица го слушаше с разширени очи.

— Когато се помина бати, аз показах крива сметка. Изкарах го борчлия. И нивите, дето бяхме ги купували двама с него, аз казах, че са само мои. Делихме само туй, що беше татюво, а то колко е? Изядох хака на батювите деца...

Той се замълча и се загледа пред себе си.

— Аз бях го забравил... отколе беше. А сега като влезе в ума ми, вече не излиза. Все за туй мисля... Нямам мира... Не мога...

— Ами сега? — попита Ройдювица.

— Сега ще върна нивите на децата. И парите им, колкото им се падат, ще им ги върна. Готови пари нямам, ама малко по малко ще им се наплатя.

Лицето на Ройдювица потъмня. Тя беше тъй слисана, че не знаеше какво да каже.

— Хайде сега остави ме! — каза Ройдю ядосан. — Иди навън, остави ме!

Ройдювица знаеше, че не може да се отива срещу волята му, и излезе. Отиде в хаетя, спря се цяла изтръпнала и се замисли. Ще направи ли Ройдю каквото каза? Толкоз имот как ще го даде? Какво ще остане за децата му? Било, що било, защо не си мълчи, както си е мълчал досега, защо сам го изкарва наяве? Тя седна, сгъна ръце и се замисли. Искаше й се да иде при някого, да пита някого. Обмисляше едно, виждаше, че не ще помогне, и се залавяше за друго. И като се уплиташе все повече в мислите си, тя взе да се връща все към една и съща надежда: дано утре, като съмне, Ройдю да се раздума, дано сам се откаже от туй, което беше намислил да прави.

Тя се боеше от него и не смееше да се върне, след като беше й казал да излезе. Но като мина час-два, тя не можа да се стърпи и тихо, на пръсти, влезе при него. Ройдю спеше! Тя се зарадва и помисли, че лекарствата са помогнали. Погледна ги — те си стояха неотворени, както беше ги донесъл. А Ройдю спеше леко, здраво. Лицето му беше чисто, разведрено, на челото му се събираха ситни капчици пот. Тогава тя разбра всичко. И като предугаждаше вече какво щяха да приказват хората в село, като се научита, тя сама си каза, както биха казали и те:

— Туй само Ройдю може да го направи!

Мора

На Сираковата мелница се случи голяма навалица. И колкото Давид Кьосето от Чифуткуюсу беше спокоен и решен да дочака реда си, когато доде вече, толкоз неговият другар Рафаил беше нетърпелив. Момъка не го съдържаше на едно място. Излизаше пред мелницата и гледаше колята, като че ги броеше — а бяха надошли все едни нови, писани каруци, тежки, обшити с желязо, с по два-три ката чували и сено отгоре, с едри хубави коне, наметнати с нови чулове. „От кои села са тез хора?“ — питаше се Рафаил и го беше яд, че са толкоз богати, защото ако бяха по` сиромаси, толкоз много чували нямаше да докарат. После влизаше вътре в мелницата и макар там да кипеше жива работа, макар да бяха пуснали и четирите камъка, а в сандъците, подложени под всеки камък, течеше брашното като из чучура на чешма, нему все му се струваше, че всичко върви много бавно. И кисел, недоволен, той пак се връщаше при Давида.

— Няма да има скоро ред за нас — каза той отчаян. — Онзи, старият, още не е свършил. И други чували донесе.

— Не се коси, Рафаилчо. Я я чуй как бумти тая хала. Реве като гладна мечка, иска да яде. Туй огнените воденици много храна прекарват. Ще си смелим и ний, не бой се. Пък ако трябва да спим тук, ще спим. Барем в таз воденица няма маймунка.

— Каква маймунка?

— Седни, седни тук при мене, ще ти кажа. Ти ходил ли си в Мусубей?

— Как да не съм ходил.

— Кога идеш пак, погледни въз баирите. Селото е в дола, но наоколо са все баири. И както сега тревата е зелена, ще видиш на всеки баир да се белеят като гъби купчини камъни. Те са темели на вятърници. Единайсет вятърници имаше едно време в туй село. Като минеш оттам и погледнеш — онез крила като се бянали, като се завъртели срещу вятъра, ще решиш, че не са единайсет вятърници, а единайсет бели гемии.

Имаше един там Глигор Казака. И той имаше вятърница. Богат човек беше, бездетен, затуй беше осиновил сестриника си Радула. Със снаха си не се спогаждаше, живееше си на вятърницата, там лягаше, там ставаше. Зарад имота Радул му пазеше хатър и всеки ден му пращаше хубаво ядене и хубаво вино. Казака пиеше като казак, дето се казва. Но пък голям мерак имаше за воденицата си. Как не я преправя, как не я стани: ще я обшие с нови дъски, ще й направи нови дъсчени крила, или пък ще смени дъсчените крила с бели платнени. И докато другите вятърници, все стари виранетини, тежко и с мъка се завъртат, скрибуцат и се разтърсват, новата вятърничка на Казака се върти стегнато, бързо и между другите е като булка между баби.

Казака разбираше от работата си, як беше, пъргав. Той най-напред ще усети, че се е променил вятърът, ще определи точно посоката му, ще слезе и ще завърти колелото. Тогаз и старците от другите вятърници, като видят накъде е обърнал той, натам ще обърнат и те. Ако дойдеше буря и от капацие трябваше да се снемат по няколко, или пък да се стягат спирачките, пръв Казака го правеше, а като по негов знак и другите старци семаха няколко капаци или опъваха въжетата на своите спирачки. Може да се рече, че той командуваше. Като рекох командуваше, че ми дойде още нещо на ум. В руската война един московец, един генерал, като видял нашите ергени как играят хоро, рекъл: „Бре, тия българи! Те и хорото играят с команда, пък ако имаха войска, кой знае какво щяха да направят.“ Какво направихме, когато се сдобихме с войска, то се знае вече. Думата ми беше за Казака. И той командуваше вятърниците като един генерал.

Аз тогаз бях на твоите години и слугувах при Авджи Михаля. Серт човек беше той, голям барачест, с ей такива е` мустаки, а пък веждите му... хм... веждите му, навели се над очите му като стрехи. Аз толкоз мустаки да имах, колкото бяха веждите му, стигаха ми. Та ти казвам, такъв човек беше Авджи Михаил. Приказваше бързо-бързо, ядеше си наполовина думите, но аз му разбирах. Една зима ми каза:

— Бре, Давиде, бре, момче! Идат празници, иде Коледа, ще се правят краваи, милини, добро брашно ще трябва. Да те пратя на Батова, не мож оти, път няма. Я да туриш два-три чувала на шейната, че да идеш до Мусубей, на вятърницата на Глигор Казака. Той ми е приятел и ситно брашно прави. Пък да стоиш там, докато се смели, брей! Ни на крачка да не се отделяш. Мойта храна е хубава, не искам Казака да я мени с чужда.

Тръгнах. В къра сняг до колене, ни път, ни жива душа — само вълчи стъпки. Конете бяха яки, но може да се каже, че шейната аз я носих на ръце. Ще затънат някъде конете и аз ще изляза напред да разпътча снега и да направя път, другаде пък ще се бухнем в някоя яма — и тикай шейната, колкото имаш сила. Стигнах на вятърницата по мръкнало смазан, съсипан. Казвам на Казака: тъй и тъй ми заръча чорбаджията.

— Тоя чорбаджия — рече Казака — има големи мустаки, ама ум няма в главата си. Я виж колко чували чакат? Ти остави твоите чували и си иди, па ела в другиден да си ги вземеш.

— Не мога — казвам. — Бай Михаил ми заръча да чакам тук.

— Иди тогаз да си възжеш конете в дама и спи при тях.

— Не — казвам, — оттука не мърдам!

Казака се разсърди.

— Хлапе! — кай. — Да не гълчиш много, че сега те хвърлям от стълбите!

Поскарахме се както трябва. После се разбрахме, отидох, настаних конете в дама, пък аз се върнах пак във воденицата. По едно време се огледах — вътре студено, голо, из къшетата увиснали паежени, въртят се колелата със зъби, във крилата плющят, цялата вятърница се тресе и се пука. Няма огнище, няма огън — само едно пръстено мангалче с малко жарова.

— Дядо Глигоре — рекъх, — как живееш тука? Стутено.

— Студено зер.

— И страшно.

— Страшно зер.

И от дума на дума ето що ми разправи той:

— Понякога — кай — нощно време стоя до мангала, понагрея се и задрямам. Гледам: дохожда отпреде ми животинче като маймунка, с черни очи като трънки и ме гледа. Аз тъкмо река да замахна да го ударя, то подскочи и се изгуби. Не знам какво нещо ще е туй.

— Че какво може да бъде? — попита Рафаил.

— Не знам. Тъй ми го разправи.

Стана късно. Разбра Казака, че аз няма да се отделя нито на крачка от воденицата, и ми каза:

— Аз те виждам тебе, че няма да отидеш да спиш при конете, ами ей там между чувалите има място, иди легни. И завий се през очи с кожуха, че ако доде маймунката, да не се уплашиш.

Легнах си аз. Завих се хубаво с кожуха си. И не че ме беше страх — млад и силен бях, какво ще ме е страх, — но си помислих каква ще е таз живина, после, както бях уморен, заспал съм, без да усетя. Колко време съм спал, не знам. По едно време се събуждам. Гледам: нито светло, нито тъмно, едни големи колелета се въртят, едни въжя висят и гърми... Де съм, не мога да разбера. И едни очи ме гледат, черни като трънки, светли. „Ха сега де!“ — думам си и скачам. Какво да видя? Очи ме гледали наистина, но те не били толкоз близо. Едно момиче, тънко, високо, с две дебели плитки на плещите си, работеше около камъка. Гледах я как посяга ту за туй, ту за онуй, как снагата ѝ се огъва и вие като фиданка. Погледна към мене и се засмя: лицето ѝ бе възчервено, пълничко, веждите ѝ като изписани, очите ѝ черни, светят — същите очи, които бях видял още докато бях сънен.

— Събуди ли се? — каза. — Добре, че се събуди. Стига са ти стърчали краката като на умрял. Хайде, ела да помагаш, че твойто брашно се мели.

Отидох към камъка. По-настрана, завит с кожуха си, хъркаше Казака. До него имаше празни сахани, трохи, оглогани кокали и едно черно шише, търкулнато на земята.

— Какво го гледаш? — рече момичето. — Дядо няма да стане скоро. Я ела дръж и разтваряй чувала да го напълним, че в сандъка вече няма място.

Аз и когато Авджи Михаил ми заповядваше, пак се поопъвах, а сега слушах каквото ми кажеше тя, отивах, дето ме бутнеше като овца. За приказки не ме биваше, само гледах как ме стрелят очите ѝ, черни, все засмени. И усетих как ходят под кожата ми сладки тръпки.

Изгребахме сандъка и напълнихме чувала.

— Сега да сипем зърна в коша — рече тя. — Вземи чувала зад гърба си!

И аз го взех, препълнен чувал, дето двама души мъчно ще го дигнат. Турих го на гърба си. Трябваше да се покача по една стълбичка — покачих се. Трябваше да ми каже как да се обърна и де да го изсипя, а тя — мълчи. Чакам, чувалът ще ме смаже, краката ми се разтреперили, ще ми се скъсат жилите — тя мълчи. Най-после каза ми де да го изсипя и ми олекна. Гледам я — смее се.

— Добре — похвали ме тя. — Сега вземи гребача и като направи брашното връх в сандъка, ти го уравнивай.

Взех гребача и уравнивам брашното. Имах навик тогаз, като се залисам в една работа, отварям си, без да ща, устата и зяпам.

— Ей, затвори си устата, ще глътнеш воденицата! — каза ми тя.

Аз си затварям устата, но след малко се забравям и пак зяпна. Тя грабна тогаз един кривач брашно и — право в устата ми. Знаях, че се шегува, ама като взех да дъвча тесто, додядя ме и я хванах за ръцете. Помня, че ръцете ѝ бяха корави и ѝ счупих една гривна. Рекох, че ще вика, но не каза нищо. Смееше се.

Казака отведнъж се размърда и аз избягах, легнах си пак между чувалите и метнах кожуха през очите си. Чух, че момичето събра саханите и си отиде. Около камъка работеше и кашлеше Казака. Развиделяваше се и аз станах.

— Как си, юначе, как спа? — викна ми Казака.

— Лошо — рекох. — Не знам какво ми стана насъне, като че нещо ме души, искам да викам — не мога, искам да мръдна — не мога. Какво беше туй нещо, не знам.

— Туй е ар-басан — рече Казака и ме погледна тъй, като че ме съжали. — Мора` е туй, тъй се казва. Трябва маймунката да е дошла и е седнала на гърдите ти. Тя твоята болест не е дип добра, ама ти да си жив.

Давид замълча и се усмихна. Макар да му казваха Кьосе, той имаше малки тънки мустачки, вече посивели. Около устните и очите му се бяха набрали бръчки.

— После? — попита Рафаил.

— После, не Авджи Михаил на мене, а аз на него трябваше да казвам, че брашното се привършва и че трябва да се иде на Казаковата воденица в Мусубей. „И ти ли разбра — думаше ми Авджи Михаил, — че Казака прави ситно брашно? Хайде, туряй чувалите и върви!“

И аз отивах. Често отивах, защото Авджи Михаил имаше голяма челяд, много слуги и много овчари. Като тръгнах, вземах и един бинлик колкото се може по-хубаво и по-силно вино. Похапвахме си с Казака, попийвахме си. След туй аз лягах между чувалите, завивах се през очи с кожуха и чаках да дойде маймунката. А на сутринта се оплаквах на Казака, че ме е газила мора`.

— Хей, момче! — думаше ми. — На лоша болест си връхлетял, ами ти да си жив!

— Е, какво стана с нея! — попита Рафаил. — Де е сега тя?

— Маймунката ли?

— Не, момата.

— Е, Рафаилчо. Като че не си дохождал у дома и не си виждал буля си Давидица. То се знай, тя не е като едно време. И може ли? Когато тя беше млада, в Мусубей имаше единайсет вятърни мелници, а сега няма нито една. Отколе беше то.

Докато бяха приказвали, шумът от мелницата като че беше позаглъхнал. Изведнъж откъм мотора нещо забуча, запухтя пара, димът, който беше горе в железния комин, затупа по-силно, по-често. Гърмяха глухо камъните, плющяха ремъците, ситата шумяха. Цялата мелница, като че съживена от нещо, тръгна по-бързо, засили се. Рафаил не забеляза тая промяна и гледаше пред себе си замислен. Давид Кьосето се усмихваше.

Вражда

Като се връщаше от града, Татар Христо забеляза, че отпред на пътя се белее нещо. Приличаше на бохча, изгубена от някого. Веднага той спря каруцата си, слезе и докато завързваше юздите за климията, за да не мърдат конете, мислеше си:

„Колко съм искал да намеря ей тъй е пари. Де късмет де! Дано е парици... Дано са множко...“

Той тръгна с широки крачки към бохчата, но не бързаше. Искаше му се да се побави, да се порадва, че е пари, страх го беше пък, че ако не е, ще му стане мъчно. Поогледа бохчата и я подигна: лека беше. Ако е пари, книжни са, злато не е. Не можеше да се види какво има вътре, защото освен бохчата, имаше обвивка от вестник. Татар Христо махна бохчата, разкъса с пръст вестника и какво излезе? — Едно бомбе. И то не черно, а кафяво. Наистина ново беше, малко носено, но все пак бомбе и нищо повече.

Ядосан, Татар Христо замахна да пухне бомбето на земята, но се спря. Онзи, който беше изгубил това бомбе, че го е турил в бохча — иди-дойди, но защо пък го е обвил и във вестник? Таз магия пък каква е? Да не би да има скрито нещо вътре в шапката? Той прегледа хастара, обърна кожата наоколо — имаше нагънати хартии, навярно бомбето е било голямо. Ако има пари, тук ще са, каза си Татар Христо. Трябва да се прегледат тия хартии една по една.

Тъкмо в тая минута отзад по шосето задрънка каруца и толкоз по-скоро дойде, колкото Татар Христо беше по-залисан. Той се обарна: беше най-върлият му враг, Консула. За да не разбере какво прави, Татар Христо се обърна гърбом и както държеше бомбето в едната си ръка, с другата тъпчеше хартиите в джеба си. Все пак Консула го видя, обърна се веднъж, дважд и трижд, след туй шибна конете и с голям трясък замина по шосето.

Татар Христо извади хартиите, разгъна ги и най-внимателно ги прегледа. Нищо нямаше. Пак се ядоса и пак поиска да удари бомбето в земята, но беше пийнал и за да си отмъсти, загдето беше се излъгал, сне калпака и нахлупи бомбето на главата си. Както си беше пълничек, червен, той знаеше как ще изглежда, позасмя се и доволен, развеселен, седна в каруцата си и тръгна.

Едвам сега той погледна напред и видя, че Консула беше се отбил от шосето и караше тъй бързо, че конето му все се мятаха в галоп.

„Страх го е да не го настигна — каза си Татар Христо. — Ами! Да не съм луд да го гоня...“

С Консула те имаха стара вражда. Най-напред бяха се поскарали, когато Консула беше го подмамил да идат да вадят имане в един чужд двор в Чамурлий. Нощно време беше, стопанинът ги усети, стреля и тъй ги изплаши, че от много бягане Татар Христо се разболя и лежа болен два месеца. После дойде друга случка. Консула беше не само иманяр, но и ходеше на лов — без билет, с една стара ръждясала пушка. Татар Христо също беше авджия. Под Сираковата мелница имаше един гьол, където понякога прелитаха диви юрдечки. Веднъж Консула, след като се беше скитал напразно из къра, излезе на баира над мелницата и видя, че в гьола, тъкмо в средата, беше кацнала една дива юрдечка. Той се смъкна долу, кри се, присламчва се, пълзя. Най-после екна страшен гръм и ехото го повтори няколко пъти. През дима Консула видя, че юрдечката беше се превърнала възник във водата, със сгърчени крака нагоре. Докато мислеше как да я извади, току пред него из тръстиката изскочи Татар Христо и без да го погледне, бързо-бързо започна да тегли с две ръце един капан. Дърпаше капана, а юрдечката идеше към него. Сега Консула разбра какво беше направил! Татар Христо имаше една опитомена юрдечка, която връзваше в гьола, за да примамва дивите. Като извади юрдечката, той я попреметна из ръцете си, разбра, че е убита, остави я на земята, че като грабна пушката си, че като ревна:

— Мюрето ми уби!... Хаймана! Ще те убия! Кръвта ти ще изпия! Що` го уби? Хайдук!

Тъй държеше чифтето си опряно на гърдите на Консула: очите му бяха като на луд. Добре, че се случиха наблизор хора, та ги разтърваха, инак кой знай какво щеше да стане. Оттогаз насетне в мировото съдилище в града се започна зарад юрдечката едно дело, което постоянно се отлагаше и нямаше край. За него знаеха всички и когато видеха, че в града е дошел Татар Христо или Консула, казваха им:

— Ще грачи ли пак юрдечката?

— Ще грачи.

И днес „юрдечката беше грачила“ и по настояването на Консуловия адвокат делото пак се отложи. Татар Христо не се ядосваше, защото смяташе, че Консула е в ръцете му, а, от друга страна, когато дойдеше в града по делото, гледаше да си свърши и някоя по-важна работа.

Като стигна до Пчеларово, той се отби в кръчмата да си почине. Влезе с бомбето на глава и като видя, че хората се заглеждат в него и се подсмивват, каза:

— Намерих го на пътя. В една бохча беше. Аз рекъх, че е пари, ама не излезе пари. Затуй пък ще го нося. На инат ще го нося, докато се скъса...

Той поприказва със селяните, изпи една-две чаши вино. По едно време каза:

— Една хайта има в наше село. Васил Консула се казва, не е ли минавал оттука?

— Мина, преди малко мина. Ама не спря. Мина замина като вятър.

Татар Христо се усмихна. Виждаше се, че Консула му е взел страха, както трябва. В следното село, Мусубей, той пак попита за Консула. Казаха му същото: Консула минал-заминал, без да спира. Карал бързо.

И наистина никога Консула не бе морил тъй немилостиво конете си. Като сгигна в къщи, той остави каруцата на жена си и без да слуша натякванията ѝ, че конете са само пяна, че треперят и едвам се държат на краката си — тръгна към кръчмата, ухилен, нетърпелив, цял изпълнен с онуй, което знаеше. Щом го видяха от две-три страни му извикаха:

— О, Василе! Добре дошел!

— Е, какво... Гракна ли юрдечката?

Васил се хилеше.

— Остави ти юрдечката — каза той. — Знайте ли какво има? Татар Христо намери пари. На пътя ги намери, до Каралезката чешма. Видях го, като ги тъпчеше в джеба си... Все хилядарки. Много пари, ей!...

— Как тъй... какви пари?

— Знам ли? Може да ги е изгубил някой. Може пък и да е претрепал някого — каза Консула и се позасмя. — Една гражданска шапка държеше в ръцете си. Коя е таз шапка? Да докаже. На когото е шапката, негови са парите. Да каже де е човека...

— Хайде, Василе... Татар Христо не е такъв чияк...

— Не е ли? За пари като е... за пари чияк и баща си убива.

В кръчмата се случи и кметът Алекси. И той слушаше, но още не беше се обадил.

— Бе я чакайте! — обади се един. — Пари ли кайш, Василе? Ами че одеде беше тук Манолаки, от чифлика. Като взе да се пипа по едно време, да се тюхка. „Няма ми парите — кай. — Парите съм си изгубил. Дванайсет хиляди лева. Няма ги.“

— Видя ли? — рече Консула. — Аз какво ви казвам.

Намеси се кметът:

— Е, какво стана с Манолаки?

— Търси в себе си, обърна всичките си джобове — няма. Гледа` и в кабриолета — няма. „Ще ида — кай — в чифлика да видя.“

— Те ще са. У Татар Христа ще са тез пари.

— Таз работа трябва да се разбере — каза кметът. — Атанасе — извика той на общинския стражар, — като дойде бай Христо, да го заведеш в общината. Моментално! „По заповед на кмета — ще речеш — си арестуван.“ Толкоз. Ще го държиш в общината, докато дойда аз. Разбра ли?

— Разбрах, господин кмете.

Кметът излезе. Селяните погълчаха още за тая случка, после едни си отидоха, други останаха. Стъмни се. За Татар Христа позабравиха, толкоз повече че Консула беше излязъл, за да разправи новината другаде. По едно време в кръчмата току се показа Татар Христо, зачервен, усмихнат, с бомбето на глава. Зачуди се, че никой нищо не му казва. Само го гледат и се подсмиват.

— Какво ме гледате? — рече той, като седна. — Не ми ли харесват капелата? Намерих я на пътя. В една бохча я намерих. Аз рекох, че е пари, а то... ще я нося напук. Какво?... Хубава шапка, здрава...

— Какъв се втилява — рече някой. — Ами парите, парите...

— Какви пари?

— Дето си ги намерил. Консула ни разправи нас.

— Какви пари? — попита пак Татар Христо.

— Дванайсет хиляди лева си намерил. Какво се правиш на кмет. Консула те видял, като тъпчеш хилядарките в джоба си.

Татар Христо почервения като рак. Той искаше да удари по масата, да извика, колкото глас има, че всичко туй е лъжа, но от яд устата му като че се сковаха. Пък и в същата минута Атанас стражарят дойде до него и му каза:

— Бай Христо, ела с мене в общината. По заповед на кмета си арестуван.

— Какво?... Аз... че какво... защо...

Атанас помисли, че той се противи, и го датътри — в кръчмата гръмна смях. Татар Христо понамести с два пръста бомбето си — още по-голям смях. Той разбра, че за всичко това е виновен Консула, стисна зъби и не каза нищо повече. Някой излязоха на вратата на кръчмата и още се смееха, като го гледаха как върви с бомбето си пред Атанас.

Половин час по-късно кметът Алекси излезе от дома си и тръгна към общината, но при Филиповата кръчма срещу него се зададе един кабриолет със силни, хубави коне.

— Алекси! — извика някой и кабриолетът спря. — Тебе търся.

Беше Манолаки, собственикът на чифлика край границата.

— Какво има, бай Маноле?

— Търсих те в общината, Алексе. Запрели сте един човек зарад мене, да го пуснете. Аз моите пари ги намерих. Дал съм ги на сина си, на Марка, и съм забравил. Пуснете човека, не е крив.

— Е, щом е тъй... Няма ли да слезеш, бай Маноле?

— Не, имам си работа. Сбогом, Алексе!

Кабриолетът с хубавите коне замина и се скри в тъмнината, а Алекси влезе в общината. Мина се още половин час и оттам излезе Татар Христо. Отби се не във Филипovата кръчма, а при дядо Василя. Не погледна никого, никого не поздрави. И без туй в кръчмата имаше само двама-трима души. Татар Христо си заръча ракия, гледаше навъсено пред себе си и мълчеше. Като изпиеше чашата си, подръпваше ту единия, ту другия си мустак или понатисваше бомбето на главата си. Все тъй мълчешката той стоя доста. И доста пи.

Когато вече беше си платил и станал, дядо Васил му каза:

— Какво, Христо? Ти май пообра паяжината в мазата?

Татар Христо и сега нищо не каза, но когато беше вече прекрачил прага, изведнъж се повърна.

— Дядо Василе! — извика той. — Виждаш ли таз глава? Виждаш ли таз шапка? Докато таз шапка седи на таз глава, онзи багабонтин, Консула, ще го гоня! До девет рода ще го гоня. Ще го съдя!

— За кое, за юрдечката ми? — кротко рече бай Васил.

— Не! Той уби мюрето ми — то е друго. Аз сега разбрах, че той мене е искал да убие. Аз ще го докажа със свидетели. Аз ще го пхна в тюрмата.

Той тръгна и пак се върна.

— Пък и сега да ми падне в ръчиците, още сега ще му видя сметката. Ще му откъсна главата като на стиче...

Той замина и още стъпките му не бяха заглъхнали, от другата страна на кръчмата хлътна като лисица ухилен Консула.

— Брех, че сърдит! — рече той. — Пръщи!

— Да бягаш! Да те не види! — рече дядо Васил. — Пази се, че както ти се закая...

— Ба! — рече Консула. — Аз не ме беше страх от него, когато носеше калпак, че сега ли ще ме е страх, като е турил туй цилиндро. Я ми дай една ракия!

Ухилен, доволен, че беше ядосал Татар Христа, както трябва, Консула седна да пие ракията си.

Асие

Когато Лютфи вадеше вода от кладенеца си, често му минаваше едно нещо през ума: че неговият кладенец, каквато хубава вода има, на каквото място е направен, пък, най-после, какъвто си е, тъй само като го погледнеш, е кладенец, с който човек може да се хвали и да се гордее. Другите селски кладенци не са такива. Ето, от софрата на своя кладенец Лютфи ги вижда: разкривени, полунапуснати, като че не са в село, а в някоя пустиня. Около тях няма стрък зелена трева, земята е прашна, утъпкана като харман от добитъка. Всички тия кладенци са горчиви, от тях поят само добитъка, хора рядко се мяркат, цял ден там прехвърчат врабци, косове и диви гълъби. Те си правят гнездата между камъните вътре в кладенците — врабците най-горе, по-долу косовете, а най-надълбоко — гълъбите, вън из локвите се къпят гъски. Някой изжаднял кон се е довялякъл из полето и ето го че дреме с часове над празните олуци.

Кладенецът на Лютфи е сладък. По един обичай, завещан от баща му, а на баща му от неговия баща, от кладенеца се даваше вода на всеки, който поиска. Това беше семейна добродетел, правеше се за себап. А тъй като кладенецът беше край самия път — големия път, който минаваше през Чифуткуюсу и отиваше за Кюстенджа, на кладенеца можеше да се отбие да пие вода всеки пътник и всеки каруцар можеше да напои конете си. Водата се вадеше с кон от стотина метра дълбоко, но пак се лееше щедро като от чешма. И затуй наоколо винаги се зеленееше чиста мека трева, а току до самия кладенец една млада върба спущаше надолу тънките си вейки, като косите на момиче.

Ето какво си мислеше Лютфи, когато стоеше на каменната софра на кладенеца си и чакаше да поеме тежкия тулум и да го излее в олука. Той вадеше вода вече от час и повече, а още не беше сварил да напълни двата олука, защото както винаги беше напълнил много котли, кофе и бъкели. Ето и Ибриям Чаушолу прескочи смъкнатия плет на двора си и тръгна насам. „В тая жега няма да отmine, а ще се отбие да пие и той вода“ — помисли си Лютфи. И наистина, още отдалеч Ибриям започна да подига и да оправя с ръка големите си руси мустаци, а Лютфи бавно заизлива тулума. Ибриям пи като от чучура на чешма, после се дръпна настрана и като пъшкеше издълбоко от удоволствие, започна да гали пак мустаците си. Да му каже, че водата е сладка и студена, нямаше защо, приказвано е, затуй Лютфи го попита:

— Какво ново, Ибриям?

— Ново ли? Хванали Мурада. Туй е новото.

— Хванали ли са го? Кога? Къде?

— Ей там го хванали е, в Харманкуюсу. — Ибриям показа на юг. — Сега слязоха двама войника. Ще го карат при поручика на границата.

Лютфи беше записан — спущаше въжетото — и не може да отговори на Ибрияма, пък и това, което чу, го накара да се замисли. Кога се обърна, видя, че Ибриям се отиваше. „Бедният!

— помисли си Лютфи за Мурада. — Има да си пати!“ Той метна въжето на макарата и пак се замисли.

Мурад беше чирак на Джалила. Той беше млад момък, широкоплещест, упорит и мълчалив, какъвто беше и господарят му. Зле бяха се събрали — два остри камъни брашно не мелят, но по-голямата беда беше в туй, че Джалил имаше дъщеря. Наистина ергените говореха на присмех, че била много по-руса, отколкото трябва, но Асие беше хубава. А за ергените тя беше недостъпна не само защото баща ѝ беше богат, но защото и тя самата не харесваше когото и да е. Мурад, стройният, мъжественият и мълчалив Мурад, и падна на сърце и тя, въпреки повеленията на закона, му откри сърцето си. Джалил започна да се досеща, започна да се мръщи и да хока без причина Мурада. После му забрани да влиза в двора, да си седи отвън в одаята. Онзи ден пък, съвсем случайно, той сварил Мурада и Асие да си приказват до дуvara. Побеснял от яд, Джалил грабнал едно дърво и макар, че Мурад се прехвърлил през дуvara, той пак успял да го удари. Не беше Мурад човекът, който да прости такава обида. Цял ден той се губи из къра. А вечерта, когато се стъмняваше, стряхата на Джалиловата къща откъм пътя пламна и ако не бяха се случили хора да видят и да угасят огъня навреме, къщата щеше да изгори. В тъмнината бяха видели Мурада да се отдалечава бързо-бързо, направо през къра.

Никой не вярваше, че Мурад ще се остави да го уловят тъй лесно. Той можеше да потъне нейде из Делиормана и завинаги да заличи следите си. Джалил беше отишел в града, за да се оплаче. А ето, че Мурада го хванали. Сварил беше да отиде само на един час оттука. „Защо не е избягал по-далеч? Защо не се е скрил? Кой знае?“ — помисли си Лютфи. Може да не е тъй лесно да идеш много надалеч, когато върху ти тежи магията на такива сини очи, каквито имаше Асие. Сега ще закарат Мурада на границата. И като помисли колко е строг поручикът, Лютфи въздъхна и си каза:

— Бедният! Ще има да си пати!

Лютфи изля тулума и спусна въжето. Той погледна след това към другите кладенци, не можа, по обичая си, да не направи сравнение между тях и своя кладенец, почувства се възгордян и тозчас забрави всичко, което беше си мислил за Мурада.

Наближаваше обяд. Лютфи вече привършваше — двата олука се пълнеха и се преливаха, пълни догоре с бистра чиста вода. Оставаше само да доде добитъкът. Изведнъж, като се обърна, Лютфи видя, че откъм кръчмата идат двама войници, с бели ризи и бели навои, с натъкнати ножове на пушките си. А между тях — Мурад. Лютфи току-що поемаше тулума. Той забеляза, че войниците и Мурад се отбиха към кладенеца. „Какво мога да му помогна? — помисли си Лютфи. — Нека барем да пие и той малко вода.“ И той почака, като държеше тулума над коритото, без да го излива.

Мурад — какъв пехливанин е той! — идеше прав, с тежки, широки крачки. Не беше нито посърнал, нито уплашен — лицето му си беше същото, мургаво, изгоряло от слънцето, с тънки черни мустачки. Само очите му бяха други — горяха и сякаш виждаха не туй, което беше наоколо му, а друго. И защо сред тая жега той е наметнал и закопчал отпред ямурлука си? Лютфи го погледна и като не смееше да му заговори, кимна му само с глава.

Пиха вода най-напред войниците, а след тях — Мурад. Лютфи го видя, че остана близо до софрата, стори му се, че иска за поседне или да се качи. Повече той не можа да види, защото се обърна да закачи въжето. Изведнъж войниците извикаха. Лютфи погледна: Мурада го нямаше. Двата войници, и двата млади момчета, стояха слисани, втрещени. Единият остави пушката си, легна на софрата и като натисна с ръка фуражката си, погледна в кладенеца. Другият хукна да бяга, после се върна и пак извика:

— Скочи! Хвърли се в кладенеца!

Лютфи се разтрепера. Ето какво направи Мурад. И какво стана? Падна ли, или сам се хвърли? Не само Лютфи, но и войниците не бяха видели, както трябва — ясно беше едно: Мурад беше в кладенеца.

Единият войник вече тичаше към поста да обади на поручика. И почти веднага — как се предават тревожните вести, господ знае! — отвсякъде заприиждаха тичешката хора. Мъже, жени, деца. Българи, турци, татари — цялото население на селото. Ясно, хубаво беше времето, а на Лютфи му се стори, че къщите и саплъците сякаш се снишиха като пред буря, а небето като че се дръпна по-нависоко. Гълъбите от горчивите кладенци се разхвърчаха на голям орляк и сред повечето тъмни крила сегиз-тогиз се превърташе някое и бяло.

Гъста тълпа гъмжеше вече около кладенеца. Разправяха, викаха, махаха с ръце — пребледнели, изплашени. Софрата на кладенеца не се виждаше, не се виждаше нищо от него. Над човешките глави се издигаше само зелената китка на върбата, с увиснали надолу вейки. Лютфи, все повече разтревожен, трябваше да отговаря ту на един, ту на други.

Мнозина, особено измежду мъжете, се изредиха да погледнат в кладенеца. Но какво можеха да видят? Нищо. Отначало се виждаха иззиданите стени на кладенеца, после ставаше тъмно и някъде дълбоко се виждаше да лъщи едно търкало вода, голямо колкото една пара. Туй беше всичкото. От Мурада нямаше ни помен.

Още някое време хората викаха високо, разправяха се, после позамлъкнаха и се поуспокоиха. И какво можеха да направят? Трябваше най-напред да дойде поручикът. После да дойде и Кара Хасан, единственият човек, който чистеше тия дълбоки кладенци и се решаваше да се спуща в тях.

Настрана, изморен и отчаян, беше седнал Лютфи. „Какво ще стане сега? — мислеше си той. — Ако се е удавил Мурад, хората няма да пият от кладенеца. Дали се е удавил? Може ли да не се удави?“

Тъкмо за това заговориха наблизо и той даде ухо.

— Аз пък ти казвам, че е жив! — казваше Васил, когото наричаха Звездоброеца.

— Де, де, Василе... — отговаряше му дядо Вичо. — Може ли?

— Аз пък ти казвам, че е жив! — повтаряше Звездоброецът. Той беше възнисьък, тантурест човек, с червено лице и посивели коси. В едното си око имаше беличко — с него не виждаше. Когато гледаше с другото си око, имаше обичай да си поизкривява главата, както правят птиците, като че гледа към небето. Затуй го бяха кръстили Звездоброеца.

— Ти, дядо Василе — започна пак той, — не помниш ли?... Касап Османовото момче като падна в кладенеца. Какво стана? Удави ли се? Нищо не му стана. Щом го извадиха — аз бях там, — и хукна да бяга, да не го бие баща му.

Наоколо се засмяха. Дядо Вичо не вярваше:

— Де, де, Василе... Може ли? Чилияка е като камък — пада. Де ще остане жив? Пада — и туйто...

— Нека си пада. Пак остава жив...

— Де, де, Василе... Може ли?

— Може я! Туй... въздухът в кладенеца е тежък, крепи. Когато падна Касап Османовото момче... беше с едни читени потурки. Те от вятъра, знаеш, се издули и то си пада полека, като че го снемат с ръце. И тоз сега. Мурад, аз като чух, че бил с ямурлука, още тогаз рекох: „Жив е!“

„Дано да е жив!“ — помисли си Лютфи, въздъхна и погледна към горчивите кладенци. Гълъбите се спущаха и кацаха по тях.

— В Каралий — заразправя пак Звездоброецът — има един Пенчо, луд. Като го прихване, земе че скочи в някой кладенец, намери там някоя тенекия и започне да мери водата — пълни тенекията и я излива, пълни я и я излива. И брои, като че мери жито...

Наоколо пак се засмяха.

— Де, де, Василе... И ти... — все не вярваше дядо Вичо.

— Сетне? — попита някой.

— Сетне... Извадят го и туйто. Нищо му няма.

„Дано да е жив!“ — помисли си пак Лютфи и стана. Идеше поручикът. Настанаха и другите. Едновременно с поручика от селото се зададе стара жена. Тя плачеше, водеха я други две жени. Беше Мурадовата майка. Множеството утихна.

— Мурад! Ох, синко! Мурад! — викаше тя и се мъчеше да се изскубне из ръцете на жените. — Мурад! Мурад! Пуснете ме... Мурад!...

На два-три пъти тя се спущаше към кладенеца, като че искаше да се хвърли. Насила я отведоха настрана. Разчорлена, с изсъхнали вече очи, тя зави ниско, проточено, като че не плачеше, а пееше.

Кара Хасан също беше дошел и беше се приготвил: завързан с въжето през кръста и през чатала, със запретнати крачоли и гол над пояса. Щом дойде поручикът, изслуша онова, което му разправиха, погледна, както бяха направили другите, в кладенеца и заповяда да спущат Кара Хасана. Десетина мъже се заловиха за колелото — спущаха го бавно, предпазливо. Най-последно въжето се свърши, додето трябваше — Кара Хасан беше стигнал до водата. Всички мълчаха и чакаха. Мина се доста време, което се стори извънредно дълго. Изведнаж тънското въже, което се спущаше наред дебелилото и служеше да се подава знак, се размърда и заигра.

Кара Хасан даваше знак да го вадят. Мъжете пак се заловиха за колелото — конят отдавна беше турен настрана. Скоро се показа Кара Хасан. Но що има? Както си беше черен, Кара Хасан изглеждаше зелен. Лицето му беше издраскано и разкъравено.

— Де е онзи? Защо не го извади? — извика поручикът.

— Извадете ме! — с мъка проговори Кара Хасан.

Извадиха го и го сложиха настрана. Кара Хасан дишаше тежко. Бялото на очите му се беше увеличило.

— Казвай де! Защо не го извади? — попита пак поручикът.

— Бе, ефенди... Не ще... аз искам да го извадя, а той, като ме улови, зе да ме души... Не ща... Не ми трябва. Който иска, да влезе — аз не ща!

Тълпата около кладенеца зашумя: Мурад не само беше жив, но не искаше и да излезе. Какъв човек!

Заредиха се след туй какви не опити. Ония, които имаха най-силни гласове, навеждаха се над кладенеца и викаха на Мурада да се остави да го извадят — да се предаде. Някой предложи да спуснат пак Кара Хасана, но да му дадат сопа: ако не ще Мурад — да удря. После да го върже и да го извлекат. И това не помогна, защото Кара Хасан за нищо на света не искаше да влезе втори път в кладенеца.

По заповед на поручика от кръчмата донесоха едно голямо одеяло. Като го държеше срещу слънцето, поручикът се мъчеше да вкара в кладенеца сноп светлина и да види Мурада. Светлината можа да проникне на малка дълбочина — надолу оставаше тъмно. Тогава, като не знаеше вече какво да опита, офицерът заповяда да кажат на майката на Мурада, тя да го извика. Старата, разбра ли, не ли — доде до кладенеца, извика с плач „Мурад! Мурад!“ и пак поиска да се хвърли. Взеха я жените настрана.

Но ето че откъм селото се зададе млада жена. По вървежа и по снагата се познаваше, че е млада — инак тя беше закрыта с фередже. Тълпата се раздвижи.

— Асие! Асие! — прошепнаха мнозина.

Асие дойде и се спря малко настрана.

— Какво иска? — попита поручикът.

— Исква да повика Мурада. — Васил Звездоброецът дойде и му прошепна нещо.

— Нека го повика — каза поручикът.

Момичето не погледна никого. Качи се на софрата. Залови се с едната си ръка за дирека и погледна надолу. Не мислеше вече да се крие, пусна фереджето. Ония, които не бяха я виждали, можаха да се уверят, че може и да е била много руса, но сега къносаната ѝ коса беше червена като мед, лицето ѝ беше много бяло, очите — сини. Тя се понаведе, смръщи изписаните си вежди и извика, колкото можеше:

— Мурад, излез! Аз те викам... аз... Асие... Асие! Мурад! Аз съм, аз...Асие! Асиейе!!!

Гласът ѝ кънтеше из кладенеца и слизаше надолу. Тя слезе, отиде малко настрана и се обърна. Гледаше тънкото въже. И всички гледаха, гдето гледаше тя. Миг-два-три — нищо няма. Изведнъж въжетото заигра, мъжете с викове затикаха колелото. Асие си тръгна към дома. Тя вървя доста, като че знаеше колко трябва да върви — и пак се обърна: Мурад беше се подал от кладенеца, силни мъжки ръце посягаха да го поемат. Майката пищеше. Асие постоя, погледа, обърна се и си влезе в къщи.

Разплата

Заваля дъжд и в полусрутения навес, останал от изгорялата мелница на Хавезов, извън селото, сред къра, взеха да прибягват, за да се подслонят, мнозина, които бяха работили наблизко. Последен, доста поокъпан, пристигна Давид и видя, че отвън пред навеса бяха оставени на дъжда два плуга, и двата впрегнати с по два коня и два вола, а вътре имаше вече пет-шест души, всички млади хора, които бяха се събрали накуп и ниско си шушукаха. Щом ги видя, Давид разбра, че случайно или нарочно, тук бяха се събрали всички тия селски ергени, които неотколе бяха замесени в една весела история около един откраднат петел.

— Добър ден, юначета! — поздрави Давид, като тръскаше калпака си и оглеждаше младите със засмени очи — той беше веселяк и обичаше да се закача. — Какво бе, какво кроите? Пак някой петел ли?

Само един от ергените, нисък, тантурест, се пообърна и сърдито погледна Давида изпод вежди. Останалите сякаш дори не забелязаха, че е дошел човек, и продължиха да си шепнат. Давид не посмя да иде по-близо до тях и остана настрана. „Хващам се на бас — помисли си той, — че тия хайдамаци приказват за Чокоя. Кой знае каква примка му кроят!“ Една червена светкавица като огън светна в очите на Давида, изтрещя гръм и дъждът още по-силно зашушурка по покрива на навеса. Давид се загледа в дъжда, но се послушваше и гледаше да долови нещо от разговора на младите.

Колкото и да беше любопитен, той не разбра за какво си приказват, но чу, че често споменават името на Чокоя. Петър Мънзов Чокоя беше един котленец от тяхното село, човек с объркани сметки и малко земя, но много обичаше да се докарва като голям чифликчия, затуй и баха го кръстили Чокоя. През денеси, една вечер, той чува, че се разкрякали кокошките му в курника, изскача, както си бил по чорапи, и стиснал крадеца, но той се изскубнал, а оставил в ръцете му петела, с извърната глава, удушен. На сутринта злосторниците — същите тия момчета, които Давид гледаше пред себе си, — бяха арестувани и най-веселото от всичко беше туй, че докато ги водеха насам-натам да ги разследват, да оглеждат мястото, да разберат кое как е било, даваха петела, разперушишен и истина, да го носи ту тоз, ту онзи от ергените, поред. Смя се, дето се казва, цяло село.

Чокоя много обичаше тия работи. Нарочно оставяше градината си недобре заградена, та като влезеше някое прасе, веднага заявяваше в общината големи вреди и загуби и, накрай, за да не доде работата до съд, потъкмяваше се със стопанина на прасето, но му вземаше две-три крини жито. И все в неговите ниви влизаше добитък, все негово нещо ще се открадне, все него ще обидят и ще му се заканват. От всеки такъв случай Чокоя завеждаше по едно съдебно дело и на първото или второто отлагане, а често и преди още да се гледа, потъкмяваше се с виновния и му вземаше пак някоя крина храна.

Това му стана като занаят. И най-чудното беше туй, че свадлив, със зъл, дързък език, скаран с толкова хора, той все пак се отърваваше и от най-опасните положения излизаше здрав и читав. И такъв беше изпаднал, налудничав, а беше сроден с богати, предни хора — жена му беше разумна, добра, с явни останки от някогашната си красота. Каква е била тя, се виждаше от Аспасия, балдъзата на Чокоя, която лятно време прекарваше в селото — хубаво, весело момиче, тънко, чернооко. Като додеше в село, биваше бяла и червена като ябълка, а после изгаряше на слънцето и ставаше черна като циганка. Нея я знаеха и децата от селото.

Спря дъждът и всички, които бяха в навеса, излязоха навън. Конете и воловете от двата плуга, които бяха стояли на дъжда, бяха мокри като мишки. Полето беше заляно от вода. Облакът се тъмнееше сега към селото и нататък гърмеше. Давид метна косата на рамо и се наклони да си върви, но не можа да се удържи и пак хвърли една закачка към младите:

— Какво бе, какво решихте? Коя майка ще плаче?

Ниският тантурест момък сърдито му отвърна:

— Бай Давиде, ти друга работа нямаш ли си?

В същия миг из пътя се зададе един селянин на кон. И той и конят му бяха мокри от дъжда. Наедно с копитата на коня се дигаше като парцали черна, лепкава кал.

— Бай Деньо — обърна се към конника същия младеж. — Коя е оназ каруца, дето иде зад тебе? Кой е той?

— Чокоя е — каза селянинът, като се обърна и погледна назад. — Кончетата му май запрели.

— Сам ли е? Като че има още някой в каруцата?

— Ба, сам е. Отзад има нещо завито в ямурлук, ама трябва да е сол.

Младите хора се спогледаха и, както по-рано, се събраха накуп. Давид не посмя да се закачи повече и си тръгна към село. „Тоя път Чокоя няма да се отърве, ще му съдерат кожуха“ — мислеше си той и се усмихваше.

Мина се доста време и каруцата най-после доближи до навеса. Дребните изпотени кончета, прегънати, с наведени глави, с мъка изваждаха краката си из гъстата кал — чуваше се същия звук, като кога вадят тапата от някое шише: шлюп! шлюп! колелата режеха калта надълбоко. С остра жълта брадичка и живи сини очи, Чокоя седеше отпред и размахваше камшика. Изведнаж той видя, че пет-шест души излязоха от навеса и се спуснаха към него. Той

ги позна кои са, разбра, че не мислят нещо добро — всеки един криеше късо дърво зад гърба си. Изглеждаше, че Чокоя много не се уплаши, само замаха по-често с камшика, като подвикваше на конете: „Дий! Хайде, дий!“ Зад него, както беше казал селянинът с коня, имаше нещо, завито с платнище и с един ямурлук — навярно туй беше солта, покрита хубаво, за да не се стопи.

Ниският тантурест момък хвана конете за юздите и, засмян, ги поведе.

— Какво... Какво правиш? Ей-ей! — завика му Чокоя.

— Нищо, бай Петре. Ще изведа конете на по-сухо.

Но вместо на по-сухо място, той го заведе в една изрътена от дъжда трапчина, пълна с пясък и тиня, навлечени от пороищата. Колелата затънаха до главините, конете спряха.

— Идиот! Дурак! Идиот! — развика се Чокоя, замахна с камшика да удари момъка, но тъй си и остана: останалите четири-пет души с дигнати сопи идеха към него. Чокоя пребледня и се вцепени.

Изведнаж платнището и ямурлукът, дето уж беше солта, се подигнаха, свлякоха се и изпод тях се показва бялото лице на момиче, чернооко, хубаво, с лъскава черна коса като смола. Тя се поозърна наоколо, зачуди се от туй, което виждаше, и се засмя:

— А! Спаска! — извикаха двама-трима от младежите и се спряха. Те побързаха да хванат тоягите си тъй, че да не се разбере, че са имали намерение да бият някого.

— Де сме? Аз съм изкарала един сън. Стигнахме ли? — каза момичето. После се наведе, видя как беше затънала каруцата и взе да се смее.

Чокоя беше страшно ядосан.

— Хей слушай... ти, там! — говореше той, като заекваше. — Да вадиш каруцата! Ти я докара тук, да я извадиш! — Но той видя, че го гледат злобни, студени очи и се развика: — Ще ви дам под съд! Всички ви ще дам под съд! Ще ви науча!

Той забърка ту в тоз, ту в оня джоб, като навярно търсеше молив и книга, за да запише имената им.

— По колко крини ще ни вземеш сега, а? — подразни го един.

— Хайдуги! Ще ме нападате, а? От засада ще ме нападате...

Без да губи смеха в очите си, момичето му каза:

— Свако, не се сърди. Нека починат конете.

Тя се обърна, погледна подред всички с чист, спокоен поглед и каза на едно от момчетата:

— Хинчо, какво прави Ненка бре, сестра ти?

После се обърна по-назад и намери още един познат:

— А, Василе! Ти ли си? Ще ходим ли пак на сбор в Спасово? Помниш ли като обърна каруцата, та изтърси момите върху тръните? — И тя се засмя весело, от сърце, както по-рано.

Чокоя не разбра какво стана, но видя, че ергените се струпаха до каруцата, здрависаха се един след друг с момичето, сдържано, свенливо, казаха:

— Добре дошла, Спаске!

Защото момичето в каруцата беше Аспасия, балдъзата на Чокоя. Набитият и тантурест Хинчо се развесели.

— Бай Петре — извика той, — ще извадим каруцата! Ще впрегнем нашите коне. Хайде момчета! Дайте конете! — заповяда той.

Отпрегнаха двата коня от единия плуг — и двата бяха червени, охранени и яки — и ги впрегнаха на чивгар пред конете на Чокоя, като завързаха теглилките за процепа. За да управляват по-добре конете, един от момчетата се качи на левия преден кон, както правят артилеристите. Каруцата не само се измъкна от тинята, но бързо се понесе из калта към селото.

Чокоя се развесели. Той все си мечтаеше, че един ден, когато се оправят сметките му, ще може, както правят истинските чокои, да впрегне в каруцата си два чифта коне, един след други. Ето защо му стана много драго. Двама-трима от момчетата се бяха качили отстрана на каруцата, един отзад. Аспасия се смееше.

— Вие пак ще дадете по една крина зимница — каза по едно време Чокоя. — Много няма да ви взема: по една крина!

— Защо?

— Как защо... Да ме нападате вий мене... от засада... Да вадите револвери...

— Какви револвери? Ти да благодариш, че Спаска се случи с тебе. Револвери?... Я чакай да се разберем. Труп!... Труп!...

Ергените поискаха да спрат каруцата, но Чокоя отстъпи.

— Добре де, нищо няма да ви взема. Прощавам ви! — извика той. — Карайте!

Каруцата потегли по-бързо, ергените се провикнаха. Между силните мъжки гласове, като звънче, се чуваше крехкият смях на Аспасия. Чокоя размаха наляво и надясно шапката си и взе да пее. Запяха и ергените.

Един селянин с коса на рамо се отби настрана от пътя, за да не го претъпче каруцата. Беше Давид. Той почака, дорде мина каруцата, па наведе глава от учудване.

— И сега се отърва! — каза си той, като мислеше за Чокоя. — Не стига, че ги е надхитрил, а ги кара и да пеят. Бре, че дявол човек!

И той не сме очи от каруцата, докато тя не сгигна в село и не изви с четирите си коня пред „чифлика“ на Чокоя.

Празно гняздо

Поуморен от стълбите, даскал Ангел се спря и се изправи на вратата: сух, само кожа и кости, с хлътнали дълбоки очи, едното от които беше сляпо, изпит и бледен, той приличаше на смъртник, не на жив човек. Но такъв той си беше от години и ако дъщеря му Мария се обърна към него, когато влезе, и го загледа внимателно, то беше за друго: тя забеляза, че даскал Ангел беше настръхнал, едното му око, здравото, светеше като от треска, избелелите му устни трепереха. Всичко туй показваше, че даскал Ангел е страшно ядосан.

И наистина, като захвърли бастуна си (освен безбройните си други недъзи, даскал Ангел беше и куц), той се тръшна в къта и завика:

— Моят брат! Прелюбезния ми, обичния ми брат! Колкото го обичам, толкоз да живее! Да гебердяса, да пукне! — Даскал Ангел издигна гласа си и с още по-голяма омраза зареди: — Вълци главата му да късат, да ослепее! Аз ако съм сляп с едното око, той с двете да ослепее! Да го видя с торба от портата на портата да проси...

— Тате! — опита се да го спре дъщеря му кротко, но с укор. — Не думай тъй, тате...

Даскал Ангел се завъртя на мястото си като ужилен.

— И ти ли? И ти ли ще ме ядосваш? Ще ме съдиш? Аз го зная него какъв е той, не ти. Знам го, че ми е ял хляба. Да го изгледам аз него и да го изуча, а той... Какво? Мислиш, че ми е благодарен ли? Той? Намерил си човека... Тази змия, тази усойница... Наклал се като свиня, само яде, яде. И дай му да се хили и се смее като... Пфу! И туй ми било чияк...

Даскал Ангел говореше тъй — а това той правеше много често — за брата си, за даскал Андона, който учителствуваше в едно близко село. И той го хулеше било за някоя дребна причина, било без каквато и да е причина. Преди всичко той не обичаше даскал Андона, защото, докато сам беше уволнен отдавна, даскал Андон още учителствуваше, значи, още получаваше „жалване“. Освен туй, той беше болен, а на лицето на даскал Андона цъфтяха, дете се казва, божури — пълен беше, кръвен, здрав. И за каквото и да говореше, дори когато разказваше за ишиаса си, от който често страдеше, той умираше да се смее. Весел човек беше. И също такива весели, разложени, с широки сърца бяха всичките му домашни — и жена му, и дъщерите му. И богат не беше даскал Андон, но си живееше добре.

— Не ми е брат той! — извика по едно време даскал Ангел. — Не го ща! Не го признавам за брат!

Както шеташе из къщи, Мария се спря:

— Не думай тъй, тате. Чичо не е лош човек, пък какъвто и да е, брат ти е, тате...

Даскал Ангел се сепна и я погледна: макар да го укоряваше, но самата тя не се злеше, спокойна беше, очите ѝ бяха засмени, сякаш някакъв огън огряваше отвътре цялото ѝ лице, бяло и пълно. Тя беше снажна, едра мома, подът бумтеше под натъртените ѝ стъпки, нанизите и гривните ѝ звънтяха. „Какво има, защо е такава весела?“ — мислеше си даскал Ангел, като я гледаше и нечисто подозрение клъцна като змия сърцето му.

Неведнаж той беше връщал сватовници за нея. И вярваше и беше убеден, че прави това за нейно, а не за свое добро, не за да има кой да му шета и кой да го гледа. Освен туй Мария сама се присмиваше и сама отказваше на тия ергени, които и той връщаше. Само един — Никола — Авджи Тодоровия син, от същото село, в което живееше и даскал Андон, само той като че ѝ беше по сърце и макар нищо да не каза, макар да не отиде против волята му, дълго време след като беше върнал Николовите сватовници, той я виждаше често със зачервени очи от плач. Отпосле ѝ премина, помири се. „Аз ще ѝ намеря едно добро момче — мислеше си даскал Ангел. — Като го харесам аз, ще го хареса и тя.“ Той знаеше, че това трябва да стане, че Мария не е малка, но все му се струваше, че е рано още, че има време.

— Я не се ядосвай, тате — каза Мария, след като беше сложила софрата. — Вземи да се нахраниш. Виж какво съм ти наготвила. — Тя сложи ръка върху неговата и добави: — Че аз се грижа за моя бащичко, за моя татко. И си го обичам аз, обичам си го...

Колкото и да беше коравосърдечен човек, даскал Ангел усети, че нещо сладко и топло се разлива в душата му. Жена му беше лоша (той поне мислеше тъй), но я прибра господ, синовете му се изжениха, отидоха по други села, забравиха го. Добре, че бог му даде това дете, дъщеря му, та да го гледа. „Детето“ — тъй я наричаше той, въпреки двацет и петте ѝ години, когато говореше за нея пред чужди хора. Струваше му се, че Мария никога няма да го оскърби, не ще отиде против волята му. „Аз сам ще ѝ намеря едно момче“ — реши пак той в себе си.

Но някаква коварна мисъл се обаждаше издълбоко у него и му шептеше, че не всичко е тъй, както мисли и както вярва, че тук има друго нещо, но той не го знае. И даскал Ангел често поглеждаше дъщеря си. „Весела е, има нещо.“ — мислеше си той. Но да я разпитва нещо или да ѝ се скара той не смееше и затуй гневът му се обърна пък срещу даскал Андона. Той взе да го ругае още по-страшно, още по-безмилостно.

— Одеве, като бях в кръчмата, Филип ми каза, че вчера пак бил тука.

— Кой, тате?

— Онзи хубостник, чичо ти. И какво току обикаля насам, какво ходи? Тоз хайдук е намислил нещо...

— Не зная, тате. У нас не е дохождал.

— Ти не си ли приказвала с него?

— С чича ли? Не. У, колко време има, откак не съм го виждала?

Даскал Ангел замълча, замисли се нещо. След малко той каза:

— Я иди, къзъм, отвън в одаята. На иконостаса под кандилото, оставил бях пари. Иди ги донес и ги тури в сандъка. На` ти ключа.

Мария донесе парите, тури ги в сандъка и даде ключа на баща си. Даскал Ангел дълго време мълча и с едното си око поглеждаше дъщеря си. Такъв му беше обичаят — след като се наговореше, като се навикаше, уморяваше се и ставаше мълчалив. По едно време той пак се обади:

— Марийке, я обарни там рогозката. Оставил съм там други пари, даде ми ги Георги Желязов за нивата, дето я ся той. Вземи и тях ги тури в сандъка — и той пак й даде ключа.

Той ставаше благ, добре разположен и се радваше, че дъщеря му до такава степен е спечелила доверието му. На никого друг той не би дал ключа от сандъка.

Доде време да си легне даскал Ангел и Мария му постла, настани го. След туй тя мина в другата стая, но сама не си легна, не угаси лампата. Черните й очи често се обръщаха към прозореца, слушваше се, чакаше сякаш нещо. След час-два някой лекичко, предпазливо почука на прозореца, зад стъклото се мярна човек. Мария грабна една бохча, приготвена поотрано, угаси лампата и на пръсти излезе вън. От тъмнината се отдели и дойде при нея мъж — по вървежа се познаваше, че е строен, млад. Той пое бохчата, но се спря, защото Мария се обърна и погледна към къщата.

— Защо се връщаш? Да вървим...

— Сега, сега...

— Няма време. Какво гледаш?

— Ах, нищо, нищо... Горкия ми баща, мъчно ми е за него. И за къщата ми е мъчно...

— Ех и ти! Каква си...

Тя изтри очите си, после, хванати за ръце, близо един до друг, забързаха и се загубиха в тъмнината. Мина се доста време. Някъде далеч извън селото затрака каруца, засили се, като все повече и повече се отдалечаваше.

На другия ден даскал Ангел се събуди, повика, но Мария не доде. Даскал Ангел се разсърди, развика се — пак никой не се обади. Тогава той стана и като продължаваше да вика, обиколи от стая в стая цялата къща. Мария я нямаше. Като мислеше, че е на двора при кравите или че е отишла нейде при съседите, даскал Ангел излезе на чардака. Той се накани да извика, но видя, че Стойковица, съседката им, бързо-бързо ситнеше насам, като в същото време пристягаше ръченика си, както правят жените, когато се готвят да кажат нещо.

— У вас ли е Мария? — попита даскал Ангел.

Усмехната, Стойковица доде по-близо.

— Ех, чичо Ангеле, тя Мария, ех, нищо няма де, нали е мома, не е само до нея.

— Какво ми дрънкаш ти ма?

— Чичо Ангеле! Мария пристана снощи на Никола, Авджи Тодоровия син. Още снощи заминаха. С каруца.

Даскал Ангел нищо не каза, поогледа се наоколо си и седна на чардака. Изведнаж нещо му доде на ум, намери ключа в джеба си и като кучаше толкоз силно, че изглеждаше като че ще падне, влезе вътре и отвори сандъка: парите си бяха на мястото, както си ги знаеше. Той отвори след туй долапите — чеизът на Мария, трупан от години, си стоеше непобутнат. Мария нищо не беше взела. Една сълза се насъбра в едното, в здравето око на даскал Ангела и щеше да падне, но в тоя миг той си спомни за даскал Андона и като побесня се развика:

— Разбойник! Багабонтин! Хайдук! Виж защо дохождаш вчера, той примами детето ми, той го отвлече. Брат, а, брат, туй ми било брат! Добре, добре! Аз ще те науча тебе! Сега ще ме разбереш ти мене, чакай...

Той ходи към кръчмата, обажда се на кмета, върна се пак в къщи. Вика, вика, докато прегракна. След туй замълча, не продума вече дума и легна. Дохождаше да го приглежда Стойковица. Отначало мислеха, че лежи от яд, от мъка, но скоро разбраха, че е болен, и тъй като нямаше кой да го гледа, известиха на даскал Андона.

Даскал Андон дойде веднага. Влезе един възнисък човек с побеляла коса, но червен, здрав. Месестият му нос на върха беше морав, лицето му, лъснато от пот, беше покрито с малки дупчици от шарка. Имаше вид на човек, който току-що се е смял, пак е готов да се смее, но мястото е такова, че трябва да пази приличие.

Той дойде до одъра, гдето лежеше даскал Ангел, и му се обади. Едното око на даскал Ангела се отвори, погледна го и пак се затвори. Кроткият даскал Андон в тая минута го хвана яд. Искаше му се да извика: „Зъл човек! Проклет човек! Лежи сега тука, лежи! Тъй ти се пада. Умори жена си, пропъди синовете си. Какво? Ти мислиш, че дъщеря ти е длъжна да седи цял живот при тебе и да те гледа? Да имаш да вземаш.“

Но даскал Андон не посмя да каже всичко това, а промълви:

— Е, де, бате, нищо няма. Не се грижи, свои хора сме, ще те приберем, ще те вземем у нас — и повече не можа да каже, защото го задуши плач.

В една кола натовариха всичко по-ценно от покъщнината, в друга качиха даскал Ангела. След туй заключиха къщата. Когато вече да тръгнат, поободрен, защото беше успял на два-три пъти да прескочи до кръчмата, даскал Андон каза:

— Таквоз нещо е света, бате — свой своего не храни, тежко му, който го няма. Всичко е до време. Ябълката стои на дървото, докато узрее, а после капва. Тъй са и децата — пораснат, станат големи и ... хвъркнат като птички. Колко свят имаше тука, а сега... Виж къщата каква е... като празно гняздо...

Изпит, бледен, даскал Ангел лежеше в каруцата със затворени очи и мълчеше.

Свирач на флейта

Близо до Филиповата кръчма беше амбулаторията на фелдшера — ниска бяла къщичка, наскоро мазана, затуй, огряна сега от слънцето, ослепително се белееше. С часове вече там чакаха болни, дошли да се прегледат. Вън покрай стената бяха насядали три-четири жени, някои с малки деца, и с висок глас, като говореха едновременно почти всички, разказваха една на друга болките и наказанията си. От другата страна на вратата беше седнал един възстар селянин с превързана ръка, обвесена на шията му с кърпа, и сладко-сладко си пухкаше с късата си луличка. Той не поглеждаше жените, нито слушаше какво приказват. Познаваше се, че е дохождал тук не един път.

Друг селянин, с ръце в джебовете на потурите си, стоеше прав малко по-напред. Той беше висок, кокалест човек, с посърнало, жълтеничево лице и, навъсен, замислено гледаше към къра. По всичко личеше, че него не болестта му го мъчи — той беше корав и можеше да й надвие, — а го беше яд, че в такова хубаво време е оставил работата си, стои тук и се помайва.

Той се обърна на друга страна, пристъпи няколко крачки и пак се спря. Насреща между къщите и оградите, вън от селото се показа стадо — двайсетина овце, след тях — овчарчето с островърх калпак и голяма торба през рамо, а по-назад — кучетата. Детето свиреше със свирка. И други свирки се обаждяха около селото. Навярно и там също такива овчарчета гонят по десетина овце пред себе си и свирят. Всички свирят едно и също нещо. И какво е туй, дето го свирят? — мисли си селянинът. — Нашенска песен не е, не е селска. И не могат да я направят, както трябва. Започнат хубаво, карат, карат донякъде и сбъркат. След туй започнат пак отново.

В амбулаторията някой заохка, после завика от болка. Жените се смълчаха и се спогледаха, старият селянин с превързаната ръка се понаведе и надникна през отворената врата. Високият селянин не се обърна, не трепна, само се загледа в земята и стана още по-навъсен. Когато охканията престанаха и жените пак се разгълчаха, той подигна очи и се загледа пред себе си.

Насреща, между Филиповата кръчма и другата махала на селото, гдето се белееше и черквата, имаше широк, прашен мегдан. Без някой да го забележи отгде и как беше дошел, пред амбулаторията се изправи Рангел клисарят с тънка шибалка в ръка — една зелена младочка, която кой знай отгде беше отрязал. Той като че искаше да влезе при фелдшера, но като чу охканията, попостоя, повъртя шибалката и влезе в кръчмата на Филипа.

От амбулаторията излезе оня, който беше пъшкал — млад селянин с надута буза, върху която беше сложен памук и превръзка. Той стъпяше полека, като на пръсти, сякаш се боеше да не падне главата му. Веднага след него изскочи и фелдшерът Петров. Облечен в бяла риза, с щръкнали мустаци и остра брадичка, зачервен, той хвърли бръз поглед наляво и надясно към болните и тръгна към кръчмата.

— Ами че... г-н докторе! — обади се една от жените. — Ами да беше ни прегледал, г-н докторе.

Фелдшерът се обърна.

— Работа имаме — добави жената.

— А пък аз хоро ли играя? — сопна се фелдшерът. — Аз какво правя? Аз не работя ли?

— Работиш, как да не работиш. Ами нас да беше прегледал, че сме жени.

— Поред, поред! Как тъй? Кой когато е дошел. Как тъй? Ти и на воденица да идеш, и там ще чакаш ред. Как тъй?

Фелдшерът зави към кръчмата. Високият селянин го погледна изпод очи в гърба и пак се заслуша в свирките. Тези деца — мислеше си той — сега трябва да са чули таз песен. Много им се е харесала, но не могат да я направят, все я бъркат. НеЙде по-далеч една свирка започна весела, скоклива песен. Виж, тоя я правеше добре. Но и тя не беше тукашна песен.

Фелдшерът влезе в кръчмата през една задна вратичка и отведнаж се изправи при тезгяха. Нямаше никой — само Филип и клисарят Рангел. Те бяха приказвали нещо, фелдшерът разбра това и попита:

— Какво има?

— Разправя Рангел нещо — каза Филип. — Рангеле, я кажи ти на доктора!

— Я ми налеЙ една! — каза фелдшерът нисичко на Филипа. — Какво има, бай Рангеле?

Рангел си играеше с шибалката.

— Вампир ходи из селото, докторе, за него приказваме. Един изпаднал германец е дошел в наше село — какъв вятър го е довел насам, не знам. Ходи да проси, сакат е. И то дете проси, нищо — такваз му била орисията, — ами туй викам на Хилюпя — не ми се вижда да е чист чияк... Такъв един — Рангел мръдна пръстите на ръката си и цъкна с език, — не е чист чияк...

— Защо? Какво прави?

— Никому нищо не прави. То не е човек — божа кравица. Ама там е работата, вътре има нещо. Вътре чиякът е друг. Ний нали ходим с дяда попа — и на кръщение, и на умряло. И той там. И все между жените. И те му слагат да яде. Хранят го, хубаво го хранят. Как ги омайва, не знам.

— Я ми налеЙ още една — каза фелдшерът на Филипа. — Е, бай Рангеле, после?

— Вчера като минавах ей оттука е`, видях го в Райковата градина под ореха, с Дона беше. Тя, Райковата Дона, си е такава, тя ако имаше повече ум, още кога да се е оженила. Ама аз него гледам. Като се разпуснал онзи човек, като се разсмял. Сакат ли? — Сакат човек тъй ли бива? И свири. Носи една свирка, малка, черна като кози крак. Хубаво свири! Стояха под ореха, а аз ги гледах. Пък като извади човекът едно шише, па като го дигна... И на Дона дава. И пак свири. Не, тоз чияк не е чист, аз ви казвам...

Рангел почака, докато фелдшерът си изпие ракията, и продължи:

— Онзи ден, в неделя, доде в черкова. Чук-чук с патериците, право при аналоя. Тъкмо даскал Антон започна да пее нещо. „Стой — кай, — не е тъй! Аз ще го изпея.“ Че като отвори едни уста, като запя, очите му ще изхвъркнат. И дядо поп, и той погледна от олтаря да види какво е туй чудо.

Фелдшерът допи чашата си. Филип се смееше.

— Ти се смееш, Хилюпе, ама тоз човек не е чист и толкоз. И с децата се събира и срам няма — къпе се с тях в гола зад бахчата. Прави им свирки от върба, учи ги на песни. На`, излез вѐн да послушаш: децата около село се` неговите песни свирят...

— Ти тоя човек го прати на мене — каза фелдшерът. — Няма ли кой да провери какъв е? Как тъй? Де е сега той?

— Де ще е, в село ще е някъде.

Фелдшерът зашепна на Филипа. Рангел се помъчи да чуе нещо, но не можа и си заигра с шибалката. Изведнаж отвѐн, откъм мегдана, се зачу флейта. Рангел скочи и отиде на вратата.

— Ха`, ето го! — извика той. — Ей го де е там!

Фелдшерът и Филип също додоха при вратата. На мегдана, малко настрана до един плет, бяха стоварени кирпичи. На тия кирпичи беше седнал един човек в черни граждански дрехи и свиреше на флейта.

— Я го повикай! — каза фелдшерът. — Повикай го!

Рангел излезе малко напред и извика:

— Ей, приетелю! Ела насам, ей! Ела тука, ела!

Човекът разбра, че го викат, дори се пообърна, но не стана и не спря да свири. Чак след малко флейтата изписка, човекът взе патериците си и закуца към кръчмата. Фелдшерът, Рангел и Филип се дрѐгнаха навѐтре.

Куцията влезе в кръчмата, спря се до вратата и се усмихна с цялото си лице.

— Добър ви ден, добри хора — каза той. — Православни християни, господ да ви помага! Вий ли ме викате? Аз поседнах там на кирпичите — той се обърна и погледна навѐн, все тъй усмихнат. — Хубаво време даде дядо господ, да расте житото, да се налее... Че да има като за нас сиромаси. Вий ли ме викате? Искате да ви посвирия ли? Ако искате, да ви посвирия... Може...

Фелдшерът го изглеждаше от глава до пети. Беше дребничек, сух, черен, с влажни светли очи. Не беше бръснат, изпод скъсаната му шапка се подаваше черна чорлава коса, дрехите му не бяха дрехи, а дрипи. Левият му крак, сгънат на коляното, беше сложен на тежка патерица. Още една, по-лека патерица носеше и от другата си страна.

— Да ви посвирия ли? — каза той пак и се усмихна.

Фелдшерът изведнаж избухна.

— Ти кой си? Какъв си? Кой си? Отговаряй! Какво си правил онзи ден там в Райковата градина, под ореха? Отговаряй! Какво си правил?

Куцията като че не се изненада и не се уплаши. Чудното в него бяха промените, които ставаха на лицето му. Когато му говореха, често пъти, когато сам се готвеше да каже нещо — лицето му ставаше замислено, важно, дори високомерно. Но веднага след това той се усмихваше и цялото му лице светваше.

— А, там под ореха ли? — започна той. — Там, в оназ градина ли? А че там едно момиче Донка, Донка се казва, то ме повика. „Ела, кай, да поседим тука, ела да посвириш.“ И аз отидох, седнахме там под декоративното дърво...

— Декоративно дърво ли? Какво декоративно дърво? Под ореха ли?

— Там де, под ореха — усмихна се той. — Аз посвирих — той извади флейтата си и се усмихна. — Мога и на вас да посвирия, защо да не ви посвирия...

— Я не се втелявай! — каза фелдшерът. — Кой си ти? Как се казваш?

— Иван Д. Великин! — отговори също като войник куцията.

— Дай си документите! По-скоро! Документите!

Куцията пак се усмихна, но като бръкна в джеба си да извади книгата си, ръцете му позатрепераха. Фелдшерът прегледа набързо пожълтелите изпокъсани листове и му ги повърна.

— И на черква пееш, а? И с децата се къпеш! Я покажи да видим какво имаш на крака си. Покажи!

Куцията се усмихваше. После лицето му стана замислено.

— Трябва да седна — каза той.

Филип му подаде нисък плетен стол без облегало, той остави патериците си, седна и пак се засмя.

— Моя крак ли? Хе, моя крак! Крак ли е то — сухо дърво — говореше той, като заголваше болния си крак. — Ето, повече от туй не може да се оправя. Все тъй свит стои. Аз, г-н докторе, като бях малък, като тичах из едни стълби, ей такава е` кокалче падна оттук, от коляното ми. После се отвори една рана... Ето белега... Колко доктори ме гледаха. Пък ти ако знаеш някой лек... Ако има лек...

Той се усмихваше, гледаше надолу и не виждаше какво става наоколо му. А фелдшерът посегна незабелязано и взе шибалката от Рангела. И докато Рангел и Филип се чудеха какво ще прави, той замахна и шибна с все сила куцията по рамото. Великин изохка, видя, че фелдшерът пак замахна, скочи и като сляп се бухна настрана. Удари се в една маса, видя, че шибалката е над него, и по-леко от коза качи се на пейката, изтича по нея — той вече не куцаше, — стигна чак на другия край на кръчмата и се обърна. И Рангел, и Филип бяха изумени, но още по-

изумен беше сам Великин и като разбра каква непоправима грешка бе направил в страха си, падна на колене пред фелдшера и завика:

— Прости ме! Г-н докторе, прости ме! Няма да правя вече, няма. Не ме боли крака. Прости ме! Г-н докторе... Прошка!

Той пълзеше по коленете си, улови ръката на фелдшера и взе да я целува.

Миг след това в кръчмата беше голяма врява и навалица. Дойдоха всички жени, които бяха чакали пред амбулаторията, и старецът с превързаната ръка и високият селянин. Дойдоха и други хора. Викаха, чудеха се.

— Да се преструва на куц! Аз не казах ли ви? Този човек не е чист! — говореше Рангел. — Видя ли ти? Ама къде е той? Де го заведе доктора? В общината ли?

Фелдшерът наистина беше излязъл с Великин, но в залисията никой не беше видял где отидоха. В амбулаторията го нямаше. Глъчката в кръчмата не утихваше.

След половин час фелдшерът се зададе. С него беше и един черноок, чисто облечен човек, бръснат, остриган.

— Докторе, де остана онзи? — попита Рангел. — Аз нали ти казах, че този чияк... май като че е този! — извика той, като се вгледа в черноокия човек. — Хем че е същия! Ама как тъй?

— Аз ще го направя човек! — каза фелдшерът. — Водих го да се обръсне. Дадох му едни мои дрехи, нови дрехи са, облече се, обу се. Обеща, че отсега нататък ще работи, няма да проси. Нали тъй, Великин?

Великин се усмихна.

— Аз почвам нов живот. Г-н докторе, ти си мой спасител. Отсега нататък аз...

Той не довърши, за да не попречи на фелдшера, който беше седнал до една маса и пишеше нещо. Като свърши, той каза на Великин:

— Така. Ела сега подпиши!

Великин взе перото. Лицето му стана важно, гордо, а преди да подпише, обърна се към фелдшера и каза:

— Аз пиша много красиво, но сега съм малко развълнуван...

— Пиши, пиши! — каза фелдшерът.

Великин подписа.

— Хайде сега, върви си по живо, по здраво — каза фелдшерът, като сгъваше хартията. — И помни какво ти говорих. Ето — той показа сгънатата хартия, — декларацията ти е в джеба ми. Ако не удържиш думата си, да му мислиш! Хайде сбогом!

— Сбогом, г-н докторе! Ти ме спаси! — Великин целуна ръка на фелдшера, ръкува се с всички, които бяха в кръчмата.

— Докторе, чакай! — извика Рангел. — Ти да му вземеш нему онзи дяволски крак, свирката му. Тя го прави такъв... Вземи я, вземи, от нея тегли той...

Великин се усмихна, извади флейтата си и я подаде на фелдшера:

— Да ти я подаря, г-н докторе. На`, вземи я. За спомен!

— Дръж си ти флейтата — каза фелдшерът. — Хай де тръгвай!

Великин излезе и бързо пое пътя към града. Селяните гледаха след него. Като мина покрай Райковата градина, изпод ореха изскочи Дона, доде до плета и му каза нещо. Великин погледна нагоре към нея, но като че се уплаши, обърна се назад и продължи пътя си. Когато беше въвн от село, той извади флейтата си и започна да свири, но веднага спря и пак тъй гузно се обърна. След туй той тръгна бързо и вече не се обърна.

Фелдшерът отиде в амбулаторията си. Селяните се разотидоха. Пред вратата остана само Рангел и до него — високият селянин с жълтеничавите очи. Великин беше навлязъл вече в нивите и вървеше по пътя из тях, като из улица. Изведнаж се зачу флейтата му.

— Туйто! Толкоз му е нему, аз нали казах! — извика Рангел.

Великин свиреше. Вървеше из нивите и свиреше. Но какво прави пък сега той? Играе! Както свири, както върви — и играе!

— Докторе! Докторе! — завика Рангел. — Ела да видиш!

Но в амбулаторията някой заохка, завика. Рангел се обърна.

— Аз нали казах — заговори той. — От тоз хаймана човек не става. Гледай го, гледай го! Само дето отмъкна хубавите дрехи.

Високият селянин, мълчалив поради болестта си, не каза нищо. Великин вече не се виждаше, флейтата му не се чуваше. Селянинът погледна към селото. Свириците на овчарчетата се обаждаха като щурци. И свиреха все същата песен — песента, на която беше ги научил Великин.

Грешница

Откъм края на селото, отвъд градините, в които се белееха цъфнали овошки, се чу песен. Пееше с все сила мъжки глас, звучен, радостен, глас на млад, влюбен човек, и Славенка, най-младата дядо Иванова снаха, както простираше пране на двора, спря и се послуша: поусмихна се, черните ѝ очи светнаха, но тозчас, като че хваната от някого за какво мисли, тя се

възви и погледна към къщи: слава богу, свекърва ѝ, баба Иваница, не беше я видяла. На чардака се полюшваше от топлия вятър едно червено пасмо, изнесено още припролет за мартеница, но там нямаше никой.

На двора, недалеч от Славенка, мъжете оправяха жито, но от тях, от свекъра си дядо Иван и от мъжа си Бърни, Славенка нямаше страх. Към тях тя дори не погледна, но и те като че не я виждаха. Прав още, макар че беше минал седемдесетте, як, широкоплещест, с бяла коса, която се подаваше изпод калпака му равно, а след туй се закъдряше нагоре, дядо Иван пъргаво тръскаше назад-напред тежкия дармон, под който, като злато, течеше житото. Бърни, мълчалив като баща си, тантурест и набит, събираше отвяното жито, мъкнеше на гръб още чували откъм хамбаря.

Славенка свърши надве-натри с прането и като хвърли още един поглед към чардака, към червеното пасмо, дръпна се да се позакрие, до стената на обора. Тук беше топло, напечено от слънцето, в цъфналата слива, която беше току пред Славенка, бръмчаха пчели. След като беше позамлъкнал, гласът пак запя, издигна се нависоко като птица, разля се. След туй млъкна и сега, тихо наистина, но много ясно, чу се хармоника, която повтаряше същата песен. Билял беше, той пееше, той свиреше. Славенка слушаше усмихната.

— Хубаво, булка, хубаво — скръстила си ръце и сто-о-иш!

Славенка като че се събуди от сън: жълтото, гъсто набръчкано лице на баба Иваница беше пред нея.

— Свърших с прането — измънка Славенка.

— Че като си свършила прането, друга работа нямаш ли?

Славенка наведе очи, не се обади и отмина. Но усмивката не се изгуби от лицето ѝ. Преди да си влезе, тя се обърна и потърси с очи баба Иваница, проследи я с поглед, докато минаваше покрай плета на градината, и весело, със злорадство си помисли: „Ох, само да знаеше кой е тоз Билял и защо съм седнала да го слушам, на късчета ще ме направиш. Ама не знаеш... Не знаеш...“

Славенка беше слабичка, дребничка, но лицето ѝ беше хубавко и в черните ѝ очи светеха пламъчета. За баба Иваница снаха ѝ беше глупава: мълчи, подсмивва се, заплесната, не мислеше за туй, което те мислеха, далеч беше от грижите им, от работата им. Всеки ден баба Иваница ѝ се караше.

— Остави булката — казваше на шега, но без задна мисъл дядо Иван. — Добра е тя Славенка, само че... ума ѝ е малко детински...

Друг път, за да я защити от баба Иваница, той казваше:

— Кажи и, Славенке: малка съм, кажи, почакай да порасна.

Старецът се шегуваше, но беше добър и Славенка го почиташе.

Към обяд мъжете натовариха пречистеното жито на колата и отидоха да сеят. Не се виждаше и баба Иваница. Без да се бави, Славенка излезе от къщи, прекоси градината, от

тяхната градина мина в друга градина, оттам — в една тясна уличка, повървя из нея и отведнаж се намери въвн от село. Тук, под голямата черница, между дебели, извити корени, беше седнал Билял и свиреше с хармониката си. Купчина деца бяха се насъбрали наоколо му. Славенка се спря насреща до плета и застана тъй, че да може да се вижда.

Децата се разбягаха. Билял ги гонеше, като махаше с едната си ръка, а с другата държеше хармониката под мишницата си. Като разгони децата, той се засмя и тръгна към Славенка. Че беше циганин, то си личеше, но беше млад, засмян. Челото му беше изпъкнало, подутото от едната и другата страна, лъснато. Над черната му коса, много назад, беше килнат фесът му и чудно беше как се крепеше.

— Къде се губиш, Билял? — каза Славенка. — Що не доходяш?

Билял се засмя:

— У вас ли да дода? Ами Бърни? Бърни ще ме заколи.

— Мълчи бре... Слушай, Билял. Нощес се събудих, чух ти хармониката. Де миткаш, ей? Аз и одеде те чух, като пееше...

Тя не внимаваше за думите си, говореше му повече с очите си, пламнали, устремени в него.

— Слушай, Билял... — Започна пак тя — не мога веке да трая... Ела по-близо бре, проклетнико! Гледай го какъв е... Бе пристъпи!

Но Билял погледна в земята и каза:

— Върви си. Дъртата те гледа, баба Иваница. Ей я там е! Върви си по-скоро!

Сам той тръгна из пътя. Славенка се обърна, видя баба Иваница и като че нищо не е било, тръгна към нея.

— Хубаво, булка, хубаво! — каза баба Иваница, като стисна устни и заклати глава. — Да приказваш тука с един... циганин! Хубаво, хубаво. Аз ми казваха хората, ама не вярвах... Върви си в къщи, чумо недна! — Изкрещя тя и посегна към хурката си. — По-скоро си върви!

Усмехнатата, както винаги, с трескав огън в черните си очи, Славенка забърза към къщи. След нея се върна и баба Иваница. Още същата вечер, като си додоха мъжете от нивата, тя им разправи всичко. За пръв път дядо Иван не се пошегува и остана замислен. Бърни само се усмихваше с някаква крива, гузна усмивка, като че не вярваше. Но вечерна, като останаха сами, той хвана Славенка за косата, задърпа я и я заудря с плесници.

От тоя ден нататък Славенка разбра, че Бърни я следи. Нощем искаше да стане, но усещаше, че той не спи — и не смееше. Денем баба Иваница (Бърни беше й поръчал) не снемаше очи от нея. Всяка нощ като лежеше с отворени очи и затаен дъх, тя чуваше въвн по месечината да свири и да се отдалечава хармониката на Биляна. Веднаж тя се изплъзна, излезе на двора, но чу стъпки зад себе си: беше Бърни.

— Ще те убия! Ще те убия! — шептеше той и я удряше.

И пак, като че нищо не беше се случило, на другата сутрин дядо Иван и Бърни работеха. И двамата бяха навъсени и мълчаливи, работата им сякаш нямаше край. Мъката на Славенка преля. По бял ден, без да се пази от когото и да е, излезе от къщи и като луда, спусна се тичешком към края на селото, към дола, където от три години насам всяка пролет циганите забиваха шатрите си. Когато стигна над дола и надникна отгоре — циганите ги нямаше. Останали бяха сухи утъпкани кръгове, загаснали огньовете, дрипи. Славенка погледна надолу из пътя: при един завой тя зарна натоварени магарета, деца. Разбра, че е циганският керван — циганите си отиваха. Тя се обърна преbledняла, но не да се върне — за нея връщане нямаше. Тичешката, както беше дошла, с пламнали очи, тя се спусна надолу из пътя...

След ден-два стражарите доведоха Славенка и Биляла в село. Не само по-старите синове на дядо Ивана, оженени и отделени от него, скочиха срещу циганина и срещу снаха си. Цяло село беше на крак и стражарите с голяма мъка можеха да запазят Славенка и Биляла да не ги разкъсат.

— Дайте ги на нас — викаха, — ний ще ги съдим!

— Пуснете ме, пуснете ме да ида при него! — реवेशе един.

— Не я е срам!... С един циганин!...

— Деца има... Как не й дожала за децата...

— Да я гледаш, шепа чилияк, а пък. Ама очите й, очите й виж как играят...

Понякога тълпата селяни стояха настрана, понякога всички се втурваха напред, блъскаха се, викаха, виждаха се сопи, юмруци. И пак избягваха всички назад пред дулата на пушките. Премазан, с разкъравено лице и гологлав, Билял се притискаше ту о единия, ту о другия стражар и очите му, разширени от смъртен страх, с увеличено бяло в тях, не се откъсваха от разярените селяни. Славенка беше по-спокойна. Тя като че никого не виждаше и никого не познаваше.

Затвориха Биляла някъде настрана, в отделна стая в общината, а Славенка я въведоха при кмета. Нахлуха тук и селяните, колкото можаха да влязат и колкото се побраха в стаята. Измъчена, преbledняла, Славенка мълчеше, гледаше надолу. Понякога, като разбереше какво я пита кметът, отговаряше с една-две думи. Понякога и не чуваше какво й говорят. Други трябваше да я побутват и да я събуждат като от сън.

Дядо Иван не беше дошел. Бърни беше, но той не дигаше очи от земята и мълчеше. Баба Иваница вика, кълна, хока Славенка, нахвърли се и върху Бърня.

— Що мълчиш като пукал? — каза му. — Кажи и ти нещо, мъж си.

Бърни не подигна очи. Баба Иваница помълча и с друг, променен и трогнат глас, каза:

— Стига, сине, стига сме размивали хората. Прибери си булката и я заведи в къщи.

Прости й.

Всички млъкнаха и се спогледаха.

— Как тъй ще й прости! — извика някой. — Такава жена прибира ли се?

— Чуваш ли, Бърне, какво ти казвам? — по-троснато и по-високо каза баба Иваница. — Прибери я, прости й. Не го казвам от себе си, баща ти каза да ти кажа.

Дори Славенка разбра що става и подигна черните си очи. Селяните мълчаха и гледаха какво ще прави Бърни. А той стана, тежък, тромав, и като погледна Славенка не направо, а отстрани, каза й:

— Хайде ма! Върви си у дома!

Славенка тръгна пред него.

— Добре, добре, прости й — говореше кметът. — Прости й тоз път...

Славенка вървеше като замаена пред Бърни и баба Иваница, глъчката на селяните оставаше назад. Колкото можеше, Славенка мислеше за туй, което я чака: свекървата няма да й прости, Бърни ще я бие. А свекърът, а дядо Иван, какво ще каже той? Тя го виждаше, че ги чака, застанал отвъд вратника, на двора. Славенка тръпнеше от страх и от срам.

Те дойдоха до дядо Ивана и се поспряха. Той стоеше прав, пребледнял, със строго и замислено лице като на икона. Славенка чакаше да каже нещо, а той се извърна, обърна се гърбом и нищо не каза. Славенка едвам сега разбра, че е сгрешила, че няма да й простят никога, че е изоставена от всички. Тя се свлече на земята, припълзя в краката на стареца и извика:

— Тейко, от тебе искам прошка! Ти ми прости... тейко!

Дядо Иван не се обърна, не я погледна. Славенка отпусна лицето си на земята и заплака с глас.